

národní
úložiště
šedé
literatury

Metodika zvyšování kapacit místních aktérů k udržitelnému rozvoji regionu

Dlouhá, Jana; Pospíšilová, Marie; Petiška, Eduard; Dlouhý, Jiří; Macháčková Henderson,
Laura
2022

Dostupný z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-621021>

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 27.09.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní nusl.cz .

MINISTERSTVO
PRO MÍSTNÍ
ROZVOJ ČR

Program **Éta** T A
Č R

Metodika zvyšování kapacit místních aktérů k udržitelnému rozvoji regionu

Jana Dlouhá, Zuzana Dvořáková Líšková, Marie Pospíšilová, Jiří Krist, Marek Hartych, Jan Vávra, Eduard Petiška, Jiří Dlouhý, Laura Henderson, Eva Cudlínová, Iveta Šindelářová, Dagmar Škodová Parmová

UNIVERZITA KARLOVA
Centrum pro otázky životního prostředí

Ekonomická
fakulta
Faculty
of Economics

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Dedikace

Metodika byla vypracována v rámci projektu TLO2000012 „Udržitelný rozvoj na místní úrovni – propojení teorie a praxe“ podpořeného z programu Technologické agentury ČR na podporu aplikovaného společenskovedního a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací ÉTA.

Certifikováno Ministerstvem pro místní rozvoj dne 27. 7. 2022.

Kontakt na zpracovatele

RNDr. Jana Dlouhá, Ph.D.
Univerzita Karlova, Centrum pro otázky životního prostředí
Josef Martího 2/407
162 00 Praha 6
Email: jana.dlouha@czp.cuni.cz

Autorský kolektiv

RNDr. Jana Dlouhá, Ph.D.¹
RNDr. Zuzana Dvořáková Líšková, Ph.D.²
PhDr. Marie Pospíšilová, Ph.D.¹
Ing. Jiří Krist³
Ing. Mgr. Marek Hartych³
PhDr. Jan Vávra, Ph.D.²
Eduard Petiška, Ph.D.¹
Ing. Jiří Dlouhý¹
Bc. Laura Henderson¹
doc. Ing. Eva Cudlínová, Ph.D.²
Ing. Iveta Šindelářová²
doc. Dr. Ing. Dagmar Škodová Parmová²
¹ – Centrum pro otázky životního prostředí UK
² – Ekonomická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
³ – Národní síť Místních akčních skupin České republiky, z. s.

Odborní posuzovatelé:

Jiří Kulich, Barbora Duží

Finální a grafické úpravy (vč. vybraných fotografií):

Ing. Beáta Hanousková a kol.

Obsah celého díla je licencovaný pod licencí CC BY ND – Uvedení autora a žádná odvozená díla.
Vydavatel: Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy

ISBN 978-80-87076-30-9

Obsah

1	Úvod	6
1.1	Určení metodiky	6
1.2	Novost přístupu	5
1.2.1	Rovnováha dimenzí udržitelného rozvoje (UR).....	7
1.3	Cíle metodiky.....	8
2	Východiska.....	10
2.1	Globální cíle a politiky	10
2.2	Udržitelný rozvoj na místní úrovni.....	12
2.3	Teritoriální princip naplňování SDGs.....	13
2.4	Nástroje pro udržitelný rozvoj	14
2.5	Lidský, sociální a kulturní kapitál regionu	15
3	Metodické přístupy v prosazování UR na místní úrovni	16
3.1	Aktéři ovlivňující udržitelný rozvoj na místní úrovni.....	16
3.2	Principy celoživotního učení pro potřeby udržitelného rozvoje regionu	18
4	Téma 1: Místní kultura a životní styl	19
4.1	Základní vymezení	20
4.1.1	Vztah ke strategiím (SDG, národní, regionální)	21
4.1.2	Význam pro regiony	21
4.2	Předpoklady rozvoje místní kultury	23
4.2.1	Aktéři – podpora jejich role v procesech UR.....	23
4.2.2	Místní znalosti.....	25
4.2.3	Akční kompetence a sociální kapitál	26
4.3	Metodická doporučení – zapojování aktérů do procesů UR.....	27
4.3.1	Programy a aktivity jako součást celoživotního učení.....	30
4.3.2	Vytváření předpokladů – kroky a výstupy.....	31
4.4	Knihovna.....	32
4.5	Místní kultura – shrnutí pro potřeby celoživotního učení	33
5	Téma 2: Sociální podnikání	35
5.1	Základní vymezení	36
5.1.1	Vztah ke strategiím (zákonům a předpisům).....	37
5.1.2	Přínos pro region a místní obyvatele	37

5.1.3	Potenciální efekty a hlavní přínosy sociálního podnikání	38
5.2	Aktéři a jejich zapojování do sociálního podnikání	40
5.3	Metodická doporučení	40
5.4	Knihovna	44
5.5	Sociální podnikání – shrnutí pro potřeby celoživotního učení.....	45
6	Téma 3: Krajina v době klimatické změny; role místního společenství.....	47
6.1	Základní vymezení	48
6.1.1	Vztah ke strategiím (SDG, národní, regionální)	51
6.2	Role aktérů	52
6.2.1	Příklady místních iniciativ	54
6.3	Metodická doporučení pro iniciativy „zdola“	56
6.4	Knihovna	59
6.5	Klimatická změna – shrnutí pro potřeby celoživotního učení.....	61
7	Téma 4: Celoživotní učení pro potřeby regionu.....	63
7.1	Základní vymezení	64
7.1.1	Vztah ke strategiím a politikám (EU, ČR).....	64
7.2	Tvorba otevřených vzdělávacích zdrojů jako podpora pro místně zakotvené učení	65
7.2.1	Pojmy a východiska.....	66
7.3	Širší souvislosti uplatnění OER v programech celoživotního učení.....	68
7.3.1	Vztah tématu k Cílům udržitelného rozvoje.....	68
7.3.2	Příklady z praxe.....	69
7.4	Metodická doporučení – konkrétní postupy při tvorbě OER	70
8	Závěr – SDGs jako nový pohled na rozvoj regionů.....	75
8.1	Předpoklady a nástroje naplňování SDGs na místní úrovni	77
8.1.1	Aktéři jako hlavní hybná síla rozvoje venkova.....	78
8.1.2	Politiky udržitelnosti a jejich projevy na místní úrovni	79
8.1.3	Finanční nástroje	80
8.1.4	Celoživotní učení jako hybatel rozvoje.....	81
8.2	Venkov, který je SMART z hlediska sociálního	82
9	Literatura	83
10	Seznam pojmů a zkratk	88
10.1	Příloha 1: Příspěvek regionů k Cílům udržitelného rozvoje	91
10.2	Příloha 2: Karty případů.....	96

1 Úvod

1.1 Určení metodiky

Tato *Metodika zvyšování kapacit místních aktérů k udržitelnému rozvoji regionu* (dále jen metodika) má sloužit pro zapojování aktérů do procesů udržitelného rozvoje na místní úrovni – je využitelná všude tam, kde je nutné rozvinout dialog s místními aktéry o problematice udržitelnosti. Ta s sebou přináší četné rozvojové výzvy, potřebu inovací v mnoha oborech lidské činnosti, často je spojena s nutností do jisté míry přehodnotit dosavadní přístup k rozvoji. Cílem metodiky je poskytnout místním aktérům relevantní znalosti a zkušenosti potřebné pro navrhování a provádění aktivit, které pomáhají v daném území a společenství vytvořit přechod k udržitelnější budoucnosti. Protože tito aktéři se vyznačují různorodými zájmy a pohledy na problematiku rozvoje, jsou v metodice představena témata udržitelného rozvoje z hlediska možností spolupráce těchto aktérů a jejich žádoucí angažovanosti v dění na úrovni obce či komunity.

Z geografického hlediska se metodika zaměřuje na regionální centra a jejich venkovské zázemí (MMR, 2020a), jejichž rozvoj do značné míry závisí na této spolupráci a místní iniciativě; zde také existují nástroje zapojování aktérů do procesů rozvoje, především metoda LEADER (Konečný, 2019). V rozvojových procesech metodika zdůrazňuje roli vzdělávání, celoživotního učení, přičemž jednotlivá témata udržitelného rozvoje představuje z hlediska potřeb různých cílových skupin. Nabízené poznatky tak mohou sloužit místním akčním skupinám (jejichž důležitým nástrojem pro práci na místní úrovni je animace spočívající v určování povahy a následném zapojování místních aktérů), představitelům všech úrovní veřejné správy i zástupcům občanské společnosti a místním ekonomickým subjektům. Principy zde představené mohou být i základem pro vybudování systému celoživotního učení, pro jehož vytvoření nejsou dosud v ČR vytvořeny legislativní podmínky (viz dále).

1.2 Novost přístupu

Metodika pracuje s tématy udržitelného rozvoje tak, jak jsou formulovány v Cílech udržitelného rozvoje (SDGs) a relevantních dokumentech přijatých v ČR (ÚV ČR, 2017); přitom je transformuje do podoby srozumitelné místním aktérům, kteří sledují především cíl zvyšování kvality života v dané lokalitě. Propojuje tak politiky formulované na národní úrovni s místními potřebami; „překládá“ jejich obecné cíle, aby byly uchopitelné v konkrétních aktivitách občanů a organizací – vytváří tak podmínky pro iniciativu „zdola“. Z hlediska této „operacionalizace“ SDGs přináší metodika tyto nové přístupy:

- **koncept kvality života** (což je základní východisko SDGs) zde odráží nejen ekonomická hlediska, ale i soubor sociálních, kulturních, environmentálních a ekonomických faktorů; tento ukazatel je tak formován podmínkami života v dané lokalitě a je třeba s ním pracovat na **územním** (teritoriálním) **principu**, což také doporučují novější mezinárodní strategie a dokumenty, např. OECD (2020);

- v metodice jsou zdůrazněny souvislosti jednotlivých témat a dimenzí udržitelného rozvoje (ekonomické, sociální, environmentální), což je i obecným principem implementace cílů udržitelného rozvoje; na **vzájemnou provázanost** jednotlivých cílů je tak třeba dbát i při jejich naplňování – v dílčích opatřeních či aktivitách sledovat současně ekonomické, environmentální a sociální aspekty (Bautista-Puig et al., 2021);
- **propojení různých sektorových pohledů a opatření** se v praxi ukazuje jako nejen možné, ale i přínosné – realizace konkrétních projektů či aktivit, které cílí na celkové zlepšení různých aspektů života v daném místě, přispívá svým dílem i k obecnému prospěchu v širším měřítku;
- témata udržitelného rozvoje jsou zde vysvětlena z hlediska toho, jak s nimi pracovat v **celoživotním učení**, jehož cílovými skupinami jsou místní aktéři – tedy představitelé různých občanských sdružení, podniků či jiných organizací v daném místě; takové učení má vést nejen ke zvýšení obecné informovanosti o rizicích a příležitostech spojených s udržitelným rozvojem na místní úrovni, ale též (především) k posílení (empowerment) aktérů – zvýšení jejich zájmu o místní dění a zapojení do aktivit v rámci obce; základem takového učení je rozvíjení **kompetence sebeuvědomění** – posilování vědomí, že je v silách všech těchto aktérů být důležitými hráči udržitelného rozvoje nejen v místním, ale i v globálním měřítku (Ober, 2015).
- pro tento typ celoživotního učení nabízí metodika přehled témat – **výběr obsahů vzdělávání** dle zvolených vzdělávacích cílů – i **metodické nástroje a zkušenosti**, které lze využít při návrhu a realizaci programu či aktivit v rámci takto pojatého celoživotního učení.

1.2.1 Rovnováha dimenzí udržitelného rozvoje (UR)

Jak dosahovat rovnováhy dimenzí udržitelného rozvoje (sociální, ekonomické a environmentální) je na konkrétních příkladech popsáno v jednotlivých kapitolách. Jak je patrné z obrázku 1, sociální pilíř, který je i v této metodice považován za průřezový, je „nejsilnější“ – do této oblasti míří 9 ze 17 cílů SDGs a tyto cíle směřují k zajištění kvality života všech lidí. Současně ale platí, že sociální prostředí formuje další dimenze udržitelnosti – péči o přírodu i způsob zajišťování ekonomických jistot.

1.3 Cíle metodiky

Hlavním smyslem metodiky je nabídnout nástroje a zkušenosti, které místním aktérům pomohou **maximálně využít potenciál/zdroje svých území**. Šetrné a racionální využití těchto zdrojů je spojeno s naplňováním prakticky všech Cílů udržitelného rozvoje, přičemž tyto úspory mohou být nejefektivnější na místní úrovni. Aby však byl místní potenciál využit co nejefektivněji, je potřeba znát:

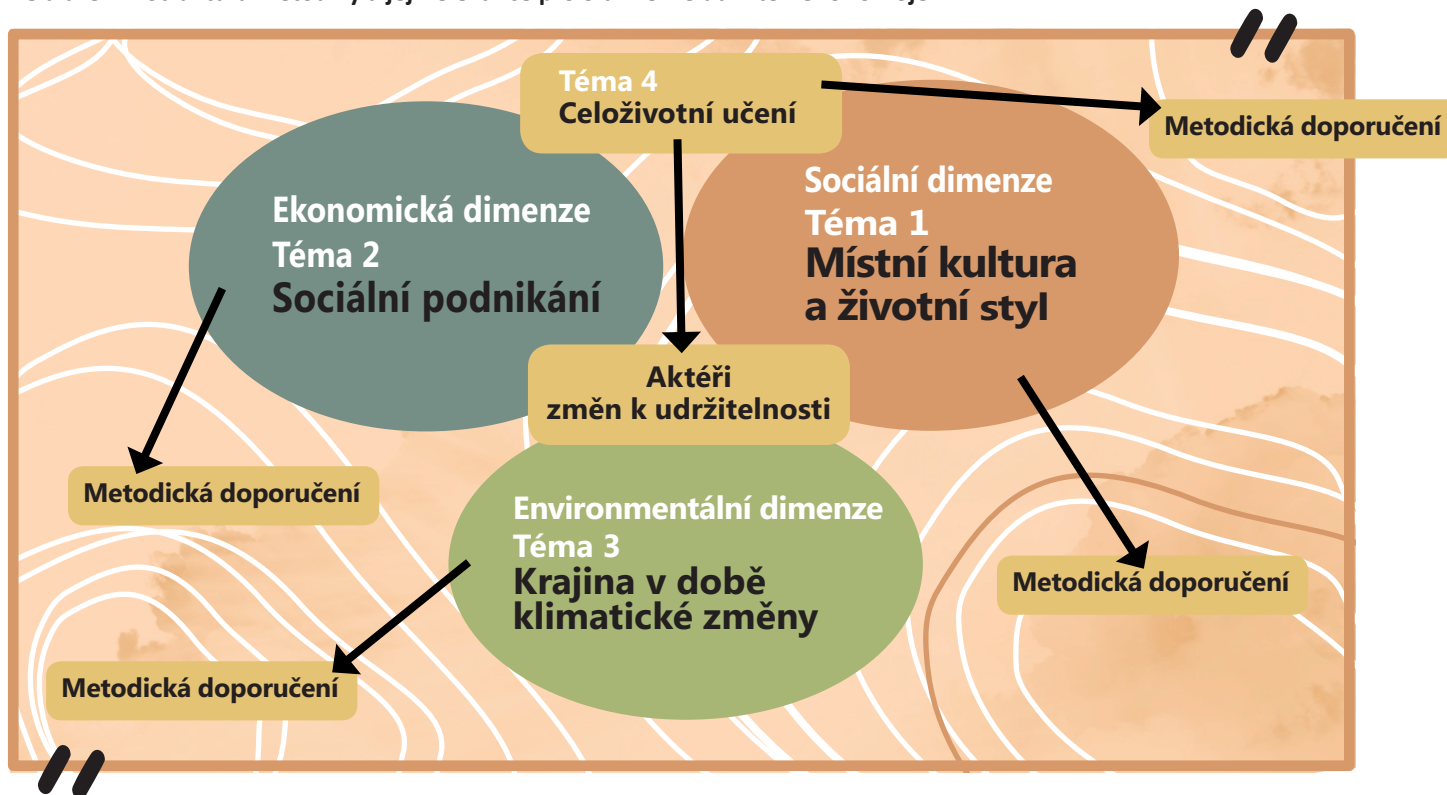
- samotné tyto zdroje, například místní kulturní a přírodní prvky a historii – tomu napomáhá vzdělávání na principech místně zakotveného učení;
- koncepty udržitelného rozvoje, které by mohly být základem inovativních projektů či aktivit při jejich využívání v daném místě (například v oblasti cirkulární ekonomiky);
- další obecné principy udržitelného rozvoje, které posilují vědomí důležitosti těchto zdrojů v globálním měřítku (například význam zdrojů biodiverzity a funkcí ekosystémů při předcházení rizikům klimatické změny);
- místní prostředí a jeho osobitost, což vytváří závazek k péči o ně – je třeba pěstovat i „hrdost“ na dané místo.

Obrázek 1. Rozdělení Cílů udržitelného rozvoje do 3 oblastí odpovídajících 3 pilířům UR – environmentálnímu, sociálnímu a ekonomickému. Zdroj: [Stockholm Resilience Centre](https://www.resiliencecentre.org/) (2016).

Metodika představuje hlavní témata udržitelného rozvoje a způsob jejich zpracování v programech celoživotního učení pro široký okruh aktérů na místní úrovni (viz obr. 2). Nemá však ambice pokrýt všechna témata se všemi podrobnostmi: kde je to možné, odkazuje na všeobecně dostupné informace o možnostech efektivního a šetrného přístupu v dílčích oblastech udržitelnosti. Hlavním cílem je však hlubší pochopení těch aspektů rozvoje, které souvisejí se sociálním kapitálem, a jejich využití v praxi – **pro zvýšení míry zapojení místních občanů a zlepšení jejich spolupráce ve prospěch udržitelnosti.**

Obrázek 2. Struktura metodiky a její relevance pro 3 dimenze udržitelného rozvoje

2 Východiska

Metodika kombinuje teoretická východiska s ověřenými požadavky praxe. Vychází jak z výzkumu provedeného v r. 2021 mezi pracovníky místních akčních skupin¹, tak z praktické zkušenosti s designem a realizací programu celoživotního učení pro tyto pracovníky, který zahrnoval 4 semestry školení v letech 2019/2020 a 2020/2021. Lektory těchto školení byli nejen výzkumníci samotní, ale především experti z různých prakticky zaměřených oblastí, které s udržitelným rozvojem souvisejí.

Teoretickým východiskem je koncept udržitelného rozvoje, jakožto důležitý předpoklad k dosažení **kvality života**. O té se uvažuje z hlediska propojení ekonomické a sociální dimenze a s ohledem na stav životního prostředí – spokojený život v mezích planety Země totiž nelze zajistit jen ekonomickými prostředky. Tato kvalita života je hlavním cílem udržitelného rozvoje a součástí globálně přijatých cílů (SDGs). Podmínky pro její dosažení se utváří v daném místě, v závislosti na místních podmínkách; dopad místních aktivit se ovšem může projevat i v širším, celostátním i globálním měřítku. Obecně má venkov četné možnosti, jak ovlivňovat globální procesy (především z environmentálního hlediska); tento potenciál je ale do značné míry nevyužit.

2.1 Globální cíle a politiky

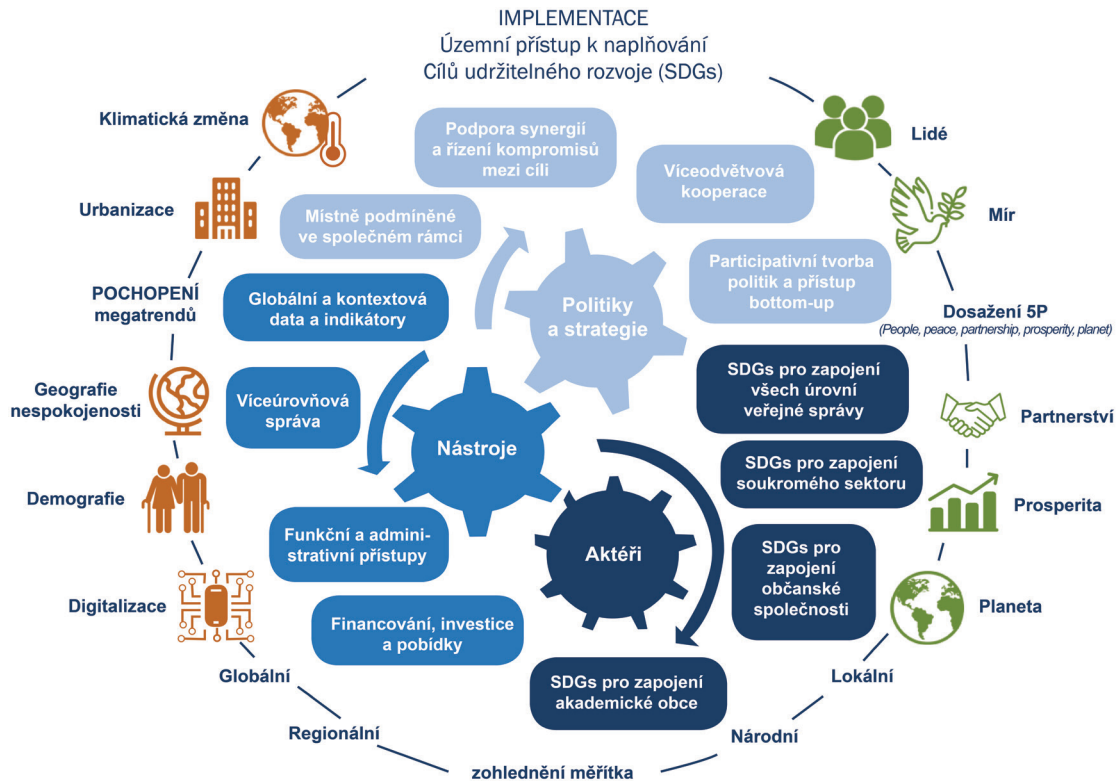
Cíle udržitelného rozvoje přijaly v r. 2015 všechny členské státy OSN a v následujících letech byly rozpracovány do národních strategií rozvoje, a to na různých úrovních (v ČR jsou to celostátní a regionální rozvojové strategie). Obecné principy vyjádřené v SDGs ovšem nelze aplikovat univerzálně – rozvoj mívá v určitém kontextu specifickou podobu, naplňování cílů udržitelnosti závisí na podmínkách v daném místě či regionu. Zatímco tedy obecné principy UR tvoří jakýsi společný rámec, v konkrétních opatřeních je třeba brát v úvahu zdroje v daném místě (včetně zdrojů lidských), počítat se specifickými příležitostmi a limity, zasadit představy o budoucnosti do určité místní kultury atd. V této metodice je zájem zaměřen na předpoklady a možné příležitosti UR na té nejnižší úrovni – v ne-metropolitních oblastech, tedy na venkově a v malých obcích.

Na úrovni regionů probíhají změny, které se dotýkají jejich tradičních rolí, například významu zemědělské produkce a cestovního ruchu v porovnání s nově zdůrazňovanou úlohou malých obcí a především venkova v naplňování cílů udržitelného rozvoje, SDGs. Z tohoto úhlu pohledu jsou venkovské oblasti zvláště důležité jako poskytovatel ekosystémových služeb, mohou totiž významně ovlivňovat kvalitu života nejen v místním měřítku, ale (ve svém součtu) i globálně. Celkově se postupně prosazuje nový přístup k rozvoji založený na vnitřním, „endogenním“ potenciálu

¹ V r. 2021 bylo realizováno dotazníkové šetření, které se týkalo mj. role a zapojení aktérů na místní úrovni v ČR. Design tohoto průzkumu byl připraven ve spolupráci výzkumných týmů COŽP UK a EF JU a byl konzultován se zástupci NS MAS. Dotazník se soustředil na otázky týkající se důležitosti jednotlivých aktérů v regionu, srovnání míry zapojení těchto různých aktérů v současnosti a v rámci budoucích potřeb a nástrojů pro jejich zapojování. Kromě toho byla hodnocena role aktérů při podpoře vybraných důležitých předpokladů udržitelného rozvoje v těchto oblastech: 1) sociální kapitál/vztahy; 2) vzdělání; 3) zelená ekonomika; 4) spokojený život (well-being); 5) životní prostředí. Respondenty dotazníku byli členové NS MAS; na otázky odpovědělo (plně odpovědi) 56 zástupců a zástupkyň MAS z 50 MAS (odpověděli tedy zástupci 27 % MAS). Výsledky jsou shrnuty v relevantních zde zmiňovaných článkách autorů.

daného území (OECD, 2019). Cílem je zde dosažení blahobytu, kvality života – vymezené ovšem nejen ekonomicky, ale jako výsledek souhry 5 P: people, prosperity, planet, peace, partnerships (viz obr. 3.).

Obrázek 3. Analytický rámec pro teritoriální přístup k SDGs, který ukazuje, že z hlediska předpokladů k jejich naplňování je třeba se na úrovni EU zabývat nejen politikami, nástroji, ale také aktéry. (OECD, 2020).

Tyto své nové role by si měly regiony plně uvědomit, protože jsou spojeny se změnou přístupu a následně i praxe v mnoha oblastech. Obrat k udržitelnosti, který by měl proběhnout i na těch nejnižších úrovních – v malých obcích a na venkově, u jednotlivých lidí –, je třeba předjímat a připravovat se na něj. Vhodnými nástroji zde mohou být **politiky založené na místě** na rozdíl od politik, které jsou „prostorově slepé“. I ty by ovšem měly pouze rámovat úsilí místních obyvatel; neméně důležitou podmínkou implementace Cílů udržitelného rozvoje je **soustavná podpora místních aktérů**, rozvíjení jejich znalostí, motivace a vzájemné spolupráce – což jsou i závěry souvisejícího výzkumu (Dlouhá et al., 2021a). Politické nástroje by totiž nutně selhaly, pokud by místní obyvatelé neměli určité povědomí o tom, co změny vyžadují a jak je uskutečňovat – důležité je tak všestranné posilování role **vzdělávání**.

2.2 Udržitelný rozvoj na místní úrovni

Globálně stanovené cíle udržitelného rozvoje (v současnosti SDGs) se promítají do národních strategií a poté i na úroveň regionální a místní. Obecné principy, jak s nimi pracovat na úrovni regionů, rozpracovalo například OECD (2020). Z dokumentů vyplývá, že je třeba především efektivně využívat místních (přírodních) zdrojů a příležitostí pro rozvoj. Venkovský prostor například může unikátním způsobem přispívat k naplňování globálních cílů, tento jeho vnitřní potenciál je však potřeba přiměřenými způsoby mobilizovat. Děje se tak podporou procesů či aktivit „zdola“, při současném posilování jednotlivých aktérů a jejich spolupráce (viz tabulka 1). K podchycení hybných sil rozvoje z hlediska aktérů slouží zavedená metoda LEADER (Binek et al., 2020).

Tabulka 1. Nový pohled na funkce venkovského prostoru, OECD (2006), viz též Ward, Brown (2009) – upraveno (doplněny závěry).

Rozvoj venkova	Starší přístup	Novější přístup
Cíle	Vyrovnaní možností centra X regionů, důraz na konkurenceschopnost farem	Konkurenceschopnost venkova, zhodnocení místních zdrojů a využití těch dosud nevyužívaných
Cílové sektory	Zemědělství	Různorodost sektorů a jejich kombinace (rurální turistika, řemesla, ICT průmysl atd.)
Hlavní nástroje	Dotace	Investice
Hlavní aktéři	Národní vlády, zemědělci	Všechny úrovně státní správy, místní aktéři (veřejní, soukromí, NNO)
Závěr: přístupy v teorii/praxi	Top-down a/nebo protekcionistické	Endogenní rozvoj, místně zakotvená ekonomika, emancipace aktérů

V podmínkách regionů existují specifické podmínky k implementaci obecně stanovených cílů v praxi, současně jsou zde i unikátní možnosti. Překážkou zapojování do procesů změn k udržitelnosti je spíše to, že méně rozvinuté regiony (i státní správa a místní aktéři na této úrovni) si často neuvědomují své možnosti, vycházejí z předpokladu, že jsou znevýhodněné, a usilují přednostně o pokrytí svých základních potřeb (Dlouhá et al., 2021).

2.3 Teritoriální princip naplňování SDGs

Perspektivu, v níž se ukazuje důležitá role regionů, zdůrazňuje např. OECD ve své studii z r. 2020, ze které vyplývá, že nejméně 100 ze 169 podcílů (součást 17 cílů SDGs) nelze naplnit bez významného přispění měst a regionů. Ty hrají významnou roli při dosahování udržitelného rozvoje a kvality života (hospodaření s vodou, doprava, infrastruktura, využívání půdy, pitná voda, dosažení energetické účinnosti) i v předcházení rizikovým procesům (mitigace změny klimatu, mimo jiné).

Jestliže jsou ekonomické příležitosti pro rozvoj regionů limitující v současnosti, hlavními limity rozvoje mohou v blízké budoucnosti být spíše environmentální faktory. *Ekonomická* a *environmentální oblast* jsou do značné míry komplementární, nepříznivé průvodní jevy ekonomické činnosti (externality) totiž musí být kompenzovány, aby se základní složky prostředí a přírodní procesy obnovily. V tomto smyslu by měl venkov stále více plnit **roli „poskytovatele“ ekosystémových služeb** (včetně estetických a rekreačních a zvyšování odolnosti vůči krizím, tzv. resilience). Nové evropské politiky již tento posun od ekonomické prosperity k udržitelnosti přijaly v tzv. „novém SDGs paradigmatu“, v němž se úspěšnost regionů posuzuje z hlediska naplňování cílů udržitelného rozvoje (OECD, 2020). Počítají tak s poměrně zásadními změnami spočívajícími například v tom, že v budoucnosti budou vznikat nové formy zaměstnanosti v rámci péče o prostředí či krajinu financované státem (sektor péče o ekosystémové služby, který bude spravován ve veřejném zájmu).

Box 1. Role regionů jako poskytovatele ekosystémových služeb

Za poskytovatele ekosystémových služeb se i v globálním měřítku považují především venkovské oblasti nebo chráněná příroda. Ačkoliv se zajišťování těchto služeb od regionů očekává, tyto oblasti je nezvládají „dodávat“ ani sobě a svému okolí, protože jim to nepřináší dostatečné ekonomické benefity. Ukázkovým příkladem je lesní hospodaření, kdy majitel lesa má zisk primárně z prodeje dřeva, ale stojící les poskytuje ještě i cenné ekosystémové služby, a navíc musí být přístupný všem. Často si této důležité role nejsou vědomi ani představitelé regionu, ani ti, kdo ekosystémové služby po majiteli lesa vyžadují či užívají. Situaci by mohlo změnit financování některých ekosystémových služeb např. z evropských fondů či dotačních titulů příslušných ministerstev – to by pokrylo finanční náklady či kompenzovalo ekonomické znevýhodnění plynoucí z aktivit provozovaných ve veřejném zájmu, které nemohou být založeny čistě komerčně.

Uvažuje se tedy o novém způsobu financování ekosystémových služeb – to představuje rozvojovou příležitost do budoucna. Jeho částečným předobrazem jsou už dnes agroenvironmentálně-klimatická opatření v programech rozvoje venkova (PRV) či managementová opatření v plánech péče o chráněné krajinné oblasti (CHKO). V budoucnosti by tento sektor péče o ekosystémové služby mohl hrát roli v globalizované ekonomice i na lokální úrovni. Mohlo by se jednat o nový sektor vedle průmyslu, zemědělství, služeb (občanům) – tedy součást green economy.

V *sociální oblasti* hraje významnou roli sociokulturní kapitál, a to především v periferních oblastech, kde je jedním z klíčových faktorů rozvoje (Jančák a kol., 2010). Různé formy lidského, sociálního i kulturního kapitálu mohou sehrát důležitou roli tím, že příznivě ovlivňují rozvojové procesy ve všech třech dimenzích udržitelného rozvoje. O tom se hovoří podstatně méně než o možných přínosech technických a organizačních řešení; tento úhel pohledu je však v centru pozornosti této metodiky.

Z hlediska naplňování globálních cílů udržitelného rozvoje je tak venkov důležitým hráčem, jehož význam není doceněn. V příloze 1 (tabulka 7) je uveden přehled SDGs a příklady toho, jaké příležitosti a na druhé straně potřeby se v této souvislosti v prostředí malých obcí a venkova objevují. Je z ní patrné, že venkov může například zajistit soběstačnost v zabezpečení základních potřeb, poskytovat nejen zdroje pro zemědělství, ale také zdravé životní prostředí a příležitosti k rekreaci, často i nabízí příznivé sociální prostředí, například podmínky pro rodinný život a výchovu dětí. Především je poskytovatelem ekosystémových služeb – zajišťuje zdroje vody v krajině, obnovitelné zdroje energie a může působit příznivě na čistotu prostředí a vod. Za příznivých okolností nabízí příležitosti pro komunitní projekty a vztahy. Pro některé z cílů udržitelného rozvoje jsou tak venkovské oblasti hlavním „dodavatelem“, a vytvářejí základní předpoklady pro zlepšování situace nejen v místním, ale i globálním měřítku.

2.4 Nástroje pro udržitelný rozvoj

V rámci existujících nástrojů pro podporu udržitelného rozvoje je možno volit **systemová opatření a nástroje**, které například mohou vymezit rámcové cíle, otevřít prostor pro iniciativy a zajišťovat prostředky pro jejich realizaci; vytvářejí také pobídky různého druhu. Mezi systemová opatření a nástroje patří například:

- **Ekonomické nástroje** (poplatky, sankční platby, daňové úlevy, finanční podpory, dotace, fondy aj.) – pomáhají zainteresovat všechny aktéry včetně těch velkých. Mohou být významným nástrojem pro podporu procesů vedoucích k dlouhodobé udržitelnosti například v hospodaření s půdou, vodou, nebo péčí o krajinu. Přínosy, které tyto přírodní prvky a procesy ekonomice poskytují, nejsou v rámci tržního hospodářství oceněny, pro jejich zachování je často potřeba je financovat jako tzv. externality. Zde pak hrají roli netržní mechanismy, např. systém daní a dotací. Soustavné používání vhodně zvolených ekonomických nástrojů by mohlo do budoucna vést k tomu, že by se například péče o ekosystémové služby postupně stala integrální součástí ekonomiky.
- **Legislativní nástroje** (regulační nástroje, normy, opatření a postupy, ale i nástroje ochrany přírody v takto vymezených územích atd.) – nové výzvy by měly být soustavně začleňovány do stávající legislativy, a to průřezově (například klimatická opatření by se měla projevit v celé škále zákonů).
- **Strategie a politiky**, včetně demokratických a participativních nástrojů. Vše je nutné přizpůsobit úrovni, na které se dané strategie/nástroje užívají/tvoří (úroveň národní/regionální/lokální), vč. zaplnění „bíých (neznámých) míst“.
- **Informační nástroje a vzdělávání**.
- **Rozvoj infrastruktury** – pro některé z cílů udržitelného rozvoje je teprve třeba vytvořit předpoklady, například instituce a relevantní služby.

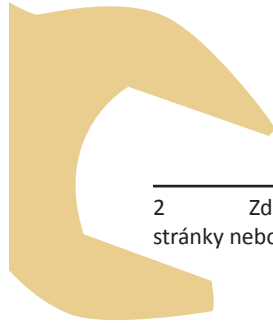
Tyto nástroje působí univerzálně a z tohoto hlediska mohou být velmi účinné (je třeba je znát a využívat); nemohou však obsáhnout místní specifika, od kterých se odvíjí konkrétní podoba projektů a aktivit. Zde se nabízí možnost využít **dobrovolné nástroje**, kterými pak lze podpořit aktivity a závazky, v nichž hraje důležitou roli lidský, sociální a kulturní kapitál. Dobrovolné nástroje mohou v místních podmínkách podchytit iniciativu zdola a iniciovat tak hybné síly udržitelného rozvoje, které při vhodné péči působí dlouhodobě. Jde například o [Partnerství veřejného a soukromého sektoru](#), [Dobrovolné environmentální dohody](#) nebo další [Dobrovolné nástroje v podnikání](#).² V této oblasti se pak objevují **příklady dobré praxe**, které je možné ocenit a následně sdílet – mohou se stát modely hodnými následování. Na některé z nich odkazuje i tato metodika.

2.5 Lidský, sociální a kulturní kapitál regionu

Při posuzování stupně rozvoje regionů dle ekonomických kritérií jsou vidět „vítězná“ území napojená na toky globální ekonomiky – tam dochází ke kumulaci ekonomického kapitálu; ekonomické procesy vedoucí k prosperitě a individuálnímu zisku jsou snadnější. Odlehlejší regiony se v ekonomické oblasti zákonitě stávají „poraženými“ – mohou buď podporovat procesy prosperity (svými zdroji surovin, levné pracovní síly atd.), aniž by z nich měly větší prospěch, nebo se pak stávají předmětem péče jakožto nerovnocenné (z hlediska ekonomických příležitostí) oblasti. Zdá se tedy, že optika čistě ekonomického rozvoje není pro tyto regiony nejvhodnější, a právě nové SDG paradigma (OECD, 2020) mění úhel pohledu a otevírá tak nové příležitosti pro jejich rozvoj respektující vnitřní povahu a zdroje každého území s jeho specifickými podmínkami.

Zde pak již není třeba akcentovat ekonomický kapitál a úzce pojatý **lidský kapitál** jen jako jeho předpoklad. Investice do lidského kapitálu totiž mohou plnit i výrazně emancipační roli – především místní znalosti posilují sebevědomí lidí a podporují jejich sounáležitost s místem, což je využitelné v lokální ekonomice čerpající z místních zdrojů (např. v turismu, při produkci výrobků regionálních značek atd.). Také podpora **sociálního kapitálu** může být v podmínkách menších měst a obcí snadnější než v anonymním prostředí aglomerací – pozitivně působí znalost místních podmínek a často i příznivě rozvinuté vztahy mezi lidmi. K utváření genia loci přispívá **kulturní kapitál** daného místa, který se odráží v životním stylu místních obyvatel a celkové a místní kultuře; i v tomto ohledu může být přehlednější prostředí menších měst příznivé. Lidský, sociální a kulturní kapitál plní významné společenské funkce – hraje roli například v dobrovolnictví (někdy tak nahrazuje instituce, které v území chybí).

² Zde jsou uvedeny odkazy na stránky portálu [Udržitelný rozvoj na místní úrovni](#) v rámci Enviwiki, <https://enviwiki.cz/> (odkazují na stránky nebo kategorie s uvedeným názvem).

3 Metodické přístupy v prosazování UR na místní úrovni

Uznání důležité úlohy venkova bude vyžadovat ekonomické zajištění jeho příspěvku globální komunitě (současné externality ekonomického procesu musí být zohledněny) a vytvoření celkových podmínek pro naplňování této role (politiky, opatření a infrastruktura musí podporovat změnu současné praxe). Také **klíčoví aktéři** na venkově by si měli být vědomi své role, což by se mohlo stát zdrojem jejich sebevědomí. Bez místních aktérů, lidí a institucí ochotných a schopných nové příležitosti využívat, by potřebné změny proběhnout nemohly.

Hledisko zapojení aktérů a podoba/role sociálního kapitálu, který je založen na jejich vztazích, je často zmiňováno v souvislostech rozvoje regionů (Mader, 2013) a napříč jednotlivými SDGs (Bautista-Puig et al., 2021). Přestože se zapojení aktérů často zdůrazňuje jako jedna z hlavních potřeb venkovských oblastí, především v souvislosti s uplatněním metody LEADER (Bínek et al., 2020), v praxi udržitelného rozvoje se jednotlivcům i skupinám, kteří se na něm podílí, zasloužený význam spíše nepřiznává (viz Dlouhá et al. (2021a, 2022)). Zapojení aktérů ovšem zajišťuje posun od „top-down“ a hierarchického rozhodování k „bottom-up“ procesům při naplňování cílů, což je jedním z principů práce s SDGs na místní úrovni (OECD, 2020).

3.1 Aktéři ovlivňující udržitelný rozvoj na místní úrovni

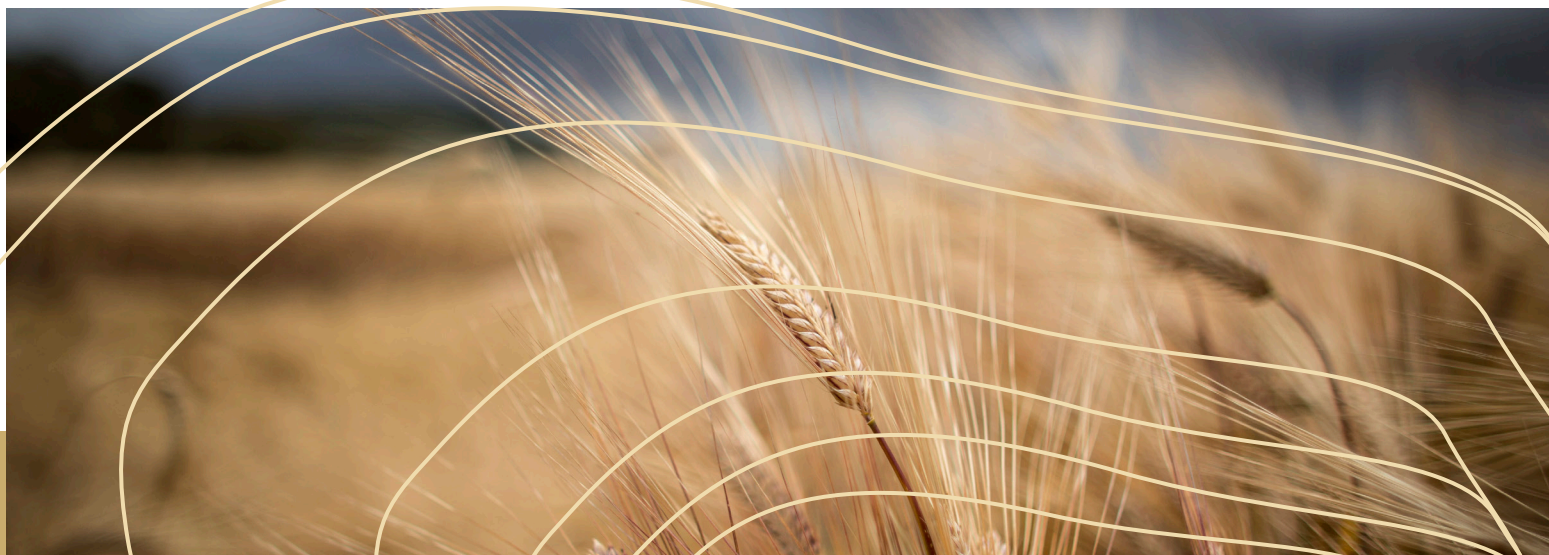
Aktéry ovlivňující dění v daném místě lze vymezit na základě jejich společných zájmů a možností přispívat k některé z oblastí udržitelného rozvoje. Tito jednotliví aktéři jsou popisováni podrobněji v každém tématu této metodiky. Ve všech oblastech – ekonomické, sociální a environmentální – je třeba klást **důraz na roli místních akčních skupin**, jakožto aktéra, který má v kompetenci práci s nástroji politik a financování, přitom však komunikuje s dalšími aktéry a využívá dobrovolné nástroje. Jeho specifickou rolí je tak podpora sociálního kapitálu, který může být využit pro naplňování cílů UR (je tak hlavní hybnou silou udržitelného rozvoje venkova). Pro zvyšování kapacit místních aktérů k naplňování cílů udržitelného rozvoje daného regionu jsou jednotlivé místní akční skupiny často aktérem klíčovým; tuto roli však mohou do jisté míry hrát také aktéři další. Zapojování těchto aktérů tak patří mezi hlavní metody a přístupy, s jejichž pomocí mohou obce a města naplňovat kritéria udržitelnosti místního rozvoje (OECD, 2020).

Relevantní aktéry důležité v konkrétních podmínkách daného regionu je však třeba nejdříve identifikovat (například pomocí metody analýzy aktérů (Zahradník, Dlouhá, 2016)); obecně **klíčoví aktéři místního rozvoje** mohou patřit do některé z následujících skupin vymezených v souvisejícím výzkumu (Dlouhá et al., 2021a):

- místní lidé a komunita;
- kulturní instituce (knihovny, muzea...);
- školy a další vzdělávací organizace;
- malé místní firmy;
- drobní místní zemědělci;
- velké komerční firmy;
- místní neziskové organizace;
- veřejná správa;
- orgány ochrany přírody;
- sociální zařízení a podniky;
- místní akční skupiny (MAS);
- další – zde může být zdůrazněna role výzkumných organizací nebo například církví.

Jak vyplývá ze zmíněného výzkumu, pro rozvoj regionů je obecně důležitá občanská společnost a její představitelé, především mládež, a dále univerzity, které by rozvojové problémy pomáhaly řešit. Výčet aktérů v daném místě by měl zahrnovat i skupiny zdánlivě menšinové a/nebo těžce dosažitelné; to umožní nejen zajistit účinnou podporu jejich zapojení, ale také identifikovat například potenciální zdroje konfliktů. **Hledisko aktérů** je v této Metodice hlavním průřezovým úhlem pohledu, který ukazuje rozvojové procesy jako novou příležitost, jak zlepšit sociální prostředí a na tomto základě příznivě působit i na další oblasti udržitelného rozvoje – ekonomickou a environmentální.

V situaci, kdy s podobou a nástroji udržitelného rozvoje nejsou v praxi menších obcí a na venkově prakticky žádné zkušenosti, se totiž ukazují jako podstatné tzv. **měkké faktory rozvoje**. Mezi ně patří ochota aktérů zapojovat se do místního dění, včetně dobrovolných aktivit naplňujících cíle udržitelnosti – tedy **angažovat se ve veřejném zájmu**. V tomto smyslu je zmiňována potřeba upevňovat vzájemnou důvěru a pochopení, síťovat různé aktéry mezi sebou, sdílet informace a dobrou praxi – všestranně pečovat o **sociální kapitál**. Z organizačního hlediska je tak vhodné se „propojovat ve funkční ekosystém, rozdělovat si role a odpovědnosti a dosahovat stanovené cíle, dělat srovnání s jinými, obdobnými regiony, korigovat chyby a hledat lepší řešení“.³ Důraz na zapojování aktérů do procesů rozvoje podtrhuje **význam jejich osvěty a vzdělávání** – což je aspekt, který byl zmiňován jako zásadní při implementaci SDGs samotnými představiteli regionů Evropy (OECD/CoR, 2019) a vyplývá i z výzkumu, jehož cílem bylo podložit tuto metodiku relevantními daty (viz též Závěr).

3 Jde o odpověď jednoho z respondentů v dotazníkovém šetření mezi pracovníky místních akčních skupin, které je popsáno v závěru této metodiky.

3.2 Principy celoživotního učení pro potřeby udržitelného rozvoje regionu

Podporovat místní aktéry lze prostřednictvím celoživotního učení pro potřeby regionu – to je cílem této metodiky. Témata UR jsou zde uchopena tak, aby pomohla otevřít prostor pro spolupráci a společné akce; poskytují příležitost ke sdílení cílů a vizí, setkávání a výměně názorů. Specifika procesů celoživotního učení pro potřeby udržitelného rozvoje regionu lze shrnout takto:

- **cílem učení je znalost hlavních principů udržitelného rozvoje** tak, jak se projevují na místní úrovni – tyto principy mají být představeny z hlediska možností praxe (tedy jak je uchopit v rámci konkrétních projektů či aktivit);
- **výsledkem učení je nejen pochopení těchto principů**, ale i schopnost je uplatnit v rozvojových procesech na dané úrovni – učení je orientováno na klíčové kompetence udržitelnosti (UNESCO, 2017);
- **mezi těmito klíčovými kompetencemi k naplňování cílů udržitelného rozvoje** je zdůrazněna kompetence sebeuvědomění – tedy pochopení a naplnění vlastní role v procesech udržitelnosti;
- **kromě výsledků učení jsou důležité i samotné procesy (sociálního) učení**, tedy interakce mezi jeho účastníky, výměna jejich názorů, hledání společných řešení – v nich se formují obecně přijatelná řešení;
- **v ideálním případě mají procesy učení transformativní povahu** – jejich výsledkem jsou nejen změny v přístupu jednotlivců, ale i v samotné praxi: v dílčích oblastech udržitelného rozvoje na dané úrovni.

Tyto principy utvářejí obsah i formu celoživotního učení; ovlivňují i volbu témat, která by měla vyváženě odrážet dimenze udržitelného rozvoje a umožnit pochopení základních principů udržitelnosti místními aktéry. V současnosti ovšem systém vzdělávání a/nebo sdílení potřebné expertizy v ČR neexistuje (viz Dlouhá et al., 2021 b), a tak je třeba hledat náhradní možnosti, jak nedostatek znalostí doplňovat různými aktivitami na místní úrovni. Příklad takového systému školení – principů i hlavních témat celoživotního učení k udržitelnosti – je uveden v rámci Tématu 4. Předchozí kapitoly uvádějí shrnutí těchto hlavních témat ve třech dimenzích udržitelnosti.

4 Téma 1:

Místní kultura

a

životní

styl

Toto téma pojednává o předpokladech dosahování kvality života v kontextu udržitelnosti na místní úrovni a ukazuje možné výsledky procesů, které k tomuto cíli vedou. V kontextu celoživotního učení souvisejí s tímto hlavním tématem další průřezová témata:

- **Role místních aktérů**, jejich vztahy a možnosti spolupráce, plánování/realizace komunitních projektů – jak se projevuje v každé z dílčích oblastí tohoto hlavního tématu.
- **Místní znalosti** jako jeden z předpokladů utváření místní kultury.
- Participace a **podpora místní komunity** (sociální kapitál, networking, zapojení do rozhodování).

Místní aktéři utvářejí místní kulturu a životní styl, a to buď aktivně, s využitím příležitostí, které mohou vést k vytyčeným cílům, nebo pasivně, pouhým naplňováním předem daných možností. Při aktivní formulaci vizí a cílů, které by mohly fungovat v místních podmínkách, může být užitečné tyto specifické podmínky znát, například též v historickém kontextu. Pak je možné plánovat (společnou) budoucnost na principech udržitelnosti tak, aby odpovídala požadavkům současníků a byla i základem spokojenosti budoucích generací. Rozvinout schopnost plánovat a uskutečňovat společné aktivity a budoucnost v širším slova smyslu, a to ve spolupráci místních obyvatel – tak, aby se při tom posilovaly vztahy v místním společenství –, je i hlavním vzdělávacím cílem tohoto tématu.

4.1 Základní vymezení

V rámci sociálního dimenze udržitelného rozvoje jde nejen o naplnění potřeb obyvatel v relevantních oblastech sociálního života. Sociální prostředí je rovněž jedním z předpokladů rozvoje – podmiňuje rozvojové procesy a může tak (ne)prispívat k dosahování vytyčených cílů. Utváří podobu místní kultury, která má důležitou roli: poskytuje motivaci a okamžité stimuly k jednání i akcím.

Pojem **místní kultura** zde neoznačuje možnosti volnočasového vyžití ani prezentaci uměleckých oborů a historických artefaktů, je spíše označením pro sociální a kulturní specifika života v daném místě. V místním kontextu zahrnuje tato „kultura“ prostředí a jeho osobité charakteristiky i faktory, které toto prostředí utvářejí, vtiskují mu unikátní podobu. Místní kulturou je tedy (v tomto celostním pohledu) myšlen úhrn sociálního prostředí, vztahů a charakteristik životního stylu, od čehož se odvozuje kvalita života v konkrétní lokalitě. Takto pojatá místní kultura může podněcovat jednotlivce a skupiny občanů k činnostem, které ji budou dále rozvíjet, nebo může naopak v rozvoji brzdit, což se pak projeví určitými formami individualismu, který se vyznačuje především starostí o vlastní, osobní zájmy. Metodika se tedy přiklání k úhlu pohledu, který oceňuje především péči o vztahy ve společenství; z něj pak vychází pojmy **kulturou tažený rozvoj** (zahrnuje dopad místní kultury na ekonomické aktivity) a **placemaking** (způsob utváření veřejného prostoru za účasti občanů). Toto vymezení kultury je tak ve srovnání s tradičním pojetím založeným na nabídce kulturních aktivit (viz (Bargel, nedat. (b), s. 55) rozšířeno o další aspekty komunitního života, které zahrnují posilování a využití sociálního kapitálu.

4.1.1 Vztah ke strategiím (SDG, národní, regionální)

Místní kultura je pojem, který v rozvojových strategiích není užíván ve smyslu, který prosazuje tato metodika. „**Kultura**“ je v těchto dokumentech odvozena z role kulturních institucí a jejich působení, včetně ekonomických přínosů (posuzovaných spíše v globálním měřítku); v místním kontextu je pak ztotožněna se souborem aktivit, které souvisí s využitím volného času a lze je zúročit například v rámci turistického ruchu. Lokalizace tohoto pojmu ovšem znamená určitou změnu jeho významu – na lokální úrovni (v místních podmínkách) nemá „vysoká“ či komerčně zaměřená kultura podmínky pro své uplatnění. Místní kultura je tak zde chápána v kontextu základních podmínek života místních obyvatel, zahrnuje tedy i jejich každodenní aktivity a celkový **životní styl**.

Zde je pak důležité si uvědomit roli **místních aktérů** a specifickou povahu (zájmy, potenciál, překážky a možnosti) každého z nich. Ti pak hrají roli ve formulaci a implementaci rozvojových strategií na lokální úrovni, které mohou v daném území a společenství vytvářet přechod k udržitelnější budoucnosti. Za důležité aktéry rozvoje na místní úrovni jsou orgány státní správy považováni ti, kdo jsou partnery pro dialog s ministerstvy – tedy např. sítě či asociace jednotlivých aktérů ([MMR, 2019 b](#), s. 117–118). K podpoře místních aktérů v dlouhodobém horizontu slouží vzdělávací projekty a změny ve školském systému.

Box 2. Projekt [Eduzměna v Kutné Hoře](#)

Vzniklo Centrum regionální podpory vzdělávání (CRPV).

CRPV se „dívá“ na region jako celek z hlediska kvality vzdělávání, podporuje rozvoj všech škol, koordinuje spolupráci mezi zřizovateli, vedením škol, podpůrnými organizacemi a centrem, nabízí služby, které mohou odlehčit školám. Kromě toho

poskytuje administrativně organizační zázemí a služby,

především podporuje komunikaci mezi různými skupinami a infoservis,

poskytuje pedagogickou podporu škol a dalších skupin v regionu.

Rozvíjí se spolupráce s dalšími 5 zkušebními regiony a 1 kontrolním; součástí je vyhodnocení souboru v praxi ověřených opatření (dopadová studie a návrh na další implementaci modelu).

4.1.2 Význam pro regiony

Formování místní kultury a životního stylu vychází z **vědomí hodnot místa** a ze schopnosti jich využít jakožto jednoho ze zdrojů pro rozvoj. Tento přístup staví na místních znalostech, počítá ale i s dalšími motivačními faktory vztahu k místu a jeho společenskému prostředí a s důležitými místními aktéry – zdůrazňuje přitom sociální prostředí a emocionální podněty. Péče o místní kulturu a specifický životní styl posiluje sebevědomí místních obyvatel a otevírá prostor pro dobrovolné aktivity (viz Bargel, nedat. (a); Hruška et al, 2018).

Vědomí místních hodnot vede k větší emancipaci jak jednotlivců, tak ekonomických subjektů, což se pak může projevit zmenšením závislosti na globální ekonomice, jejíž procesy mohou obyvatelé v daném místě jen těžko ovlivňovat. Rozvoj vycházející z těchto předpokladů pak obvykle nese benefity ve všech oblastech udržitelného rozvoje (ekonomické, environmentální, sociální):

- V regionu se formuje jeho **vlastní, specifická kultura**, která se navenek projevuje jako jeho „image“ – tím je přitažlivý pro své obyvatele i návštěvníky.
- To souvisí s utvářením **životního stylu typického pro daný region** – vychází ze schopnosti co nejlépe využít místní podmínky.
- Přístup založený na vědomí místních hodnot je předpokladem **posilování lokálních ekonomických procesů**, které těží z místních podmínek a zdrojů a přispívají tak udržitelnému rozvoji regionu.
- Místní kultura je zdrojem **atraktivity pro turistický ruch** – přičemž je nutné, aby nedocházelo k narušování hodnot místa, jakožto zdroje této atraktivity; formují se tak nabídky udržitelného cestovního ruchu.
- Specifické prostředí, vztahy a příležitosti v regionu mohou souviset s pojmem „**zážitková ekonomika**“ – promítají se v nabídce výjimečných zážitků namísto běžného spotřebního zboží a/nebo příležitostí pro masovou rekreaci.

Region, kde se dobře žije, aniž by spokojenost obyvatel významně závisela na procesech, které sami nedokáží ovlivňovat, bude pravděpodobně **resilientní** – dokáže lépe čelit vnějším krizím a hrozbám. Pokud jim je území vystaveno, disponuje zdroji pro nápravu (existují zde lidské zdroje a příznivé sociální vztahy, které mohou být například základem dobrovolných aktivit).

Tabulka 2. Přehledné vyjádření hlavních přínosů sociálního kapitálu.

Přínos sociálního kapitálu pro region	Přínos pro místní obyvatele a lokalitu
Podpora sociálních procesů (zapojování, dobrovolnictví)	Zlepšení kvality života (vztahy)
Příznivé prostředí pro ekonomické procesy	Vyšší životní úroveň Zlepšení podmínek pro místní iniciativy a dobrovolnictví
Příznivé prostředí pro místní politiku a rozhodovací procesy	Zlepšování vztahů v rámci komunity a rozvoj turistiky na tomto základě
Podpora a utváření místní kultury	Dynamický životní styl vycházející z místních tradic a napojený na globální trendy
Zlepšení podmínek pro inovace	Otevřené možnosti uplatnění obyvatel v místní ekonomice
Zvýšení odolnosti proti krizovým situacím (resilience)	Životní jistoty

4.2 Předpoklady rozvoje místní kultury

Mezi předpoklady rozvoje místní kultury, které souvisejí s volbou nástrojů a postupů celoživotního učení, lze zahrnout:

- Péči o místní zdroje (**kulturní, historické a přírodní zdroje**) a zvyšování povědomí o nich.
- Pěstování **místních znalostí** – vytvoření souboru/archivu informací o místních zdrojích a historii regionu; otevírání možností jejich využívání v místních podmínkách.
- Relevantní **kompetence** k využití místních znalostí ve prospěch udržitelného rozvoje regionu:
 - uvědomění si významu místních zdrojů, sebeuvědomění (pochopení vlastní role v místním kontextu),
 - získání sociálních dovedností, vytvoření vztahů v jejichž rámci mohou být místní zdroje a znalosti využity (například místními podnikateli – ekonomicky nebo v rámci komunity – aktivitami organizovanými místními obyvateli, jež jsou zaměřené na oživení tradic nebo pořádání společných akcí); k těmto sociálním předpokladům či dovednostem patří leadership, schopnost networkingu, facilitace, projektové řízení atd.,
 - kompetence spolupráce, včetně schopnosti komunikovat a dohodnout se na společném postupu,
 - angažovanost, participace na rozhodování.
- Využití znalostí a kompetencí **při zapojování místních aktérů**. Sounáležitost s místem je výsledkem společného povědomí o jeho hodnotách, projevuje se v aktivitách na jejich podporu.

4.2.1 Aktéři – podpora jejich role v procesech UR

Ukazuje se, že *místní kultura*, ve smyslu prosazovaném v této metodice, do jisté míry formuje život všech obyvatel v daném místě. Odráží se v ní souhrn jejich individuálních životních stylů, zájmů a vizí do budoucna. Místní kultura se vyvíjí a proměňuje vlivem aktivit, které jsou plánovány a realizovány těmito obyvateli ve veřejném prostoru. V tomto ohledu mohou jednotlivé skupiny obyvatel sehrát aktivní, sobě vlastní role. Jakými aktéry stojí za to se zabývat na místní úrovni?

Zatímco v metropolitních územích a aglomeracích jsou tahouny rozvoje především velcí hráči napojení na globalizovanou ekonomiku, v regionech s venkovským zázemím působí místní aktéři, jako jsou malé a střední firmy a občanský sektor, pro jejichž rozkvět jsou potřeba dobré podmínky ve smyslu místních zdrojů a provázanosti s dalšími místními aktéry. Sociální kapitál se utváří v místním měřítku, ve vzájemných vztazích. K rozvíjení místní kultury tak mohou přispívat tito aktéři:

- **Kulturní instituce:** může, ale nemusí jim náležet role být průkopníky v této oblasti. Kulturní aktéři mohou nastartovat dění na místní úrovni, pokud ve svých aktivitách vycházejí z místních podmínek a znalostí a zapojují do nich místní obyvatele (nerealizují je pouze jako lákadlo pro turisty). Pokud v tomto smyslu působí, odehrává se v daném místě tzv. kulturou tažený rozvoj.

- **Místní neziskové organizace:** jejich role v utváření místní kultury je významná, dokonce i pokud nepracují v kulturní oblasti (do místní kultury jsou zde totiž zahrnuty i komunitní akce či programy v oblasti environmentální či sociální). Nevládní neziskové organizace (NNO) utvářejí vztahy důvěry a spolupráce, což je předpokladem rozvoje sociálního kapitálu – významné součásti kvality života.
- Uvědomělá **veřejná správa:** vytváří základní podmínky pro rozvoj místní kultury i dílčí kulturní aktivity (viz případová studie Jihlava).
- **Školy** a další vzdělávací instituce: jejich význam může být v regionu klíčový, pokud souvisí s jeho rozvojovými potřebami, otevírá nové možnosti a příležitosti pro obyvatele v daném místě. V roli vzdělávacích institucí mohou působit například též orgány ochrany přírody, neziskové organizace různého zaměření a další. Toto tzv. neformální vzdělávání často využívá místní zdroje a pečuje o vztah k místu.
- **Církev:** obecně pomáhají formovat místní společenství z hlediska vztahů i společného povědomí. Podrobněji se rolí těchto aktérů zabývají jiní autoři.⁴
- **Velcí podnikatelé:** jestliže si uvědomí svůj zájem na posilování místní kultury, mohou být leadery v této oblasti, podporovat ji organizačně a finančně (příkladem je situace na Broumovsku). Tito soukromí aktéři (velcí, ale i malí podnikatelé a také zemědělci) mohou ovšem hrát i negativní roli, pokud jejich zájmy jsou čistě komerční.
- **Drobní podnikatelé:** tento druh podnikání je založen na využití místních zdrojů a také spotřebitelé se rekrutují z místního prostředí. Místní podmínky jsou tedy limitující a bývá snaha o jejich zachování – udržitelnost tak je jedním z definičních znaků lokální ekonomiky.
- **Sociální zařízení a podniky:** jejich činnost by měla být propojena s životem místních obyvatel, aby se neproměnily v sice obecně prospěšné, ale izolované ostrůvky péče.
- **Místní zemědělci:** pozitivní role v utváření místní kultury spočívá v udržitelném využívání zdrojů pro hospodaření (půda, skladba pěstovaných odrůd) a také v tvorbě krajiny (opatření pro biodiverzitu a estetická hlediska). Místní zemědělci hrají významnou roli, pokud jsou zapojeni do komunitních projektů (příklady pozitivní role viz karta případu KPZ v příloze 2).
- Někdy mohou být iniciátorem změn **lidé přicházející do regionu „zvenčí“**, kteří se do určitého území „zamilují“ natolik, že se tam odstěhují a pokouší se zde realizovat své sny. Ti pak mají vliv na příznivý vývoj, ale také může dojít k názorovému rozdělení obyvatel.
- Vztahy mezi aktéry v regionu je třeba rozvíjet aktivně (samovolně mohou směřovat ke konkurenci, soupeření o zdroje a příležitosti). Tuto roli na sebe vzaly **Místní akční skupiny** – jsou tak důležitým aktérem, jehož role spočívá v posilování sociálního kapitálu v daném místě. Současně tento aktér může pro zvýšení „aglomeračních výhod“ otevírat nové možnosti spolupráce na místní úrovni, například mezi sousedními regiony.

Další informace o úloze aktérů viz Karty případů lze nalézt v příloze 2.; podrobně se tímto tématem zabývají články shrnující výsledky souvisejícího výzkumu (Dlouhá et al., 2022; Vávra et al., 2022).

⁴ Například Barbora Spalová a kol. v probíhajícím projektu TAČR: TL02000132 Společnost a církve v procesu restitucí církevního majetku: Podpora participace. Viz <https://starfos.tacr.cz/cs/project/TL02000132>.

Propojování aktérů a zajištění jejich spolupráce ve společných projektech/aktivitách je jedním z principů, který podporuje udržitelná řešení v dalších oblastech, jako je lokální ekonomika, místní zemědělská produkce, odpovědná spotřeba a další. Zde je třeba věnovat pozornost komunitním projektům většího rozsahu, které již nasbíraly zkušenosti a mohou tak být příkladem pro další iniciativy daného typu (komunitní zemědělství, komunitní energetika aj.).

4.2.2 Místní znalosti

V rozvoji regionu může sehrát významnou roli tzv. **místně zakotvené učení**. To je založeno na vztahu k místu a působí na rozvoj praktických schopností a dovedností důležitých z hlediska tohoto místního prostředí a jeho udržitelného rozvoje; v praxi pak pomáhá posilovat místní společenství, vytvářet komunitu a podporuje pocit sounáležitosti s daným regionem formou uvědomění si jeho specifik a charakteristik (viz též Dlouhá, 2013; Borovinová, Hájková, Kulich, 2020). Obyvatelé díky němu mohou poznat a pochopit různé sociální, ekonomické a environmentální souvislosti a vzájemnou provázanost těchto složek v daném místě, ale i potřebu jejich ochrany. Mohou se také začít aktivně podílet na regionálních aktivitách, které pak budou podloženy znalostmi, například se zapojovat do společných projektů nebo programů místních agend 21. Místně zakotvené učení podporují organizace zaměřené na (většinou neformální) vzdělávání dětí a mládeže; neméně důležitá je ale jeho role v celoživotním učení (Dlouhá et al. 2021 b). O tom, jak spojit naplňování potřeb místních znalostí s digitalizací, vypovídá samostatná kapitola této metodiky (Tvorba otevřených vzdělávacích zdrojů jako podpora pro místně zakotvené učení).

Box 3. Místně zakotvené učení, anglicky „place-based learning“ či „place-based education“

Jde o přístup ke vzdělávání, který:

- využívá všech aspektů místního prostředí (přírodních, kulturních, historických a sociopolitických souvislostí) jako jednotícího kontextu pro výuku;
- klade důraz na občanské zapojení v projektech, které mají praktický význam pro obec, slouží komunitě (tzv. servisní projekty);
- buduje sociální kapitál, podporuje vývoj místních partnerství (týká se nejen žáků).
- Místně zakotvené učení se jako specifický přístup ke vzdělávání vyvinulo na sklonku 90. let 20. století na pomezí environmentální výchovy, ochrany životního prostředí a komunitního rozvoje.

„Obdobným přístupem je komunitní učení (Community-based Learning) - vzdělávací strategie zaměřená na učení v kontextu vlastní obce (komunity) - zahrnuje praktické učení, zážitkové vzdělávání, pracovní praxe - přechod mezi školou a zaměstnáním, učňovskou praxí, celoživotní vzdělávání a další metody. V tomto kontextu jsou součástí komunity školy, formální i neformální instituce sídlící v sousedství a celý svět, zprostředkovaný například internetem. V místně zakotveném učení se komunitní učení využívá zejména k rozvoji vazby člověka na místo, což zvyšuje občanskou zodpovědnost a zodpovědné správcovství a péči.“ Oba přístupy lze adaptovat pro potřeby celoživotního učení.

Zdroj a konkrétní příklady: Škola pro udržitelný život, <https://www.skolaprozivot.cz/Mistne-zakotvene-uceni.html> (SEVER, 2020).

Příklad budování komunitního centra: <https://www.skolaprozivot.cz/projekt-4/Skola-pro-zivot.html>

4.2.3 Akční kompetence a sociální kapitál

Kromě osvojení si místních znalostí je vzdělávacím cílem **rozvoj akčních kompetencí** – schopnosti plánovat a realizovat akce vedoucí k zamýšlenému cíli.

Sociální kapitál, který je předpokladem i výsledkem spolupráce aktérů a networkingu mezi organizacemi a územními celky, je velmi podstatným **předpokladem změn k udržitelnosti**. Tyto změny jsou nezbytné všude tam, kde převládají zvyklosti a postupy, které se principy udržitelnosti dosud neřídí (nevedou tak k naplnění SDGs; výsledkem probíhajících rozvojových procesů je naopak vyčerpávání zdrojů, růst znečištění, stoupající sociální nerovnosti atd.). Udržitelnost rozvojových procesů často vyžaduje podstatné inovace, které souvisejí právě se sociálním pilířem rozvoje a zčásti se odehrávají v jeho rámci. Samotné změny mohou být pro místní aktéry nesamozřejmě a někdy i bolestivé; transformativní procesy by tak měly probíhat s podporou zkušených aktérů zvenčí a/nebo se zapojením akademické sféry (podrobněji viz Dlouhá et al., 2021a, b).

Sociální kapitál je podporován procesy **sociálního učení**, které probíhají při výměně informací a vyjasňování názorů mezi aktéry podílejícími se na společných aktivitách.

Box 4. Model pro tzv. podporu potřebných změn - hnutí Transition Networks.

Toto hnutí vychází z myšlenky, že místní komunity jsou ideálním místem pro hledání a realizaci lokálních praktických řešení, kterými může společnost jako celek reagovat na tíživé environmentální problémy, například související s klimatickými změnami, ale řešit i sociální a ekonomické nerovnosti. Principy tohoto hnutí obecně podporují udržitelnost ve všech jejích podobách; jsou založeny na respektu k omezenosti zdrojů, podporují začleňování a sociální spravedlnost, staví na principu subsidiarity (samoorganizace a rozhodování na relevantní úrovni). Mají obnovit rovnováhu ve společnosti i ve vztahu k prostředí, a to vytvářením experimentální, učící se sítě, v jejímž rámci jsou nainiciovány procesy svobodného sdílení nápadů, spolupráce a hledání synergií, vizionářství a kreativity. Aktivity v rámci tohoto typu spolupráce jsou vedeny zdola (bottom-up), staví na sdílených hodnotách, vzájemné důvěře, iniciativě a spolupráci. Tento vyzkoušený přístup a výsledky v praxi mnohých měst a komunit jsou podrobněji ukázány v samostatné případové studii (doplněné o příklad Města přechodu).

4.3 Metodická doporučení – zapojování aktérů do procesů UR

Před realizací projektů, které mají potenciál naplňovat principy udržitelného rozvoje v oblasti sociální (tedy dlouhodobě utvářet místní kulturu a přitom omezovat negativní environmentální, sociální a ekonomické jevy), je třeba připravit podmínky nejen z hlediska organizačního zajištění, ale i vytvořením prostředí pro spolupráci a důvěru mezi zapojeným nebo dotčenými aktéry. Níže jsou uvedena doporučení pro postup, a to v těchto krocích:

- **Analýza podmínek pro dosažení kvality života specifické pro region**

Obecným cílem je zlepšovat **kvalitu života** ve všech jejích aspektech – nejen po stránce ekonomické, ale i sociální a environmentální. Z tohoto hlediska je důležitá jak povaha místního prostředí, tak i zvyklosti a zájmy různých skupin obyvatel. V tomto kroku je tak potřeba zmapovat místní podmínky, aby další kroky vycházely z fungujících vztahů mezi lidmi a jejich prostředím.

- **Vytvoření znalostní báze pro rozvíjení místních znalostí, založení systému vzdělávání pro potřeby regionu, podpora relevantních kompetencí**

V tomto kroku je nutné vytvořit základní podmínky pro **místně zakotvené učení**: vyhledat místní zdroje informací a najít příležitosti k jejich využití. Tím se otevírají možnosti, jak zlepšovat informovanost, zvyšovat kompetence pro akce k dosažení udržitelnosti a také posilovat regionální identitu, která je základem určitého sebeuvědomění. Aby se místní aktéři angažovali v udržitelném rozvoji, je totiž nutná jejich podpora a zapojování (ve smyslu jejich zmocňování, „empowerment“) – měli by tak disponovat informacemi, důležitými kompetencemi, mít představu o žádoucím stavu, zažívat adekvátní podněty a posilovat motivaci k jeho dosažení i radost z výsledku. Základem této jejich angažovanosti jsou relevantní znalosti a schopnosti.

- **Analýza aktérů z hlediska potřeb regionu**

Kromě přirozené znalosti místního prostředí je v tomto kroku vhodné realizovat analýzu místních aktérů (návodem může být metodika Zahradníka a Dlouhé, 2016). Metoda analýzy aktérů se používá vždy s ohledem na konkrétní potřebu, například zajištění účasti spektra aktérů při naplňování určité strategie či realizaci projektu – v centru zájmu je pak jejich vztah k problematice a názor na vytčené cíle. Vyjde tak najevo i potenciál regionu pro realizaci konkrétních rozvojových aktivit, například uplatnění inovací nebo využití udržitelných technologií, pro což je třeba mít určité odborné zázemí. Obecně je pro realizaci projektů udržitelného rozvoje většinou zapotřebí zajistit relevantní profese, odborníky i lidi z praxe, což často znamená všechny relevantní aktéry: nejen komunitu a/nebo občanská sdružení, ale též učitele, podnikatele a další subjekty.

Tyto tzv. **lidské „zdroje“ a sociální kapitál** jsou sice implicitně považovány za nezbytnou podmínku rozvoje, jejich důležitost však v rozvojových strategiích explicitně zdůrazněna není (a relevantní opatření k jejich podpoře na místní úrovni jsou tedy k dispozici jen omezeně). Například odborníci (nejen) na rozvojovou problematiku v regionech chybí a je často možné je získat jen pomocí cíleného „náboru“ nebo sdílením důležitých aktérů ve sdruženích obcí v rámci větších územních celků. Co se týče dalších aktérů, kteří vstupují do rozvojových procesů, je nutné zjistit, proč jsou dosud méně aktivní v oblasti udržitelnosti, a bořit bariéry jejich participace. Lze také využít (níže uvede-

né) nástroje ke zlepšování vztahů mezi aktéry a nastolení vzájemné důvěry. Podpora jejich spolupráce v praxi pak může vést k jejich většímu zapojování do aktivit na místní úrovni.

- **Zajištění participace aktérů na životě obce a na rozhodování**

Základem udržitelného rozvoje na místní úrovni jsou **procesy zdola**, které vycházejí z místních potřeb a možností. Podmínky této participace jsou následující (viz též Hušková, 2019):

- **Sdílená představa o budoucnosti** obce/regionu (plán rozvoje, strategický plán...) vytvořená participativně je naprosto zásadní pro další rozvoj obce či regionu, protože pomůže odhalit vnitřní potenciál a skutečné potřeby, jejichž naplnění má podporu místních obyvatel.
- **Participativní metody** k tvorbě sdílené vize jsou různorodé, jejich volba závisí na cíli, ke kterému se má společně dospět, a jejich využití v praxi vyžaduje zapojení zkušeného odborníka v pozici konzultanta a facilitátora (hrozí totiž nebezpečí formalismu až zneužití při pouhé „povinnosti“ zapojovat občany). Mezi metody pro podporu participativního přístupu ke strategickému plánování patří například [foresight](#), [backcasting](#), [analýza scénářů](#) a další.⁵
- Ideálně jsou do participativně vedené práce zapojeni **všichni aktéři s různorodými pohledy a zájmy** týkajícími se výsledku – nejde tedy jen o zapojení posuzované kvantitativně (výhodou je využití výše zmíněné metody analýzy aktérů, což zajistí jejich reprezentativní zapojování).
- Pokud by se vše ponechalo jen na názorech místních občanů, může být výsledek velmi slabý (bez přesahu ke společensky prospěšnému stavu). Je tedy nutné **zajistit facilitátora**, který bude takové participativní jednání vést – ten pak musí dobře znát veřejný zájem či zájmy vstupující do hry v daném případě a musí být schopen je v procesu dialogu prosazovat, tedy formulovat problém a následně jej konkretizovat. Toto společné vymezení nemusí nutně pokrýt daný problém v celé šíři – spíše je možno na základě názorů aktérů vybírat z různých možností v daném místě. Je lepší účastníky konfrontovat s jejich vlastní (často výrazně silnou) představou proti níž pak mohou stavět alternativy.
- Při následné tvorbě strategických dokumentů na dané úrovni je pak možné/nutné využít metodu tvorby vize komunity⁶ nebo jinou metodu zapojení veřejnosti – to nejen otevírá nové možnosti rozvoje, o kterých se nemuselo dosud vědět, ale také omezuje ty, které nejsou v daném místě potřebné či dokonce škodí (např. plýtvání dotacemi či energií na projekty s omezenou životností či nerespektující místní specifika).
- Využití strategických dokumentů v **praxi** musí být garantováno před zahájením procesu tvorby oficiálního strategického plánu a souvisejících dokumentů – jinak jsou občané zklamáni, že jejich úsilí vyznělo nadarmo, což snižuje jejich ochotu se nadále zapojovat od veřejného dění a rozhodování.

5 Viz www.participativnimetody.cz

6 Viz www.participativnimetody.cz/tvorba-vize-komunity.html

- **Posílení role sociálního kapitálu v procesech udržitelnosti**

Jestliže jsou předpoklady udržitelného rozvoje regionu z hlediska lidského a sociálního kapitálu zajištěny, (teprve pak) je možné začít navrhovat a realizovat konkrétní programy či aktivity, jejichž cílem je **péče o veřejný zájem**: například při utváření veřejného prostoru, zlepšování místního prostředí, v projektech sociální inkluze atd. Tyto předpoklady jsou ovšem potřebné i pro realizaci technických opatření s dopadem na skupiny obyvatel (např. projekty dopravního charakteru, komunitní energetiky apod.). Aby tyto projekty či aktivity skutečně přispívaly ke zlepšení kvality života místních obyvatel a zvyšovaly jejich sebeuvědomění (pocit, že jsou platnými hráči v rozvojových procesech v širším měřítku), mělo by být jejich **součástí celoživotní vzdělávání/učení**. Ideálně by tak byly spojeny s informačními toky, které zajistí inovativnost přístupů, a současně by otevíraly prostor pro sdílení poznatků a zkušeností mezi účastníky. Zamýšlený dopad realizovaných programů či aktivit do praxe pak znamená, že takové učení je spojeno s rozvíjením kompetencí k udržitelnému rozvoji (přehled kompetencí k UR včetně vzdělávacích přístupů relevantních pro jednotlivá témata udržitelného rozvoje viz UNESCO, 2017).

Box 5. Cíle a prostředky celoživotního učení pro potřeby regionu

Pro rozvíjení kompetencí k udržitelnému rozvoji lze využít teoretické i metodické materiály připravené pro všechny stupně vzdělávání na základě dokumentu UNESCO (2017), na jehož základě jsou publikovány relevantní doporučení pro výuku/učení různých cílových skupin v českém kontextu (Dlouhá et al., 2021c).

Ze zkušeností NS MAS vyplývá, že vzdělávání pro potřeby regionu se realizuje převážně formou projektů: možné příklady jsou z Místních akčních plánů vzdělávání (MAP), programu MŠMT, na formátu obcí s rozšířenou působností, ale cca 60 % z asi 200 projektů v současnosti realizují MAS jako nositelé a koordinátoři. Projekty se často zaměřují na tzv. místně zakotvené učení (regionálně orientované osnovy v zeměpisu, přírodopisu, dějepisu atd. nebo polytechnická výchova orientovaná na obory průmyslu a podnikání obvyklé v regionu, často ve spolupráci s místními podnikateli), časté je i vedení k participaci, např. školní parlamenty. Od roku 2022 je do MAP začleněna i příprava a strategie celoživotního vzdělávání dospělých.

Příkladem transferu relevantních znalostí na místní úroveň jsou dva realizované cykly školení pro představitele Místních akčních skupin a metodický materiál popisující postup při přípravě takového školení (viz Dlouhá et al., 2020).

4

KVALITNÍ
VZDĚLÁNÍ

13

KLIMATICKÁ
OPATŘENÍ

4.3.1 Programy a aktivity jako součást celoživotního učení

Učení k podpoře sociálních aspektů udržitelnosti se odehrává v rámci konkrétních programů či aktivit, které jsou zaměřené na podporu místní kultury. Proces vymezení cílů místního rozvoje a zajištění předpokladů jejich realizace zahrnuje rozvíjení relevantních znalostí a schopností, nastartování procesů komunikace, spolupráce a participace na rozhodování. Obecně by všechny tyto aktivity měly pomoci formulovat představy/vize týkající se daného místa, a na tomto základě vést k utváření místního prostředí či veřejného prostoru. S ohledem na udržitelný rozvoj je často zapotřebí měnit stávající praxi (nastartovat procesy transformace).

Rozvíjení lidského a sociálního kapitálu umožňuje nebo napomáhá realizaci aktivit v dalších oblastech udržitelného rozvoje – nejen v oblasti sociální, ale též ekonomické a environmentální (viz též kapitoly Sociální podnikání a Krajina v době klimatické změny). Existují příklady toho, jak společné aktivity občanů k utváření veřejného prostoru v sobě tyto prvky integrují. Konkrétní aktivity v rámci komunity, které jsou ve veřejném zájmu a podporují místní udržitelný rozvoj mohou být následující:

Box 6. Příklad péče o veřejný prostor za účasti občanů

Tuto aktivitu je možné realizovat jako placemaking: to je přístup, který zapojuje místní komunitu, aktivně využívá inspirativních nápadů občanů. Veřejné prostory jsou tak spoluvytvářeny a regenerovány za účasti komunit; na nich se pak utvářejí nové vztahy mezi lidmi a vztah lidí k místu. Vznikají veřejné prostory, které lidé pravidelně využívají, které disponují širokou škálou aktivit a zvyšují kvalitu života – lidé se zde cítí dobře. Od klasického přístupu městského plánování a architektury se placemaking liší tím, že se s místem nepracuje jen z fyzického hlediska a jeho designu, ale hledí na místo jako na sociální a kulturní prostředí a jsou zohledněny také místní podmínky včetně environmentálních faktorů.

Placemakingové aktivity lze uplatnit na širokou škálu veřejných prostor různých velikostí – ať již s předem vymezeným způsobem využití, ale může jít i o nedefinované prostory a oblasti. Na způsobu využití prostranství se pak podílejí občané spolu s experty; při placemakingu dochází ke spolupráci různých zainteresovaných skupin, které vytvářejí společnou vizi místa a obce. Využitím tohoto přístupu obec posiluje pocit sounáležitosti komunity v daném místě, podporuje rozvoj komunit, participaci lidí na veřejném a komunitním životě a zapojení všech komunit, včetně těch minoritních. Správný postup při tvorbě placemakingu je nepostradatelný pro dobrý konečný výsledek.

Zdroj a příklady z praxe: <https://www.enviwiki.cz/wiki/Placemaking>,
https://www.enviwiki.cz/wiki/Placemaking#P. C5. 99. C3.ADklady_dobr.C3.A9_praxe

4.3.2 Vytváření předpokladů – kroky a výstupy

Možnosti plánování aktivit nebo ekonomických činností místními občany souvisí se systematickým využíváním místních znalostí a rozvíjením klíčových kompetencí udržitelnosti. Spolu se snahou o šetrné hospodaření s místními zdroji se tak může utvářet podoba udržitelného rozvoje v daném regionu. Způsoby, jak občany motivovat ke společným akcím, mohou být následující:

- Výhodou je, pokud aktivity jsou snadno realizovatelné a příležitosti pro aktivní zapojení občanů jsou systematicky podporovány. Tomu napomáhá **vytvoření infrastruktury pro společné aktivity** a následně i provozní podpora (viz např. [web pro participaci v hl. m. Praze](#)⁷).
- Roli motivačního faktoru hraje i sociální prostředí. Je tak třeba **podporovat komunikaci** a vztahy mezi aktéry – posilování sociálního kapitálu zahrnuje podporu sítí spolupráce, ale i rozvíjení leadershipu (schopnosti být příkladem jiným) u jednotlivců.
- K zapojení aktérů lze využít ověřených postupů práce s veřejným prostorem (například při placemakingu).
- V případě příznivých místních podmínek lze vytvářet širší hnutí a sítě spolupráce; pokud tomu místní prostředí příliš nepřeje, je možno se zapojit do existujících.
- **Shromažďování příkladů dobré praxe** zahrnuje zobecnění a sdílení zkušeností – aktéři se tak vzájemně podněcují, učí se ze svých chyb a úspěchů. Při hledání a sdílení inspirace je vždy nutno přizpůsobit zkušenosti odjinud místním podmínkám.
- Značný význam může mít uznání významu projektů či aktivit, které udržitelně využívají místní zdroje či jinak z nich vycházejí. Zde může, ale nemusí, jít o ekonomické ohodnocení realizátorů takových projektů či aktivit; je možné vhodně ocenit přínosy tohoto přístupu například formou morálního ohodnocení (uznání jako příkladu dobré praxe; vytvoření systému sdílení těchto příkladů) nebo jiného **veřejného ocenění**. Mělo by jít o transparentní rozhodnutí – měly by tak být známy ukazatele kvality, na jejichž základě je takové rozhodnutí učiněno.

Zkušenosti z praxe jsou ilustrovány v příkladech uvedených v příloze 2: tématu se týká karta Placemaking, inspirací pro komunitní projekty jsou karty Komunitou podporované zemědělství a Komunitní energetika.

7 Viz <https://iprpraha.cz/stranka/72/participace>; další možnosti systémové podpory jsou patrné z příkladů [organizačního zázemí](#) a [institucionálního nastavení MA 21](#), který spravuje [CENIA](#), a [systému podpory projektů IROP](#) v gesci MMR.

4.4 Knihovna

Portál: Udržitelný rozvoj na místní úrovni. Online https://enwiki.cz/wiki/Port%C3%A1l:Udr%C5%BEiteln%C3%BD_rozvoj_na_m%C3%Adstn%C3%AD_%C3%Barovni

V relevantních cílech udržitelného rozvoje jsou zpracovány teoretické pojmy a případové studie.

Enwiki: Případy kauz udržitelného rozvoje. Online https://enwiki.cz/wiki/Kategorie:P%C5%99%C3%Adpady_kauz_uds%C5%Beiteln%C3%A9ho_rozvoje

Případové studie, ve kterých je role aktérů analyzována z hlediska možných konfliktů týkajících se udržitelného rozvoje. Role aktérů je zdůrazněna.

Zvláštní číslo časopisu Envigogika 10, č. 1 (2015): „Sociální učení v regionálních procesech udržitelného rozvoje“. Online <https://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/issue/view/27>

Soubor zkušeností ze světa

Zahradník, Martin, a Jana Dlouhá. Metodika analýzy aktérů (Actor analysis methodology). Certifikováno Úřadem vlády ČR pod č. j. 9645/2016-OUR. Envigogika 11, č. 1 (1. květen 2016). doi: 10.14712/18023061.527. Online <https://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/527/0?articlesBySameAuthorPage=2>

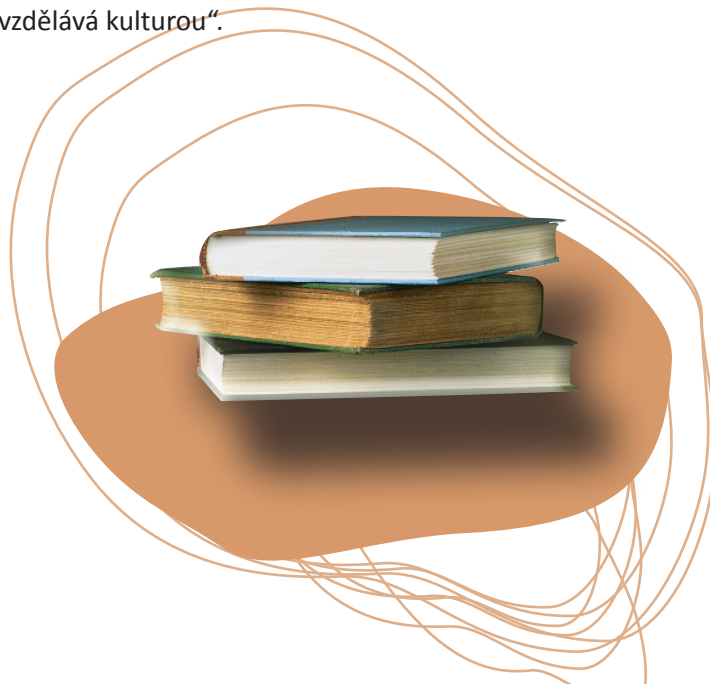
Metodika popisující postup při analýze aktérů – různé nástroje a výsledky analýzy, viz též https://www.enwiki.cz/wiki/Anal%C3%Bdza_akt%C3%A9r%C5%AF_-_metodika

Dlouhá, J., & Zahradník, M. (2015). Potential for social learning in sustainable regional development: analysis of stakeholder interaction with a focus on the role of scientists. Envigogika, 10(1). ISSN 1802-3061. doi: <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.476>. Online <http://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/476>

Analýza případových studií z hlediska aktérů.

Případová studie Jihlava. Online <https://jihlava.cz/vystupy/d-542940/p1=143227>

Projekt „Jihlava vzdělává kulturou“.

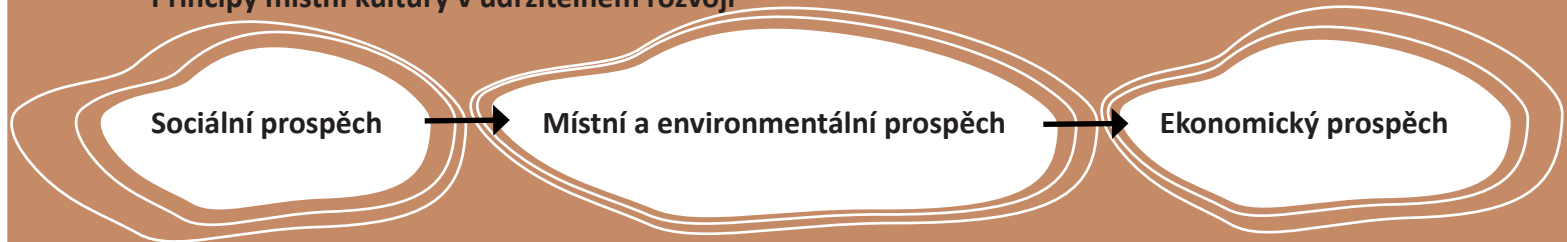

4.5 Místní kultura – shrnutí pro potřeby celoživotního učení

Místní kultura

Jedná se o úhrn sociálního prostředí, vzájemných vztahů a životních stylů v určitých lokalitách, regionech. Takto pojatá místní kultura může podněcovat jednotlivce a skupiny občanů k činnostem, které ji budou dále rozvíjet, nebo může naopak v rozvoji brzdit, což se pak projeví určitými formami individualismu, který se vyznačuje především starostí o vlastní, osobní zájmy.

Principy místní kultury v udržitelném rozvoji

Proč podporovat místní kulturu?

- **Sociální soudržnost**

Zahrnuje například zvyšování mezikulturního či mezigeneračního porozumění skrze jednotlivé aktivity v regionech.

- **Místní identita**

Posilování regionálního sebevědomí a zvyšování pozitivního obrazu obcí, měst, veřejných orgánů, nevládních skupin či neorganizovaných komunit za pomoci tradic a kultury v regionech.

- **Osobní rozvoj**

Na individuální úrovni dochází k pozitivnímu vývoji souvisejícímu se zapojováním se do aktivit v místních lokalitách. S tím souvisí růst sebevědomí, zkvalitňování osobního vzdělání, zvyšování dovedností, rozšiřování společenských vazeb a další.

- **Specifický životní styl**

Těží z (aktivně využívaných) místních příležitostí, může se stát lákadlem pro stálé rezidenty. Pomáhá tak formovat demografickou strukturu regionu – je například přitažlivý pro mladé rodiny nebo naopak poskytuje prostor pro aktivní stáří.

Vzdělávání pro podporu místní kultury a udržitelnosti

- Hlavním předpokladem pro využití místních zdrojů, které hrají roli v místní kultuře a UR regionu, jsou místní znalosti – možnosti podpory jejich využití jsou následující:
- **Mapování místních zdrojů** – historických, kulturních, přírodních; na tomto základě určení specifík regionu, ve srovnání s regiony jinými, a jeho potenciálu pro udržitelný rozvoj.
- **Vytvoření informační báze „místních znalostí“** – k tomu lze využít existující úložiště poznatků/informací, např. muzea nebo knihovny, nebo naopak vytvořit nové zdroje, například elektronické, viz Téma 4 – Tvorba otevřených vzdělávacích zdrojů jako podpora pro místně zakotvené učení.
- Doplnění zdrojů o „infrastrukturu“ – **příležitosti ke sdílení a využití těchto znalostí**, což by zajistilo toky informací k cílovým skupinám, v tomto případě místním aktérům.
- **Rozvíjení metodických přístupů** vhodných pro místně zakotvené učení; na tomto základě **rozvíjení klíčových kompetencí udržitelnosti**, a to na všech stupních vzdělávacího systému a v celoživotním učení.
- Tento typ učení klade **důraz na sebeuvědomění** – to je založeno na vztahu k místu a hledání vlastní role a/ nebo forem soužití v místním prostředí. Jeho posilování vede k větší angažovanosti relevantních aktérů v daném místě.
- Vytvoření systému školení pro **naplnění potřeb místních aktérů** důležitých z hlediska rozvoje regionu – transfer znalostí, interaktivní přístup, zapojování těchto aktérů do společných aktivit.
- Společné projekty či aktivity s cílem **využít znalosti pro inovace** v udržitelném rozvoji regionu – současně posílit sociální kapitál v daném území.

Bariéry a překážky

- Nedostatečné znalosti místních zdrojů (historie, přírody, kultury).
- Chybějící zázemí a málo příležitostí ke společným aktivitám (nejsou vhodné prostory, nezkušený nebo neexistující organizační tým atd.).
- **Nízké sebevědomí a/nebo neochota** (nejen) **místních** se zapojit do spolupráce na rozvoji místní lokality.
- Nedostatečné kompetence, znalosti v oblasti spolupráce „jak zapojit místní aktéry“.
- Neexistující sociální kapitál, předešlá spolupráce aktérů a networking mezi organizacemi a územními celky.

5 Téma 2:

Sociální podnikání

Příkladem ekonomických aktivit, které současně naplňují sociální a často i environmentální cíle udržitelného rozvoje, je sociální podnikání. V tomto kontextu souvisejí s hlavním tématem sociálního podnikání další průřezová témata:

- **Spolupráce místních občanů** a zapojení aktérů – to je předpokladem ekonomických činností s dopadem do oblasti sociální.
- Relevantní znalosti potřebné pro založení a provoz sociálního podniku (jde o znalosti ekonomiky a místního prostředí).
- Podpora místní komunity – především skupin na okraji zájmu společnosti a vyloučených občanů.

5.1 Základní vymezení

Problematika sociálního podnikání se stává atraktivním tématem různých výzkumů a článků na regionální, národní, ale i globální úrovni. Zájem o sociální podnikání je v první řadě podmíněn rostoucí pozorností věnovanou problémům současného světa, a to jak environmentálním, tak sociálním (Nicholls, 2008). Sociální podnikání se tak stává atraktivní alternativou pro jednotlivce, respektive potenciální podnikatele, kteří se snaží reagovat na problémy ve svém prostředí. Současně se tvůrci politik, ale i veřejnost ve vyspělých zemích dožadují podnikatelských aktivit s environmentálními a sociálními cíli a zodpovědným přístupem k prostředí.

V praxi je možno vidět tzv. obecní sociální podniky, které plní následující role:

- nástroj regionální zaměstnanosti,
- rozvoj podnikatelských aktivit obce (zvláště v zaostalých regionech),
- využívání regionálních zdrojů,
- přizpůsobení lokálním podmínkám,
- podporu sociálních programů obce,
- dlouhodobě udržitelný rozvoj obce.

Sociální podnik je podnikatelský subjekt, který se vedle ekonomických cílů zabývá řešením nějakého veřejně prospěšného problému. Cíle sociální a ekonomické by měly být vyvážené. Sociální podnikání je podnikání s primárně sociálními cíli, jehož hospodářský zisk je v první řadě znovu investován do podnikání za stejným účelem nebo do rozvoje místní komunity. Nejedná se tedy především o podnikání s potřebou maximalizovat zisk pro zainteresované skupiny/osoby či vlastníky.

Podle kritérií MPSV ([ESF CR](#)) spočívá hlavní rozdíl mezi WISE sociálním podnikem (Working Integration Social Enter-

prise – integrační sociální podnik) a obecním sociálním podnikem v určeném podílu znevýhodněných zaměstnanců (u WISE podniků je to nejméně 30 %, u obecního sociálního podniku není počet stanoven) a také v ekonomické stránce (u WISE sociálního podniku neexistuje podmínka vykonávání soustavné ekonomické činnosti a trendu k placené práci, které se objevují u obecního sociálního podniku – aktivity WISE podniku jsou zaměřeny spíše na podporu a socializaci zaměstnanců).

5.1.1 Vztah ke strategiím (zákonům a předpisům)

Sociální podniky se ze své podstaty odvozují od zákonů, dle své právní formy, kterou určuje občanský zákoník a zákon o obchodních korporacích. Protože sociální podniky mohou být velmi různorodé, je v podmínkách ČR možno vybírat z více možných právních forem s rozdílnými úpravami. Jako na ekonomicky aktivní subjekty se na sociální podniky vztahují zákony o účetnictví a daňové úpravy. Dále se sociální podniky řídí zákony upravujícími podnikání, jejich ekonomickou činnost, ať již činnost vedlejší u nevládních neziskových organizací (dále NNO) či hlavní podnikatelskou činnost sociálního podniku v ziskových právních formách. Může se zde jednat o pestré spektrum zákonů dle oblasti podnikání, jako je zákon o podnikání v cestovním ruchu, nebo o obecnější zákony upravující pracovní poměry a podmínky podnikání samotného. V této oblasti se nedají očekávat odchylky od normy ani u sociálních podniků.

K tomu, aby sociální podniky vůbec mohly vznikat, je potřeba spolupráce aktérů na lokální úrovni a propojení s úrovní regionální (možnosti, podpora aj.). Do sociálního podnikání je třeba zapojovat rozmanité partnery – jelikož potřeby a podmínky nejlépe znají aktéři místní, jsou vhodné metody jejich zapojování součástí přípravy a realizace Strategie komunitně vedeného místního rozvoje (SCLLD).

5.1.2 Přínos pro region a místní obyvatele

Sociální podnik naplňuje veřejně prospěšný cíl, který je formulován v zakládacích dokumentech. Vzniká a rozvíjí se na základě konceptu tzv. trojího přínosu – ekonomického, sociálního a environmentálního.

Obce mohou sociální podnikání podporovat, i když samy nemohou být majoritním zakladatelem sociálních podniků. Přínos je patrný nejen ve zvýšení zaměstnanosti v regionu, ale zejména v dopadu na širší ekonomické souvislosti, které se projevují:

- rozvojem lokální ekonomiky (odebírání produktů a služeb od místních)
- zvýšením kvality života v obcích (např. též rozvíjením vztahů a spolupráce)
- obecně prosazováním a podporou principů udržitelnosti v procesech místního rozvoje

- ***Snižování nezaměstnanosti***

Sociální podnikání souvisí s významným společenským problémem – nezaměstnaností – a představuje řešení, které vychází z občanské iniciativy a solidarity. Sociální podnik tak přispívá k podpoře sociálního začleňování v regionu. Výhodou sociálního podnikání při snižování nezaměstnanosti je i zachování lokálního charakteru ekonomiky, což může významně napomoci k úspěšnému zacílení na znevýhodněné sociální skupiny a nalezení aktivit sociálního podniku přímo na míru cílové skupině i místním podmínkám.

- ***Sociální soudržnost***

Sociální podnik vytváří pracovní prostředí, které zajišťuje všem zaměstnancům podporu, pracovní příležitosti a smysluplnou práci v jejich regionu. Respektuje přitom zásadu stejných příležitostí, to znamená, že firma nepřípustí přímou či nepřímou formu diskriminace pracovníků.

- ***Udržitelný rozvoj***

Sociální podnik je orientován lokálně a environmentálně a respektuje principy udržitelného rozvoje regionu. Uspokojuje místní potřeby a využívá místní zdroje, vstupuje do místních iniciativ a partnerství a přispívá místnímu rozvoji. Mezi spolupracující subjekty a instituce patří státní správa, samosprávné celky, sociální partneři a další.

5.1.3 **Potenciální efekty a hlavní přínosy sociálního podnikání**

Mezi potenciální efekty sociálního podnikání lze zařadit:

- rozvoj zaměstnanosti prostřednictvím stimulace nabídky pracovních příležitostí na regionální úrovni, hledání nových forem práce v nových oblastech (inovace),
- rozvoj sektoru služeb (rozvoj infrastruktury a kvality životních podmínek lidí v různých, často znevýhodněných/vyloučených lokalitách),
- rozvoj sociálních služeb podle potřeb občanů,
- posilování sociálního začleňování znevýhodněných skupin obyvatelstva,
- sociální rozvoj jako propojení sociální pomoci a inkluze, politiky zaměstnanosti,
- rozvoj sociálního potenciálu regionů formou podpory partnerství, sociálního dialogu a svépomoci na místní úrovni (zahrnuje obnovy sociálních vztahů v komunitě),
- regionální rozvoj, který přispívá k odstraňování meziregionálních disparit,
- vliv na utváření místní kultury a posilování regionální identity,
- vyšší míra osvojení decentralizovaných kompetencí na úrovni místní a regionální samosprávy.

Organizace podporující sociální podnikání v České republice

Mezi nejdůležitější organizace, které podporují vznik a fungování sociálních podniků v ČR, se řadí organizace **P3 – People, Planet, Profit, o. p. s.** Mezi hlavní aktivity této organizace patří zejména prosazování a podpora principů sociálního podnikání pomocí poskytování konzultací, seminářů a workshopů; kromě toho poskytuje pomoc a poradenství začínajícím sociálním podnikatelům při hledání podnikatelského záměru, výběru vhodné právní formy, zpracování principů sociálního podniku do zakládajících dokumentů; dále nabízí spolupráci na tvorbě podnikatelského plánu či pomoc při zpracování dotačních žádostí. Tato organizace vede tematickou síť pro sociální ekonomiku **TESSEA**; administruje webové stránky www.ceske-socialni-podnikani.cz, kde se mj. nachází i adresář sociálních podniků v ČR. Pro již zavedené sociální podniky a organizace neziskového sektoru pak zajišťuje konzultace a podporu v oblastech nastavování marketingových a obchodních strategií a ve finančních, právních a dotačních oblastech.

Komora sociálních podniků. Tato instituce vznikla podle požadavků sociálních podniků s cílem systémově zastřešit oblast sociálního podnikání, sociálních inovací, sociální ekonomiky a také oblast společenské odpovědnosti. Hlavní náplní činnosti komory je aktivní spolupráce s veřejnou správou, neziskovým sektorem, komerčním prostředím, příslušnými státními institucemi, vzdělávacími institucemi a propojení těchto aktérů se sociálními podniky. Současně monitoruje a analyzuje skupiny ohrožené sociálním vyloučením, sleduje i tržní příležitosti pro nově vznikající sociální podniky ve veřejném a komerčním prostoru a také se podílí na připomínkování legislativy týkající se sociální ekonomiky a podnikání (viz Komora sociálních podniků a společensky odpovědných organizací, <https://www.komora-socialnich-podniku.cz/>).

Tabulka 3. Přehledné vyjádření hlavních přínosů sociálního podnikání.

Přínos sociálního kapitálu pro region	Přínos pro místní obyvatele a lokalitu
Zvýšení zaměstnanosti v regionu	Zvýšení kvality života v obcích
Podpora lokální ekonomiky	Přínosy lokální ekonomiky – zvýšení příležitostí k uplatnění, zlepšení vztahů v rámci komunity,...
Regionální rozvoj, který přispívá k odstraňování meziregionálních disparit	Nezávislost, soběstačnost, svépomoc na místní úrovni
Rozvoj sociálního potenciálu regionů formou podpory partnerství a sociálního dialogu	Posilování sociálního začleňování znevýhodněných skupin obyvatelstva; sociální odpovědnost jako součást ekonomických vztahů

5.2 Aktéři a jejich zapojování do sociálního podnikání

Sociální podnikání vzniká a rozvíjí se na konceptu tzv. trojitého prospěchu, tj. ekonomického, sociálního a environmentálního. Z toho důvodu mají možnosti/způsoby jeho podpory meziresortní charakter. Za jednoho z hlavních klíčových aktérů v sociálním podnikání může být považována veřejná správa, i když reálná podpora sociální ekonomiky ze strany státu České republiky je blokována tzv. kompetenční nevyjasněností, která se tohoto tématu v plné míře týká. Problémem v ČR tak je především to, že poměrně nová problematika sociálního podnikání není v českém kontextu jednoznačně přiřazena žádnému resortu. Sociální ekonomikou se v České republice zabývá Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV; společenská prospěšnost), Ministerstvo průmyslu a obchodu (MPO; ekonomická prospěšnost) a Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR; místní prospěšnost).

Aktéři v sociálním podnikání na lokální úrovni a jejich role jsou následující:

- **Veřejná správa** – vedení obce/města vytváří podmínky pro vznik a fungování sociálního podnikání v obci/měště.
- **Místní podnikatelé** – tam, kde jejich podnikání vychází z využívání lokálních zdrojů, nebo tam, kde nabízejí své služby v dané lokalitě; takoví podnikatelé mají již zkušenost s podnikáním a mohou tyto zkušenosti sdílet.
- **Neziskové organizace působící v regionu** – mohou být zdrojem zkušeností se získáváním finančních prostředků pro měkké projekty a jejich realizaci v obci/měště.
- **Místní komunita** – obecně je nositelem znalostí místních podmínek, tradic; má zájem o jejich oživení.
- **Vzdělávací instituce (školy)** – v dnešní době se na středních školách vyučuje problematika sociální ekonomiky a sociálního podnikání. Tyto instituce jsou tak významným aktérem z hlediska sociálního podnikání.

5.3 Metodická doporučení

Založení a provoz sociálního podniku se považuje za „projekt“, který generuje přínosy pro místní komunitu. Jde tedy o příklad aktivity, která staví na místních znalostech, sociálním kapitálu (vztazích a možnostech spolupráce) a procesech učení v daném místě. Níže je naznačen doporučený postup založení sociálního podniku v těchto krocích:

1. Analýza stávající situace v oblasti sociálního podnikání

Doporučené aktivity a postupy:

- Revize podnikatelské činnosti v obci/měště (může být využit rejstřík podnikatelů).
- Průzkum trhu orientovaný na zjištění informací o potenciálních zákaznících, partnerech, konkurenci.
- Analýza podnikových zdrojů (prostorové, materiální, technické vybavení, finanční zdroje a časový management).

Výstupem bude seznam podnikatelů včetně sociálních podniků se sídlem v obci/měště a analýza podnikových zdrojů.

2. Stanovení, v jaké oblasti jsou největší problémy s nezaměstnaností, a určení hlavní cílové skupiny

Doporučené aktivity a postupy:

- Zmapování počtu nezaměstnaných, určení časového hlediska nezaměstnanosti, věkové struktury a sociálního znevýhodnění (zdroj: obecní/městská statistika; úřad práce).
- Zjištění, prostřednictvím šetření v místní komunitě, o jakou službu/produkty by byl největší zájem (jsou v obci/měště potřebné).
- Vyhodnocení, které z nich se dají realizovat prostřednictvím sociálního podnikání (MPSV sociální podnik: <https://ceske-socialni-podnikani.cz/mpsv>).

Výstupem bude tabulkový přehled nezaměstnaných a seznam služeb/produktů chybějících v obci.

3. Formulace vize v oblasti sociálního podnikání

Doporučené aktivity a postupy:

- Vymezení oblasti/oblastí vhodných pro sociální podnikání v obci.
- Tvorba vize prostřednictvím participace. Při tvorbě vize zapojit veřejnost, může se uplatnit metoda nazývaná Visioning, jež je charakteristická společným uvažováním nad budoucím vývojem dotyčné obce (MMR, 2020).
- Výstupem bude definovaná vize a vymezení priorit obce v oblasti sociálního podnikání.

4. Hledání partnera/partnerů pro vytvoření a provoz sociálního podniku

Doporučené aktivity a postupy:

- Setkání s místními podnikateli a zájemci o zapojení do sociálního podniku (využit metodu brainstormingu).
- Představení vize sociálního podnikání v obci (formou prezentace v místní TV, formou místních novin, formou setkání občanů).

Výstupem bude vytvoření partnerské platformy.

5. Založení sociálního podniku

Doporučené aktivity a postupy:

- Nastavení efektivního leadershipu, který je postaven na: 1) zvolení vedení podniku, určení směru podnikání – vize vznikají společně se strategiemi činností; 2) spojování, sjednocování vedení podniku do funkčních týmů, které rozumí společné vizi a mají ochotu spolupracovat; 3) motivace a inspirování dalších zájemců – často navzdory nejrůznějším překážkám, které brání změnám v obci/měště.
- Zvolení právní formy sociálního podniku (bližší specifikace [české sociální podnikání – MPSV](#)).
- Administrativní založení sociálního podniku ([české sociální podnikání – MPSV](#)).

- Výběr zaměstnanců (vhodné využít model mentoringu využívaný i v zahraničí, tj. jeden kvalifikovaný či pracovní zkušený zaměstnanec má na starosti jednoho či více nekvalifikovaných či znevýhodněných zaměstnanců.
- Participace zaměstnanců. Aby sociální podnik dobře a dlouhodobě fungoval, měl by být zároveň založen na následujících principech: dobré pracovní vztahy, demokratické řízení a zapojení všech pracovníků do rozhodování (které je vyváženo s manažerským řízením) na principech solidarity a zodpovědnosti. Toho lze dosáhnout prostřednictvím pravidelných individuálních motivačních rozhovorů se zaměstnanci.
- Využití poradenství – nabízí se poradenství odborníků v různých oblastech (ve výrobě, ve službách, v marketingu apod., viz např. [Komora sociálních podniků](#)).
- Nastavení sociálních aspektů podnikání. Vypracování stanov, kde budou vyjádřena základní pravidla fungování sociálního podniku, jež musí být nastavena tak, aby byla dlouhodobě udržitelná. Pro začátek je doporučeno připravit evaluaci konkrétního sociálního podniku i z hlediska jeho dlouhodobého fungování, např. s využitím služeb [Komory sociálních podniků](#).

Výstupem bude jasný podnikatelský plán, založení podniku a spuštění jeho provozu.

6. Reinvestování zisku

Doporučené aktivity a postupy (Směřování investice závisí na majiteli, stejně jako na cílové skupině, kterou bude podnik zaměstnávat, a dále na problémech v lokalitě, ve které bude podnikat.):

- Investování do firmy a jejího rozvoje – investovat se může do všeho nového, co souvisí s rozvojem činnosti firmy.
- Podpora komunitních aktivit v obci/měště – jednou z možností je částečně investovat zisky podniku ve prospěch obecně prospěšných cílů a podporovat služby sociálního charakteru.

Výstupem bude seznam nově podpořených místních aktivit v obci/měště.

Sociální podnik má důležitou roli v místním sociálním a kulturním rozvoji také tím, že se orientuje na lokální komunitu, využívá místních zdrojů a svými aktivitami se snaží prospívat společnosti.

Box 7. Případové studie

Zřízení sociálního podniku Banskobystrickým samosprávným krajem

Oficiální název podniku je Agro-drevinový ekosystém BBSK. Podnik hospodaří s ovocným sadem s původními odrůdami jabloní a hrušní vysazenými před 70 lety, který dále revitalizuje v součinnosti se střední odbornou školou a místními odborníky. Zapojení žáků z místních škol je vhodnou investicí do lidí z daného kraje. Navíc vypěstovanou úrodu zúročí lokálně – je využita v místních zařízeních pro zdejší obyvatele. **Dochází k vzájemnému propojení lokální a regionální úrovně. Sociální podnik dává práci znevýhodněným osobám na trhu práce, zajišťuje praxi studentům střední školy v regionu a jeho produkty využívají organizace zřizované krajem.**

Jizerská Levandulovna

Tento environmentální sociální podnik **se zabývá ekologickým pěstováním květin, především levandule a jejím zpracováním.** Hájí principy cirkulární ekonomiky. Levandule se využívá např. k výrobě levandulového oleje, který vzniká v procesu výroby nazývaném parní [destilace](#). Po destilaci se zbylá levandule vysuší, slisuje do biomasy a v zimních měsících se využívá pro vytápění skleníku. Filozofie podniku je co nejvíce bezobalová, bezplastová. **Výrobky jsou distribuovány do obchodů a kaváren, které zastávají stejnou filozofii. Podnik zaměstnává ženy z okolí na zkrácený úvazek,** které tak mohou skloubit pracovní i rodinný život a dbát o své zdraví. Projekt je koncipován tak, aby ženy, které jsou nějakým způsobem znevýhodněny na trhu práce, měly možnost pracovat v příjemném a vůči jejich životní situaci tolerantním, chápajícím prostředí. Na zmíněném podniku lze vidět propojení sociálního, environmentálního a ekonomického pilíře udržitelného rozvoje.

5.4 Knihovna

TESSEA ČR, z. s., Tematická síť pro sociální ekonomiku. Online www.tessea.cz

Posláním je přispívat k rozvoji sociálního podnikání v ČR s vazbou na činnost v regionech.

Komora sociálních podniků. Online www.komora-socialnich-podniku.cz

Zasazuje se o rozvoj a podporu sociálního podnikání a sociálních podniků a také o navázání spolupráce mezi subjekty jak v ČR, tak v zahraničí.

České sociální podnikání. Poradenství. Online <https://ceske-socialni-podnikani.cz/poradenstvi>

P3 - People, Planet, Profit. Poradenství v oblasti sociálního podnikání. Online <https://www.p-p-p.cz/cs/socialni-podnikani-2>

MPSV. Principy, definice, indikátory sociálního podnikání. Online <https://ceske-socialni-podnikani.cz/socialni-podnikani>

MPSV. Projekt podpora sociálního podnikání. Online <https://ceske-socialni-podnikani.cz/mpsv/2641-projekt-podpora-socialniho-podnikani-v-cr-pokracuje>

HORÁK, Martin et al. *Metodika smart governance*. [Praha]: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2020. 35 stran. MMR pro obce; 5. ISBN 978-80-7538-279-5. Online <https://mmr.cz/getmedia/39d9e7ec-449d-4efd-bb5a-ad4c7c4d1c05/Publikace-smart-governance-FIN-web.pdf.aspx?ext=.pdf>

Podklad pro koncepci politiky vlády vůči NNO do roku 2020. Sociální podnikání. Online https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/studie_vyskocil_pro_web.pdf

Legislativní a institucionální podmínky pro činnost sociálních podniků a pro zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce. Online <https://www.vupsv.cz/2020/10/15/nova-publikace-vyzkumneho-ustavu-prace-a-socialnich-veci/>

Monografie zprostředkovává ucelený přehled klíčových podmínek a stěžejních mechanismů, aktivit, programů apod. na podporu sociálních podniků v ČR, jež determinují jejich současné postavení a možnosti jejich fungování.

Vyhodnocení dotazníkového šetření sociálních podniků k situaci sociálních podniků v době koronavirové krize. Online https://ceske-socialni-podnikani.cz/images/pdf/Vyhodnocen_dotaznkovho_eten_korona.pdf

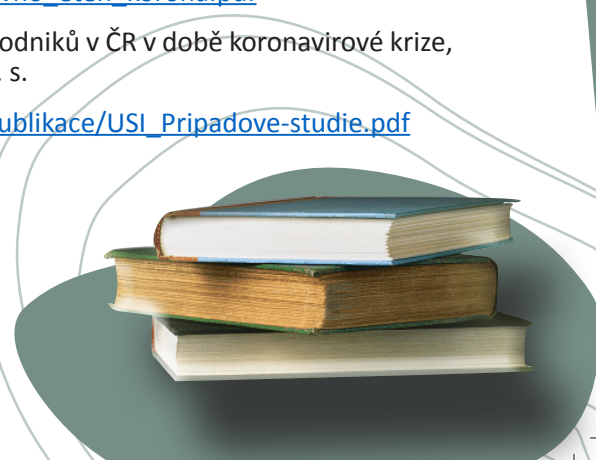
Zpráva shrnuje výsledky dotazníkového šetření k situaci sociálních podniků v ČR v době koronavirové krize, které realizovalo MPSV ČR v roce 2020 ve spolupráci s TESSEA ČR, z. s.

Případové studie sociální podniky. Online http://www.socialni-inovace.cz/publikace/USI_Pripadove-studie.pdf

Případové studie projektů sociálního podnikání a sociálních inovací.

Social Economy Europe. Online www.socialeconomy.eu.org

Hlavní poradní orgán pro politiku EU v oblasti sociální ekonomiky.

5.5 Sociální podnikání – shrnutí pro potřeby celoživotního učení

Sociální podnikání

Sociální podnikání jsou podnikatelské aktivity prospívající společnosti a životnímu prostředí. Hraje důležitou roli v místním rozvoji; často vytváří pracovní příležitosti pro osoby se zdravotním, sociálním nebo kulturním znevýhodněním. Zisk je z větší části použit pro další rozvoj sociálního podniku. Pro sociální podnik je stejně důležité dosahování zisku i vyššího veřejného prospěchu.

Sociální podnik

Sociální podnik se jednoznačně liší od běžných podnikatelských subjektů, ačkoli někdy se jeho působení může zdát podobné podniku, který má široce nastavené oblasti své společenské odpovědnosti. Sociálním podnikem se rozumí „subjekt sociálního podnikání“, tj. právnická osoba založená dle soukromého práva nebo její součást nebo fyzická osoba, které splňují principy sociálního podniku. Sociální podnik naplňuje veřejně prospěšný cíl, který je formulován v zakládacích dokumentech. Vzniká a rozvíjí se na konceptu tzv. trojího prospěchu – ekonomického, sociálního a environmentálního (Tessea, 2014).

Principy sociálního podniku

Sociální prospěch Ekonomický prospěch Environmentální a místní prospěch

Sociální podnik a jeho kritéria

- Základním smyslem sociálního podniku je provozovat aktivity prospívající společnosti a/nebo místní komunitě vykonávaním soustavné ekonomické aktivity = zajištění veřejně prospěšných služeb.
- Sociální podnik podporuje smysl pro společenskou odpovědnost na místní úrovni (např. tím, že zajišťuje zdroje spolufinancování).
- Dodržuje etické principy včetně principu rovných příležitostí.
- Sociální podnik vstupuje do místních iniciativ a partnerství, přispívá k místnímu rozvoji ve znevýhodněných oblastech.
- Sociální podnik nese ekonomická rizika.
- Je nezávislý na veřejných či soukromých institucích.
- Využívá kombinaci tržních i netržních a nepeněžních zdrojů (např. dobrovolnictví).

Proč zvolit sociální podnik

Jednotné pracovní možnosti pro všechny

Znamená potírání diskriminace na základě pohlaví, rasy, etnického původu, náboženského vyznání, víry, zdravotního postižení, věku či sexuální orientace. V praxi to znamená, že v sociálních podnicích mají všichni stejnou startovní čáru, jsou zde zaměstnáni muži i ženy, staří i mladí, a to bez ohledu na možné zdravotní potíže. Zaměstnanci zde nemusejí dokazovat, že nejsou takoví, jak se často bez reálných zkušeností předpokládá – tedy pokud v komerčních podnicích vůbec dostanou možnost se uplatnit.

Přínos pro společnost a ekonomiku

Sociální podnik zaměstnává lidi zdravotně postižené nebo osoby s jiným sociálním znevýhodněním. Cíleně pro ně vytváří pracovní místa a odpovídající podmínky. Jelikož zisk není primárním cílem těchto podniků, často investují i do pozic, které by se komerčním podnikům finančně nevyplácely. Sociální podnik reaguje na potřeby lidí ve svém okolí, a tak prospívá společnosti. Přínosem je zapojování místních kapitálových zdrojů a možné zvýšení konkurenceschopnosti v dané oblasti. Přínosem je i péče o životní prostředí, krajinu a kulturní dědictví.

Možnost náhradního plnění

V případě firem s více než 25 zaměstnanci existuje možnost zapojení do náhradního plnění. Dle legislativy jsou 3 možnosti zapojení se: zaměstnat 4 % OZP z celkového počtu zaměstnanců; odvést 2,5 násobek průměrné mzdy, která by byla vyplacena OZP; náhradní plnění ve výši 7,5 násobku průměrné mzdy, která by byla vyplacena OZP.

Bariéry a překážky

- Nízké povědomí zákazníků a veřejnosti o sociálním podnikání.
- Nedostatečné vzdělání, trénink samotných sociálních podnikatelů.
- Nedostatečné marketingové, obchodní znalosti a schopnosti sociálních podnikatelů/podniků.
- Stále chybějící jednotné definování sociálního podnikání a limitovaný vhled do problematiky, co vše sociální podnikání obnáší.
- Komplikovaný a nedostatečný systém podpory sociálního podnikání.
- Chybí vhodná a v rámci sociálních podniků použitelná metodika, jak prokazovat přínos sociálního podniku pro společnost.

6 Téma 3:

Krajina v době klimatické změny; role společnosti

Krajina integruje různorodé lidské působení s přírodními procesy. Dnes již se ale člověk z přímého působení přírody vymanil, ztratil přirozenou citlivost pro to, co znamená únosnost prostředí a jak se vyhnout rizikovým aktivitám. Lidé žijí v kulturní krajině, s péčí o ni souvisejí tato průřezová témata:

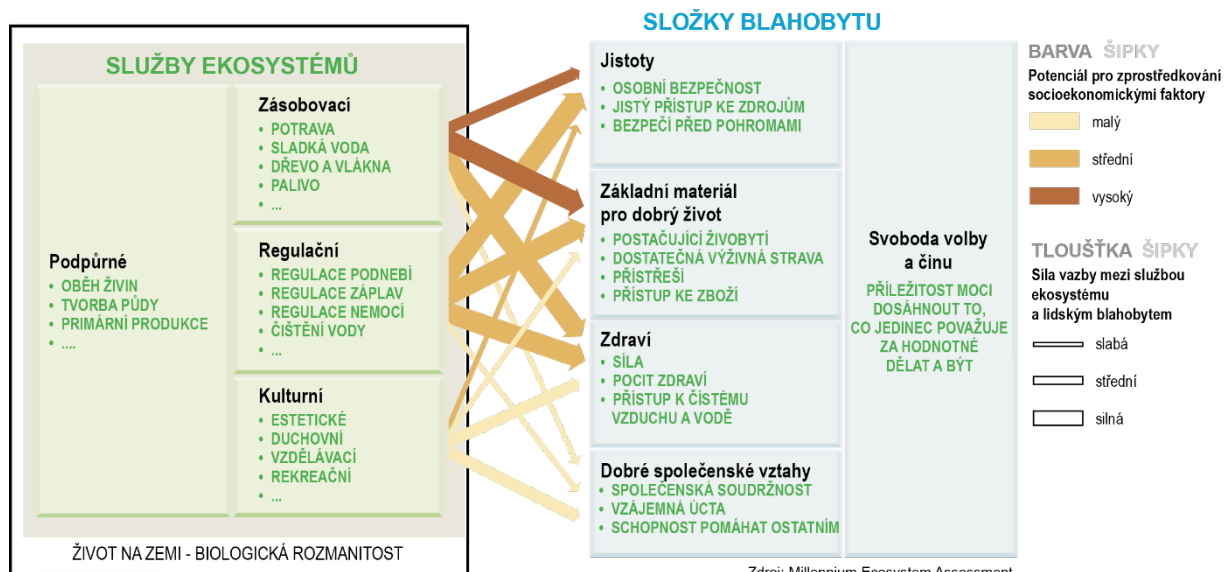
- Obecné **povědomí o environmentálních problémech**, angažovanost občanů v péči a nápravě škod.
- **Role místních aktérů** – jejich ne/příznivý vliv na krajinu a enviromentální prvky, specifické možnosti péče o krajinu.
- **Participace a podpora ze strany místní komunity** – vztahy a sociální kapitál vytvářející příležitosti ke komunitním projektům, jejich příznivý dopad je kumulovaný.

6.1 Základní vymezení

Pojem „krajina“ zde neoznačuje (pouze) funkční jednotku poskytující zdroje a služby primárně pro ekonomiku, je též označením pro životní prostředí zahrnující přírodní, sociální a kulturní složky. Podoba krajiny je sice vymezena přírodními prvky, její funkce ale ovlivňuje též péče člověka. Pokud má sloužit místním lidem, musí být tato péče citlivá k přírodním procesům; ve službách globální ekonomiky jsou necitlivé zásahy pravděpodobnější (příkladem mohou být některé rozvojové země).

Krajina je zde pojata jako poskytovatel ekosystémových služeb, a to ve smyslu tradičního dělení na služby podpůrné, produkční (zásobovací), regulační, kulturní, viz obr. 4.

Obrázek 4. Služby ekosystémů. (Millennium ecosystem assessment, 2003)

Z tohoto (ekosystémového) úhlu pohledu je důležitá role aktérů i místního společenství v péči o ně. Současně je krajina koncipována v její celistvosti, tedy vzájemné provázanosti jednotlivých prvků a funkcí, přírodních i člověkem vytvořených/spravovaných. Celková harmonie těchto komplexních vztahů se projevuje mj. v estetické rovině; ovšem zásadní je zajištění funkcí krajiny jakožto hlavního činitele v tvorbě podmínek pro biodiverzitu, a především mitigaci změny klimatu (a následně i adaptace na tuto změnu). K regeneraci kulturní krajiny a jejích ekosystémových služeb přispívají konkrétní opatření v oblastech:

- celkového uspořádání krajiny;
- orné půdy;
- trvalých travních porostů (TTP);
- hospodářských (produkčních) lesů;
- vody a vodních sítí.

Ekosystémové služby jsou nezbytné pro zdraví krajiny, a následně i jejích obyvatel, a stabilitu celé společnosti (ve smyslu jejích ekonomických aktivit) a její kultury – jsou tak veřejnými statky a měly by být chráněny v míře, která zajišťuje jejich dlouhodobou udržitelnost (MŽP ČR, 2021). Uspořádání krajiny může přispívat k **obnově ekosystémových služeb** půdy, vody, ovzduší, biotopů (plní tak regenerativní funkce). Kromě toho hraje stav krajiny roli v procesech klimatické změny – může napomáhat jejich předcházení (mitigaci) a snižovat dopady této změny v rámci adaptace. Ve venkovských oblastech patří mezi hlavní opatření k předcházení změny klimatu péče o půdu (organická složka váže značné množství CO_2 , který se při její degradaci naopak uvolňuje do atmosféry); dále pak výsadba dřevin pro zachytávání a fixaci uhlíku. Další opatření, například ta, která zamezují erozi, podporují vsakování vody atd., mají povahu adaptační. Z hlediska obnovy ekosystémových služeb a jejich funkcí je tedy třeba prosazovat tzv. **regenerativní způsoby hospodaření**, jejichž výsledkem je například vyšší míra zadržování CO_2 nebo vody v půdě a podobně.

Stav krajiny je ekonomickou „externalitou“ – přínosem, který je ve veřejném zájmu, jenž není finančně oceněn, pečuje o něj státní správa. V současnosti je v gesci orgánů ochrany přírody, současně na něj mají vliv instituce upravující vodní hospodářství, zemědělskou a lesnickou činnost a podobně. Některá opatření by ale bylo třeba navrhovat mj. **na územním principu**, který by odrážel poměry v krajině a jednotlivých sídlech, nikoli pouze podle sektorů národního hospodářství. Takto by bylo možné sledovat ukazatele znečištění specificky v podmínkách daného území (například co se týče emisí CO_2 jednotlivých znečišťovatelů) a také lépe uplatnit „na míru šité“ podněty pro omezování či pohlcování těchto emisí i další místně vázané postupy předcházení možným rizikům. Ve větší míře by pak mohly hrát roli dobrovolné závazky a iniciativy.

Box 8. Opatření ke zlepšení stavu prostředí, která lze podporovat v rámci celé krajiny:

- Zajištění resilience, ochrany proti nepříznivým vlivům (schopnost krajiny sebeobnovovat se do žádoucího stavu)
- vliv struktury krajiny na její funkce, včetně mikroklimatu

prostředí pro vegetaci, faunu, podpora biodiverzity

- podpora přírodních cyklů (koloběh vody, CO₂, další geochemické cykly)
- pestrost krajiny, estetické funkce a rekreační funkce, zdraví lidí (duševní i tělesné)
- průchodnost (snižování fragmentace)
- zachování paměti krajiny s vazbou na historii národa/lidstva

Na orné půdě

- péče o organickou složku, podpora tvorby humusu, organické hnojení a menší podíl anorganických hnojiv,
- protierozní opatření,
- biopásy,
- liniové a solitérní výsadby, výsadby dřevin,
- agrolesnictví,
- realizace územního systému ekologické stability (ÚSES),
- realizace komplexních pozemkových úprav (KPÚ),
- nákup techniky na organické hnojení,
- technologie a stroje pro precizní zemědělství atd.

Na trvalých travních porostech

- podpora technologií a strojů na obnovu travního porostu (podpora vsaku),
- silvopastorální koncepty,

V rámci hospodaření v lesích

- podpora druhové rozmanitosti, mimoprodukčních funkcí, ponechávání části odumřelé hmoty,
- tvorba druhově pestrých ekotonů na hranici pole/les,

Ve vodním hospodaření

- renaturace toků, niv a mrtvých ramen,
- zlepšování mikroklimatu včetně zajištění vsaku, půdní vláhy, oslunění a další opatření se synergickými efekty,
- péče o drobné vodní plochy,
- povrchové vody – eliminace vnosu živin a dalších cizorodých látek v povodí,
- odstraňování migračních bariér, management pobřežních biotopů pro reintrodukce některých vybraných druhů (mihule).

08

6.1.1 Vztah ke strategiím (SDG, národní, regionální)

V ČR není integrovaný zákon, který by krajinu posuzoval z hlediska vyváženosti přírodních a společenských faktorů, a následně tak usměrňoval lidské činnosti.⁸ Ochrana přírody v gesci MŽP chrání spíše jednotlivé přírodní prvky, složky prostředí, a z tohoto hlediska se zaměřuje na přírodu v její původní, přirozené podobě (více méně v opozici k činnostem člověka), a to v geograficky vymezených územích k tomu zřízených. Orgánem pečujícím o přírodní krajinu a její mimoprodukční funkce je Agentura ochrany přírody a krajiny (AOPK), která zajišťuje péči o ekosystémové služby v okruhu své působnosti, a dále správy území s přiznaným statutem ochrany. Jejich činnost se odvíjí od Státního programu ochrany přírody a krajiny České republiky pro období 2020–2025 (MŽP ČR, 2020), kde je ochrana důležitých *funkcí* přírody ovšem úkolem až pro příští léta.

Box 9. Péče o krajinu a její funkce ve strategiích a politikách

Mezinárodní i národní dokumenty týkající se krajiny jsou citovány v českých strategických dokumentech, např. ve Státní politice životního prostředí České republiky 2030 s výhledem do 2050: „Význam ochrany, péče a plánování v krajině a zájem evropských zemí na udržitelném rozvoji krajiny je základem Evropské úmluvy o krajině, která usiluje o vyvažování sociálních potřeb, hospodářské činnosti a ochrany a tvorby životního prostředí skrze vytváření a realizaci udržitelné politiky – krajinné, územního rozvoje, urbánního plánování atd. Ochrana ekosystémů a náprava nežádoucích trendů vyplývajících z neudržitelného hospodaření v krajině patří mezi české priority formulované ve Strategickém rámci ČR 2030. Na úrovni ČR je tato problematika komplexně rozpracována ve Strategii ochrany biologické rozmanitosti a v Politice územního rozvoje ČR, která je závazná pro pořizování a vydávání územně plánovací dokumentace a pro rozhodování o změnách v území, např. územní rozhodnutí.“ (MŽP ČR, 2021). Relevantní opatření v urbanizované krajině a vzhledem k ekosystémovým službám jsou zahrnuta ve Strategii přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách ČR (MŽP ČR, 2015).

Dle Státního programu ochrany přírody a krajiny České republiky pro období 2020–2025 (MŽP ČR, 2020) se ochrana přírody soustřeďuje na území s určitým statutem ochrany, kde jde o zachování přírodních podmínek (až k prosazování bezzásahovosti ve vybraných územích). Další prvky krajiny mají podstatně slabší zákonnou ochranu, která nemusí vést k soustavnému sladování činností člověka s funkcemi ekosystémů. Přístup zdůrazňující **ekosystémové služby** namísto prvků přírody a složek životního prostředí se teprve začíná prosazovat (viz Plesník, 2010). Fungující, ucelený model sladování činností člověka s funkcemi ekosystémů v gesci státní správy v ČR prozatím nenajdeme, snad i pro jeho mezisektorový charakter. Hodnocení ekosystémových služeb je ale součástí dlouhodobých strategií, viz box 10.

Hodnocení ekosystémových služeb se ve srovnání těchto dokumentů jeví jako obecný princip naplňování SDGs, který se ale na místní úrovni teprve postupně prosazuje. V praxi jej částečně aplikují programy ekologického zemědělství a inspirací mohou být alternativní přístupy, například permakulturní hnutí nebo iniciativy komunitou podporovaného zemědělství (viz dále).

⁸ Součástí Strategického rámce ČR 2030 je Cíl 12.1 politika ochrany krajiny: Politika krajiny přinese komplexní pojmání a ochranu krajiny a vyžádá si zhodnocení a revizi souladu dnešních nástrojů (ÚV ČR, 2017). V ucelené podobě ale tato politika nebyla dosud vytvořena.

Box 10. Srovnání národních dokumentů z hlediska hodnocení péče o ekosystémové služby pomocí indikátorů

Cíle/indikátory v kapitolách Strategického rámce ČR 2030:

[3.1 Krajina a ekosystémové služby](#)

Hodnocení ekosystémových služeb je začleněno do rozhodovacích procesů. Krajina je pestrá, obnovuje se biologická rozmanitost.

Podrobný popis cíle v SR ČR 2030: Krajina ČR je pojmána jako komplexní ekosystém a ekosystémové služby poskytují vhodný rámec pro rozvoj lidské společnosti. Současná krajina obsahuje jak cenné části, které je potřeba chránit, tak části degradované, na jejichž postupné změně je třeba se dohodnout. Vhodným krokem bude vytvořit ve veřejné diskusi politiku krajiny, která navrhne zásady její dlouhodobé obnovy a tvorby. Čerpání zemědělských dotací bude stát vázat na podmínku zlepšování úrodnosti půdy, zvyšování schopnosti krajiny zadržovat vodu a obnovy biologické rozmanitosti.

[Indikátory SR ČR 2030](#)

12.6 Hodnocení ekosystémových služeb je začleněno do rozhodovacích procesů. Existuje formalizovaný systém hodnocení ekosystémových služeb.

12. 6. 1 Existuje formalizovaný systém hodnocení ekosystémových služeb.

13 Česká krajina je pestrá a dochází k obnově biologické rozmanitosti.

[Indikátory v dokumentu Metodika hodnocení udržitelných MAS](#)

2.2 Podpora a **zvyšování ekologické stability krajiny a biologické rozmanitosti** na správním území obce, rozšiřování péče o vymezená přírodní území a zelené plochy.

Koeficient ekologické stability (Ekologická stabilita je významná z hlediska nosné kapacity prostředí. Aby krajina mohla odolávat větším či menším změnám (stresům, zátěži apod.), musí dosahovat určité úrovně ekologické stability. Ekologickou stabilitu území lze považovat přímo za jeden z klíčových principů (environmentální) udržitelnosti.)

Popis dat: Podíl ekologicky příznivých ploch k plochám zatěžujícím životní prostředí

6.2 Role aktérů

Státní správa obecně uplatňuje **sektorový přístup** – opatření a zákony jsou pak součástí resortních politik. Dílčími hledisky se zabývají specializované orgány (např. ochrany přírody); integrace sektorových zájmů nebývá efektivní (např. v rámci přípravy nového stavebního zákona došlo k četným nedorozuměním). Tento komplexní systém je na místní úrovni těžké sledovat v celé složitosti. Dílčí opatření související s péčí o ekosystémy a poskytováním ekosys-

témových služeb včetně aktivního zmenšování uhlíkové stopy by ale měla být koncipována integrovaně – **na územním principu v daném regionu**. Územně relevantní podněty iniciované státní správou by pak mohly být následující:

- **Orgány ochrany přírody** – v jejich gesci je např. vytváření územního systému ekologické stability (ÚSES)⁹.
- **Stát** – vymezuje politiku územního rozvoje, která určuje možnosti změn v krajině.¹⁰ Stanovuje normy pro ekonomické subjekty z hlediska dopadu jejich činnosti na složky životního prostředí:
 - celkový vliv na klimatickou změnu a související problémy je však dosud regulován jen z hlediska emisí CO₂ velkých podniků; k podpoře pro-aktivních opatření by se i zde měl uplatnit územní princip. Takto by pak měly být (ze státní úrovně) vymezeny povolené příspěvky konkrétních regionů k uhlíkové bilanci; následně pak stanovena doporučená úroveň zajištění ekosystémových služeb dle povahy konkrétního území a jeho přírodních podmínek tak, aby dané území v maximální míře přispívalo k omezování (mitigaci) nepříznivých procesů.
- Na úrovni **regionů** jsou navrhovány (nebo aktualizovány) zásady územního rozvoje krajů, obce na tomto základě pořizují své územní plány, případně regulační plány:
 - regiony mohou opět vyvíjet pro-aktivní činnost – v daném rámci podněcovat jednotlivé místní aktéry k omezování emisí CO₂, především ty, kteří mají největší negativní nebo potenciálně pozitivní vliv na ekosystémové služby. Lze také navrhopat možná opatření, která by tito aktéři mohli realizovat na dobrovolné bázi, včetně relevantních pobídek.
- V situaci, kdy nejsou k dispozici státem určené (diferencovaně dle území) standardy pro emise CO₂, mohou **místní samosprávy**:
 - samostatně vyhodnotit potenciál konkrétního území (ve variantě krajiny a sídla) a jeho příspěvku k pozitivním/negativním aspektům klimatické změny;
 - podporovat tento potenciál v rozhodování na místní úrovni;
 - vytvářet podmínky pro dílčí změny, začít od jednotlivců a skupin, inspirovat se příklady dobré praxe;
 - reflektovat a sdílet zkušenosti, navazovat spolupráci s těmi, kdo je využívají a/nebo mají vlastní.

Podmínkou opatření ke zvyšování ekologické stability mohou být komplexní pozemkové úpravy (KPÚ)¹¹, které ve veřejném zájmu zajišťují obce (účastní se jich všichni dotčení vlastníci/organizace).

9 Viz https://www.mzp.cz/cz/uzemni_system_ekologicke_stability. Pro tvorbu ÚSES existuje i Metodika vymezení územního systému ekologické stability ÚSES.

10 „Ze zákonem zakotvených cílů územního plánování je ve veřejném zájmu chránit a rozvíjet přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví, chránit krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti.“ (MŽP ČR, 2021). Územní plánování je prováděno podle stavebního zákona, který se ovšem v současnosti novelizuje.

11 Viz <https://frankbold.org/poradna/zivotni-prostredi/ochrana-prirody-a-krajiny/ochrana-lesa-a-pudy/rada/pozemkove-upravy>. Iničiátorem a odborným garantem je Státní pozemkový úřad.

- Na té nejnižší úrovni je obecně možno podporovat dobrovolné aktivity a iniciativu (a také zajišťovat odpovědnost) **dalších aktérů**:
 - jedince/občana;
 - komunity, ať už formálně definované (spolek, obec, MAS, mikroregion) nebo spolupracující na neformální bázi, často jde o spolky zaměřené na určitá témata;
 - jednotlivých aktérů se specifickými zájmy ve vztahu k ochraně přírody – například místních zemědělců, podnikatelů, a dále škol a jiných organizací se vztahem ke vzdělávání;
 - využívat možností síťování mezi iniciativními jedinci nebo organizacemi na území kraje či státu, případně hledat možnosti mezinárodní spolupráce, např. v rámci EU.

Na každé úrovni existuje jiná paleta možných aktivit, jiné metody (sebe)organizace aktérů, jiná míra odpovědnosti a také různé formy vzájemných vztahů – spolupráce/konkurence v rámci daného území i navenek. Platí přitom, že svěřit péči o ekosystémové služby pouze orgánům státní ochrany přírody s jejich úzce vymezenou kompetencí nemusí být účinnou strategií – jejich kompetence pro opatření s širším dopadem (např. v předcházení klimatické změny) jsou omezené, často nemají potřebný dosah ani v rámci osvěty a zapojování občanů (viz Dlouhá et al., 2022). V péči o krajinu jsou přitom důležitá právě průřezová (mezisektorová) hlediska – environmentální opatření musí být integrována do ekonomických aktivit a souviset s cíli v sociální oblasti. To vychází z pravidla provázanosti dimenzí udržitelného rozvoje.

Pro-aktivní opatření by se měla stát standardem – v současnosti se vyplatí situaci předjímat a nereagovat se zpožděním a z čiré nezbytnosti, například když přijdou krize. Ti, kdo jsou o krok napřed a pracují na tom, že samostatně přispějí k řešení nejen místních, ale i globálních problémů, mají šanci na nemalé prostředky z fondů EU (Fond obnovy, Green Deal). Zde totiž platí, že štěstí přeje připraveným – což je i příležitost pro vzdělávací programy celoživotního učení.

6.2.1 Příklady místních iniciativ

Pro **zajištění regenerativních funkcí krajiny a jejích ekosystémových služeb** především k mitigaci klimatické změny, ale i k adaptaci na její následky, nejsou legislativní podmínky dostatečné a dnes je tak potřeba **hledat příklady dobré praxe** – na tomto základě teprve vytvářet obecný model péče. V tom pak budou hrát roli i konkrétní podmínky v dané komunitě – především její sociální kapitál.

Vztahy v komunitě mohou být organizovány kolem činností vedoucích k zachování, zlepšení a/nebo regeneraci přírodních zdrojů a funkcí, což poskytuje jak environmentální, tak i sociální (a ekonomické) přínosy. Vyváženost antropogenních a přírodních procesů v daném území je těmito sociálními vztahy a procesy podmíněna. Přínosy v různých dimenzích udržitelného rozvoje lze v praxi kombinovat různými způsoby, jak ukazují následující příklady (box 11).

Box 11. Příklad modelu udržitelného hospodaření s přírodními zdroji – permakultura.

Navrhováním trvale udržitelných vztahů mezi člověkem a přírodním prostředím se zabývá permakulturní hnutí, u něž se v menším měřítku lze inspirovat. V oblasti (zemědělského) hospodaření se tzv. permakulturní design inspiroval přírodními ekosystémy, které jsou založeny na různorodosti, odolnosti, vzájemné propojenosti, samoregulaci, samoregeneraci a dlouhodobé udržitelnosti. V procesu designu permakulturních zahrad nebo obecně prostor se tak klade důraz například na využití obnovitelných materiálů a zdrojů, na vytváření přirozených ekosystémů pro hospodaření s vodou, odpadem (recyklaci), na energetickou efektivitu a celkovou systémovou propojenost a udržitelnost.

V rámci hlavních principů permakultury jsou vymezeny základní lidské potřeby a zároveň nejdůležitější oblasti, které pro vytvoření udržitelných společenství vyžadují transformaci: například voda, obydlí, odpady, energie, potrava, zdraví. Pro každou z oblastí/potřeb jsou navrženy různé změny a řešení zajišťující jejich dlouhodobou udržitelnost, a to na škále od možností v rovině osobní, pak lokální, a nakonec regionální a globální, kde jednotlivec či místní komunita působí zprostředkovaně. Jde o komplexní systém dobrovolné péče o „mimoprodukční funkce“ přírody nebo obecně externality ekonomického procesu – dá se předpokládat, že po rozpracování metod hodnocení ekosystémových služeb se jejich zachování (v přiměřené míře) bude vyžadovat v rámci ekonomických aktivit systémově.

Permakulturní hnutí začínalo designem zahrad a veřejných prostor, postupně jeho aktivity zasáhly i oblast sociální. Společným principem je změna stávajících zvyklostí a postupů směrem k důslednější péči o vztahy (jak mezilidské, tak i k přírodě) a všechny typy zdrojů. Tento princip transformace je doveden do praktických důsledků: k dispozici je soubor materiálů, metodik a příkladů dobré praxe, které ukazují, jak postupovat v konkrétních případech.

Zdroj: [\(Stejskalová, 2021\)](#)

Zde (podobně i v následujícím příkladu, box 12) jde spíše o intuitivní přístup založený na tradičních postupech a zkušenostech. Při plánování opatření v krajině vzhledem k nutnosti předcházení (mitigace) klimatické změny je nezbytné stanovit priority exaktněji – na základě výpočtu uhlíkové bilance. Projeví se tak relativní přínos různých přístupů, např. ve srovnání jednotlivých agrolesnických opatření (viz Lojka, B. et al., 2020

Uvedené přístupy a opatření vycházejí z tvorby politik na místní úrovni; nelze je však realizovat bez podpory občanů – zde hraje důležitou roli **osvěta**.

Box 12. Příklad projektu realizovaného místními občany

[Klimagreen - více zeleně znamená lepší klima](#) (+ [projekt školní zahrady](#)) – podrobnosti viz odkazy

Výsadby stromů v rámci OPŽP v administraci MAS:

Dopad:

- V Jihočeském a Jihomoravském kraji je v krajině komunitně vysazeno a udržováno ve více než 100 obcích téměř 10 000 především ovocných stromů do nových alejí podél komunikací, do ži-
vých plotů a polních mezí.
- Obce a organizace jsou vyškoleny na komunitní výsadbu a údržbu zelené infrastruktury;
- Místní akční skupiny zdarma vzdělávaly, animovaly a následně administrovaly v průběhu let 2017–2019 více než 200 projektů v celkovém objemu cca 300 mil Kč, kdy bylo do krajiny vysazeno téměř 100 000 vzrostlých stromů.
- Více jak polovina MAS v ČR se dobrovolně zapojila do administrace projektů OPŽP na výsadby v krajině.

Webové stránky www.milionstromu.cz - sdílený web komunitních výsadeb.

6.3 Metodická doporučení pro iniciativy „zdola“

Integrovanému úsilí v péči o ekosystémové služby chybí důsledná opora v zákoně (neexistuje celková strategie pro krajinu, která by komplexně řešila všechny její funkce). Pro ucelený systém této péče na úrovni krajinných celků v daném území platí následující zásady:

- Základem péče o krajinu je **ekosystémový princip** – nezahrnuje již jen o ochranu prvků přírody, ekosystémů, případně divočiny, které lze chránit lokálně. Postupně se přechází na péči o ekosystémové služby, protože ty jsou podmínkou všech lidských aktivit a zároveň jsou jimi většinou narušovány. Přístupy ochrany přírody se tak postupně mění spolu s tím, jak ji stále více ohrožují globální vlivy (především klimatická změna a ztráta biodiverzity).
- Hledisko ekosystémových služeb (jejich využívání/regeneraci) je nutné zohlednit **průřezově** – jak v rámci zemědělského a lesnického hospodaření v krajině, tak také pro čistě antropogenní aktivity, například s komponentou energetiky.
- Systém zajištění celkové úrovně ekosystémových služeb v rámci lidských aktivit se připravuje¹², v současnosti vznikají metodiky hodnocení jak samotných ekosystémových služeb, tak i dopadu ekonomických činností na

¹² Širší využití ekosystémových přístupů a přirozených funkcí krajiny a využívání hodnocení ekosystémových služeb v rozhodovacích procesech, jakož i multioborová spolupráce (ochrana přírody, územní plánování, pozemkové úpravy aj.) při zlepšování stavu krajiny patří pouze mezi „příležitosti“ Státní politiky životního prostředí České republiky 2030 s výhledem do 2050 (MŽP ČR, 2021).

jejich kvalitu zatím spíše v obecné rovině (viz např. Seják, 2010, či Frélichová et al., 2017). Následně je třeba uvažovat, jak zajistit zmenšení tohoto dopadu či jej ovlivňovat pozitivně – a to i **v rámci územních celků**, tedy krajiny jako takové.

- Tento **územní princip správy krajinných celků** by pak měl vést k péči o její hlavní ekosystémové funkce (například zajištění vodního režimu nebo utváření mikroklimatu), a to stanovením priorit a nejnázne dosažitelných řešení s největším dopadem i postupných cílů.
 - Ochrana složek prostředí **dle dílčích metodik** (např. metodiky AOPK¹³, zajišťující ochranu půdy¹⁴ atd.) by tak do budoucna měla být integrována na územním principu, nebo dle jednotlivých navrhovaných činností v praxi (například při obnově mokřadů).
- Do jaké míry může konkrétní území plnit funkce mitigace/adaptace klimatické změny by mohl podchytit souhrnný **ukazatel uhlíkové bilance/stopy**; s jeho pomocí je možné „konstruovat“ podobu uhlíkově neutrálního regionu. Lze jej využít k exaktnímu posouzení alternativních možností hospodaření a na tomto základě prosazovat ty, jež jsou nejvíce účinné.
- Pokud **má být dosaženo stavu klimatické neutrality částí krajiny a lidských sídel**, bylo by vhodné takto (na územním principu) posuzovat dopad činností z hlediska emisí nebo naopak pohlcování CO₂.

Box 13. Další možnosti dobrovolných aktivit

K plánování aktivit či programů péče o části krajiny, které by byly realizovány na dobrovolné bázi, lze využít příklady dobré praxe – celkové změny k udržitelnosti nastartovala [Města přechodu](#) (Transition Towns), základem tohoto modelu jsou aktivity v oblasti [pěrmakultury](#). Dalšími příklady mohou být projekty [Komunitou podporovaného zemědělství](#) (KPZ) nebo [Komunitní energetiky](#), které využívají princip spolupráce v rámci komunity k prosazování k přírodě šetrného hospodaření a energetických úspor (viz Karty případů v příloze 2). Jde o typ projektů, které posilují sociální vazby v rámci komunity a mají příznivé ekonomické a samozřejmě i environmentální dopady, lze je tedy doporučit jako modelové příklady dobré praxe (využitelné v celoživotním učení).

Projekty k zadržování vody v krajině realizuje sdružení [Živá voda](#) – obnovuje vodní režim, vrací vodu na plochy, kde bývala dřívě, vytváří nové mokřadní ekosystémy. Jeho protagonisté usilují o to, aby se podobné menší projekty realizovaly na celém území ČR.

V současnosti je tedy na místní úrovni možno iniciovat/organizovat především **dobrovolné iniciativy** zaměřené na zlepšení či zachování ekosystémových služeb. Aby získané zkušenosti bylo možno sdílet, měly by být dokumentovány, analyzovány a získané závěry tak *systémově podchyceny*. Přesnější hodnocení ekosystémových služeb by pak

13 Viz <https://www.ochranaprirody.cz/metodicka-podpora/metodiky-aopk-cr/>

14 Viz <https://www.cazv.cz/certifikovane-metodiky-pedologie/>

bylo základem pro určení přípustné míry jejich narušení ze strany člověka. Pro následné **sdílení zkušeností a dobré praxe** je pak hlavním nástrojem **celoživotní učení**.

Zkušenosti z praxe jsou ilustrovány v příkladech uvedených v příloze 2: karty Hnutí pro změnu, Komunitou podporované zemědělství (KPZ) a v širším kontextu i karta Komunitní energetika. Metodické postupy pro jednotlivé oblasti péče o prostředí existují (viz Knihovna). Celkové přínosy péče o ekosystémové služby mají dopad na region i jeho obyvatele (viz tabulka 4).

Tabulka 4. Přínosy péče o ekosystémové služby – pro region a jeho obyvatele:

Přínos ekosystémových služeb pro region	Přínos ekosystémových služeb pro místní obyvatele a lokalitu
Propojovací: integruje různé aktivity člověka s přírodními procesy, dochází ke vzájemnému ovlivňování, rozvíjejí se nové poznatky, způsoby využití se zlepšují.	Zlepšuje se zdraví a kvalita života odvozené od environmentálních parametrů prostředí (mikroklima, vzduch, voda a další složky).
Funkční z hlediska bezpečnosti: krajina má vysoký stupeň resilience, posílení jejích funkcí znamená, že lépe odolává náhlým klimatickým jevům.	Resilientní krajina poskytuje příjemné a bezpečné prostředí pro život .
Estetické (harmonický vzhled i funkce): harmonie přírodních procesů je zdrojem kvality života místních obyvatel i základem pro turistický ruch.	Místní kultura a identita souvisí s vědomím hodnot místního prostředí, znalostmi o něm, a péčí o jeho nejen kulturní, ale i přírodní složky.
Posilování sociálního kapitálu: výsledkem spolupráce mezi aktéry je vzájemná důvěra a vztahy, které posilují místní společenství, zvyšují jeho odolnost proti sociálním a ekonomickým krizím.	Vědomí potřebnosti venkovských regionů jakožto dodavatele ekosystémových služeb prohlubuje sebeuvědomění místních obyvatel – to je emancipačním prvkem a motivačním faktorem, výhledově i zdrojem financí.

6.4 Knihovna

Územní rozvoj

Tušer, J. et al. (2019). Občan a územní plánování. Práva a povinnosti občanů v oblasti územního plánování. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, odbor územního plánování, Ústav územního rozvoje. ISBN 978-80-7538-242-9. Online <https://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/metodicke-prirucky-a-publikacni-materialy/2019/Obcan-a-UP-2019-12-13.pdf>

Nástroje politiky územního rozvoje, možnosti účasti občanů na její tvorbě formou připomínek, jak vstoupit do navrhování zásad územního rozvoje krajů nebo jejich aktualizace, jak se následně účastnit pořizování územního plánu, případně regulačního plánu obce. Kdy je potřeba územní studie a jak probíhá rozhodování v území (územní řízení a rozhodnutí). Všeobecná práva občanů.

Krajina

Pavelčík, P., Klápště, P., Lupač, M., & Třebický, V. (2019). Města a sídelní krajina v době změny klimatu. Stručný přehled problematiky pro představitele veřejné správy. Rudná: CI2, o. p. s., 32 s. Online <https://www.lifetreecheck.eu/cs/Library/Mesta-a-sidelni-krajina-CR-v-dobe-zmeny-klimatu>

Viz též <http://www.adaptacesidel.cz/publikacni-vystupy>

Zemědělství

Dvorský, J., Urban, J. (2014). Základy ekologického zemědělství podle nařízení Rady (ES) č. 834/2007 a nařízení Komise (ES) č. 889/2008 s příklady. ÚKZÚZ, Brno. ISBN 978-80-7401-098-9. Online

https://eagri.cz/public/web/file/410563/EKO_zemedelstvi_2014.pdf

Vydal ÚKZÚZ Brno ve spolupráci se ZERA Náměšť nad Oslavou a MZe ČR jako metodickou pomůcku k práci se závaznými předpisy ekologického zemědělství.

Šarapatka, B., Zídek, T. (2005). Šetrné formy zemědělského hospodaření v krajině a agroenvironmentální programy. Praha: MZe ČR.

Vráblíková, J., Seják, J., Dejmal, I., & Neruda, M. (2007). *Možnosti trvale udržitelného hospodaření v antropogenně postižené krajině*. Metodická příručka. FŽP UJEP Ústí nad Labem. Online <http://fzp.ujep.cz/projekty/1-J-056-05-DP2/METODIKA%20PRO%20PRAXI.pdf>

Půda

Vopravil, J., Khel, T., Hladík, J., Herian, J., & Havelková, L. (2016). *Metodika půdního průzkumu zemědělských pozemků určená pro pachtovní smlouvy*. VUMOP, vvi. Online <https://knihovna.vumop.cz/files/681>

Sucho

<https://spolecneprotisuchu.cz/>

Jiří Malík na téma zadržování vody v krajině – Model Zdoňov. Materiál pro intenzivní proškolení lokálních koordinátorů pro komplexní řešení problematiky zadržování vody v krajině.

https://www.mzp.cz/cz/aktuality_o_suchu

Resilience

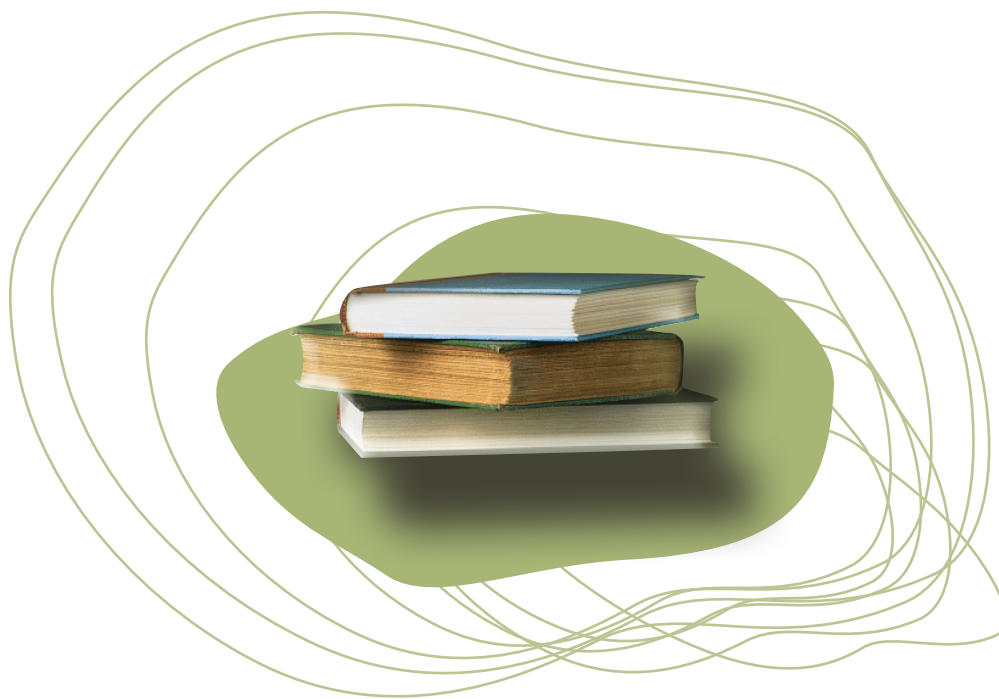
Dlabka, J., Danihelka, P., Novotný, P., Rožnovský, J., Hollan, J., Krist, J.... Suchánková, J. (2016). *Od zranitelnosti k resilienci: Adaptace venkovských oblastí na klimatickou změnu*. ZO ČSOP Veronica. Online https://www.veronica.cz/klima/resilience/Od_zranitelnosti_k_resilienci.pdf

ZO ČSOP Veronica (2016). Příklady dobré praxe – resilience a adaptace na klimatickou změnu v regionálních strategiích. Yvonna Gaillyová, Jan Hollan. Online http://amper.ped.muni.cz/gw/resilience/priklady/priklady_resilience_2016-04.pdf

Zdroj „příkladů dobré praxe“ – jsou to projekty a strategie, kterými se lze inspirovat a učit se z nich (technicky, organizačně či jinak). Databáze má sloužit jako nástroj inspirace pro Místní akční skupiny (MAS) – nejlépe ve smyslu: kam se jet podívat, s kým se setkat, od koho čerpat zkušenosti. Proto obsahuje kromě dat a kontaktů i zajímavý a² inspirativní narativ. Vybrané české a evropské příklady se zabývají především komunální energetikou a kvalitní výstavbou. Některé pak ekologičtějším zemědělstvím a ochranou před vodou.

Inspirace – příklady projektů

Nadace Partnerství: <https://www.nadacepartnerstvi.cz/Co-delame/Nabizime/Odolna-mesta-zdrava-krajina>

6.5 Klimatická změna – shrnutí pro potřeby celoživotního učení

Adaptace a mitigace klimatických změn a role místního společenství – shrnutí

Příspěvek regionů k adaptaci a mitigaci klimatické změny

Regiony s převahou venkovské krajiny jsou klíčovými hráči v adaptaci a mitigaci klimatických změn – mohou podporovat funkce přírody a moderovat její ekosystémové služby. K plnému uvědomění si této role je nezbytné znát a soustavně snižovat uhlíkovou stopu činností provozovaných v daném území, a uvědomit si možné přínosy místních ekosystémů, využívat je k posilování resilience krajiny.

Vnější podmínky adaptace a mitigace klimatické změny

- Jednotně nastavené legislativní procesy na mezinárodní úrovni.
- Schopnost a ochota transformace mezinárodní legislativy do národní úrovně.
- Efektivní nastavení ekonomických podpůrných nástrojů na podporu adaptace a mitigace klimatických změn
- Využití existujícího potenciálu opatření z regionální a národní úrovně.

Vnitřní potenciál regionů k podpoře resilience

- Dostatečné vzdělání relevantních aktérů i místních občanů – tak, aby pochopili příčiny klimatické změny a znali možnosti nápravy i to, jak je uplatňovat v praxi.
- Příležitosti k dialogu, zapojení aktérů do přípravy strategií, jejich účast v konkrétních občanských aktivitách.
- Komunikace mezi institucemi ochrany přírody a vlastníky pozemků, správci zemědělské a lesní půdy a dalšími zainteresovanými aktéry.
- Prostor pro komunitní projekty, dostatečné uznání těch, kdo přispívají ke zlepšení současného stavu.

Proč zavést jednotlivá adaptační a mitigační opatření v oblasti změny klimatu

Minimalizace negativních dopadů

Relevantní opatření umožňují minimalizovat negativní dopady na ekonomiku, životní prostředí a společnost, případně využívat příležitostí, které změny klimatu mohou v lokálním měřítku přinést.

Přínos pro společnost a ekonomiku

Jen správně nastavená opatření dokážou efektivně pomoci v zemědělství, vodohospodářství a dalších odvětvích, čímž se ušetří finanční prostředky za škody, ke kterým může dojít v důsledku klimatických změn. Při zavedení tvr-

dých i měkkých opatření je důležitá míra informovanosti. Pouze informovaný a úspěšný podnikatel může investovat čas a finance do zlepšení ekosystémových služeb krajiny v pozici jejího hospodáře. Dobře nastavená podpora, kterou lze využít spektrem místních aktérů, může iniciovat dobrovolné aktivity a je motivací ke spolupráci a síťování.

Bariéry a překážky

- Nízké povědomí místních o mitigačních a adaptačních opatřeních na zmírnění změn klimatu.
- Dezinformace podsouvané široké veřejnosti o klimatických změnách.
- Malé možnosti prezentace výsledků výzkumů v oblasti klimatických změn pro širokou veřejnost.
- Ne vždy vhodně nastavené dotační programy pro zmírnění změn klimatu.
- Složité a komplikované představy veřejnosti a místních aktérů o příčinách a dopadech klimatických změn i možnostech, jak je ovlivnit ze strany jednotlivce a menšího společenství.
- Omezení daná vlastnickými vztahy a soukromými zájmy, které se nekryjí se zájmem veřejným.

7 Téma 4:

Celoživotní učení pro potřeby regionu

7.1 Základní vymezení

Témata předchozích kapitol jsou vhodná jako podklad k osvojení znalostí a kompetencí využitelných pro podporu udržitelného rozvoje regionu. Mohou se stát součástí systému celoživotního učení – jako témata, která mají okamžitý význam a dopad na práci nebo osobní život cílových skupin, přímo vycházejí z principů andragogiky, vědy o vzdělávání dospělých. Takové učení má být zaměřeno na okruh problémů, které tyto dospělí aktuálně řeší, relevantní znalosti podporují schopnost se vypořádat s problémy z praxe (Kearsley, 2010); zájem o učení tak souvisí s naplňováním jejich sociálních rolí.

Potřeby dospělých z hlediska formy a obsahu učení vymezil Malcolm Knowles (1984) – vychází z toho, že jsou nezávislémi osobnostmi, mají své zkušenosti a především jejich motivace učit se je vnitřní. Vzdělávací aktivity v rámci celoživotního učení je tedy vždy nutné realizovat tak, aby v co nejvyšší míře reflektovaly určité životní situace, resp. řešení konkrétních životních otázek, a využívaly předchozí znalosti a dovednosti účastníka celoživotního vzdělávání. Dospělí se nejeftektivněji učí za podmínky, že je pro ně toto vzdělávání smysluplné (ať už z ekonomických, společenských či osobních důvodů) a mají možnost využít širokou škálu různých zdrojů. Zároveň je nutné respektovat zájmy a hodnoty účastníků vzdělávacího procesu a zapojovat přímou zkušenost při vzdělávání. Kromě toho je třeba sledovat bariéry učení a snažit se o to, aby byly v co největší míře odstraněny, například vhodnou motivací.

7.1.1 Vztah ke strategiím a politikám (EU, ČR)

Ačkoli Evropská unie přijala tzv. **European skills agenda** (Evropská komise, 2020) – agendu, která vytváří podmínky pro rozvoj dovedností potřebných pro přechod na Evropskou zelenou dohodu (European Green Deal) a reaguje také na probíhající digitalizaci a změny ve společnosti (což ve svém důsledku povede k posílení udržitelné konkurenceschopnosti), Česká republika na tyto výzvy adekvátně nereaguje. Především zde chybí komplexní Strategie celoživotního učení České republiky, tak, jak byla v platnosti do r. 2015 (MŠMT, 2007). Z hlediska vzdělávání k udržitelnosti jsou do jisté míry náhradou místní akční plány, které realizují místní akční skupiny v okruhu své působnosti – ty ale ne vždy cílí na celoživotní učení.

Důležitost celoživotního učení a obecné předpoklady tvorby jednotlivých programů jsou dostatečně popsány jinde (Dlouhá et al., 2020, 2021a); dále je uveden příklad toho, jak vytvářet a dále uplatňovat program celoživotního učení, který v sobě kombinuje prvky místně zakotveného učení a rozvoj kompetencí v oblasti digitalizace.

7.2 Tvorba otevřených vzdělávacích zdrojů jako podpora pro místně zakotvené učení

Tato kapitola se tak zabývá specifiky místně zakotveného učení a s tím spojeného rozvoje regionu v souvislosti s využitím digitálních možností, zejména **otevřených vzdělávacích zdrojů (Open educational resources – OER)**. Podpořit místně zakotvené učení a rozvoj regionu lze i pomocí vytváření OER. Tento přístup může být na místní úrovni součástí sociálních aktivit a přispívat ke komunikaci jednotlivých aktérů z různých oblastí udržitelného rozvoje (sociální, ekonomické, environmentální). V praktické rovině řeší, jak by tento přístup mohl být uchopen konkrétními aktéry ve specifických podmínkách určitého místa; z hlediska využitelnosti OER ukazuje možnosti digitalizace v kontextu udržitelného rozvoje a místně zakotveného učení. V rámci doporučení se pak věnuje především praxi menších obcí a venkova a možnému dopadu pro širší oblasti.

Box 14. Vztah otevřených vzdělávacích zdrojů k SDGs.

Vzdělávání má v rámci Cílů udržitelného rozvoje (SDGs) velmi významnou roli, je mu tedy věnován celý jeden cíl, tj. „Cíl 4: Zajistit inkluzivní a spravedlivé kvalitní vzdělání a podporovat příležitosti k celoživotnímu vzdělávání pro všechny“. Inkluzivnost a spravedlnost v přístupu ke vzdělávání je právě jedním z motivujících faktorů komunity prosazující širší využívání OER a OEP (open educational practices) a otevřeného vzdělávání jako takového. Volný přístup k informacím je obsažen ve dvou navržených cílech: „Cíl 12: Zajistit udržitelné vzorce výroby a spotřeby“ a „Cíl 16: Podporovat mírumilovné a inkluzivní společnosti pro udržitelný rozvoj, poskytnout přístup ke spravedlnosti pro všechny a vybudovat efektivní, odpovědné a inkluzivní instituce na všech úrovních“. V těchto cílech je například explicitně zmíněn „volný přístup k informacím pro život v souladu s přírodou“.

Informačně technologickou a vzdělávací povahu využití ICT definovala Mezinárodní telekomunikační unie, jež se zabývá korelacemi mezi jednotlivými cíli udržitelného rozvoje a informačními a komunikačními technologiemi (ITU, 2015). V tomto dokumentu je kladen velký důraz na budoucí širší a efektivnější využívání ICT, které jsou zmíněny celkem čtyřikrát ve čtyřech různých cílech: „Cíl 4: Zajistit inkluzivní a spravedlivé kvalitní vzdělání a podporovat příležitosti k celoživotnímu vzdělávání pro všechny“, „Cíl 5: Dosáhnout genderové rovnosti a podpořit všechny ženy a dívky“, „Cíl 9: Vybudovat resilientní infrastrukturu, podpořit inkluzivní a udržitelnou industrializaci a rozvíjet inovace“, „Cíl 17: Posílit prostředky k implementaci a revitalizovat globální partnerství pro udržitelný rozvoj“. Ve všech těchto cílech je ICT prezentována jako „umožňující technologie“ (enabling technology), která je využitelná v mnoha různých směrech. Aplikace ICT pro otevřené vzdělávání je tedy jednou z možností jeho využití. Z této analýzy navrhované celosvětové agendy OSN je možné udělat závěr, že principy otevřeného vzdělávání podporují koncept žádoucího vývoje společnosti do roku 2030.

7.2.1 Pojmy a východiska

Základní užívané pojmy – místně zakotvené učení, otevřené vzdělávací zdroje – jsou zde definovány z hlediska významu pro udržitelný rozvoj na místní úrovni i vztahu k Cílům udržitelného rozvoje obecně.

- ***Místně zakotvené učení v kontextu digitalizace***

V pedagogických teoriích se používá pojem místně zakotvené učení jako označení pro takové učení, které je „založeno na vztahu k místu a pěstuje rozvoj praktických schopností a dovedností důležitých z hlediska životního prostředí a udržitelného rozvoje“ (Dlouhá, 2013). Z definice pak vyplývá, že toto učení vychází z podmínek a zdrojů v daném místě, nicméně by mělo nahlížet místní problematiku také v širších (interdisciplinárních) souvislostech. Má pak vést i k pochopení vzájemné propojenosti, vlivu celé řady zpětných vazeb (nejen environmentálních ale také sociálních a ekonomických), které spojují dané místo s regionem, zemí a konečně i se světem.¹⁵

Důležitou součástí místně zakotveného učení jsou texty (a další zdroje) týkající se daného místa a jeho specifik. Snahy o popis a pochopení různých aspektů historie/rozvoje regionů a vytváření relevantních informačních a vzdělávacích materiálů se objevují již v novověku. Někteří osvícení venkovští učitelé trávili svůj volný čas studiem místních matrik a kronik, popřípadě i terénními přírodovědnými a archeologickými průzkumy, o nichž pak informovali své žáky, a tím posilovali jejich vztah k danému místu. V této době ale ještě není možné hovořit o didaktické metodě místně zakotveného učení, ale spíše o laickém zájmu, který se odrazil v pedagogických aktivitách.

Silný vztah k místu a jeho zvláštnostem byl nicméně vždy součástí každodenního života v rurálních oblastech, a formoval tak místní identitu. Tento vztah začala oslabovat urbanizace a přeliv lidí do měst a – v českém prostředí – mu pak zasadila silnou ránu zejména poválečná situace, vysídlení pohraničí a komunistická kolektivizace. Tyto události zásadním způsobem oslabily přirozené vazby k některým oblastem a přispěly k přerušení původních místních vazeb. Přirozený vztah k místu pak dále narušila po celém světě probíhající globalizace a s ní spojená častá migrace, ať již za vzděláním či prací. Hovoří se o konceptu moderních nomádů, kteří jsou doma kdekoli (anywhere) ale zároveň nikde (nowhere). Místní sounáležitost pak dále oslabuje digitalizace, díky níž je možné se téměř zcela oprostít od působení kultury daného místa a žít v abstraktním internetovém světě. Právě tato digitalizace (pokud je použita jako nástroj) ale může zároveň pomoci vztah k místům nově budovat a místně zakotvené učení podpořit.

- ***Studijní materiály pro místně zakotvené učení***

Studijní materiály jsou důležitou součástí vytváření místně zakotveného učení. Právě k efektivnímu rozvíjení metod výuky v oblasti místně zakotveného učení je potřeba mít k dispozici texty a materiály, které pracují s místní problematikou a tématy, přičemž poskytují informace o kulturních, přírodních, ekonomických a jiných charakteristikách určitého kraje; současně se mohou zaměřit na vybraný jev či otázku a poskytovat vhled do tohoto problému (pak jsou určitou jeho „případovou studií“).

15 Právě toto uvědomění může být posíleno uspořádáním informací v rámci OER, které formou hyperlinků umožňují snadné odkazy na související témata.

Vytváření těchto materiálů státní školství většinou nepodporuje a stát nefinancuje. Výuka vztahu k regionu totiž nebývá součástí pedagogických kurikulů. Spadá tak spíše do volnočasových aktivit, proto jsou i finanční prostředky na vytváření tematických vzdělávacích materiálů omezené. Systém celoživotního učení, v jehož rámci by mohly být tyto materiály využity k prohlubování zájmu (místních i přespolních) obyvatel o region, dosud v ČR neexistuje. Poznatky o místní kultuře a přírodním bohatství jsou ale shromážděny například v muzeích, a pokud by byly přiměřeně využity (ve formě vzdělávacích materiálů), mohly by hrát stále významnější roli právě v souvislostech udržitelného rozvoje. Náklady na tvorbu a diseminaci těchto materiálů je možné díky digitalizaci značně omezit použitím otevřených vzdělávacích zdrojů (viz dále), což by procesy místně zakotveného učení značně usnadnilo.

- **Otevřené vzdělávací zdroje**

Termín otevřené vzdělávací zdroje se používá jako označení pro volně přístupné materiály, které je možné využít ke studiu. Tento termín se objevuje v různých kontextech. Obecně ale panuje shoda, že zdroje, které je možné označit za OER, by měly umožnit uživatelům nejen přístup ke vzdělávacím materiálům, ale i jejich šíření a modifikaci.

Otevřené vzdělávací zdroje jsou založeny na myšlence volně přístupné znalosti, tedy znalosti jako veřejného statku (Stiglitz, 1999), který je přístupný všem a z jehož využívání by neměl být nikdo vyčleněn. Právě „otevřená znalost“ je základním principem OER (Onaifo, 2016). Důležitým mezníkem ve vzniku OER byly společenské změny v západních zemích v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století, které podnítily procesy vedoucí k všeobecné demokratizaci společenských struktur. V rámci této demokratizace dochází k zahrnutí okrajových nebo vyloučených společenských skupin do rozhodovacích procesů a celkově k větší otevřenosti různých institucí. Pro toto období je příznačný:

- a. Rozvoj ochrany životního prostředí a environmentálního vzdělávání;
- b. Vznik hnutí za otevřené vzdělávání, jehož filozofie stojí u zrodu otevřených vzdělávacích zdrojů.

V roce 2002 se pak na fóru UNESCO poprvé objevuje termín „open educational resources“ (Johnstone, 2005). Od té doby vzniklo mnoho iniciativ na podporu otevřeného přístupu ke vzdělávání a projektů podporujících vytváření otevřených vzdělávacích zdrojů. Dnes již mají otevřené vzdělávací zdroje, pokud jsou dobře vytvářeny, řadu benefitů oproti klasickým učebním textům:

- a. Odpadají určité transakční náklady na jejich výrobu¹⁶ a distribuci, proto šetří finanční prostředky (Hilton, 2016) – například v případě Wikipedie jsou náklady na diseminaci znalostí zhruba 2000× menší než při využití tradičních technik (Thompson, Hanley, 2017);
- b. Mohou být snadno aktualizovány o nejnovější poznatky;
- c. Umožňují šíření odborných poznatků napříč odbornou i laickou veřejností a podporují tak vztah akademické sféry s širší společností;
- d. Díky specifickému prostředí (odkazy, hyperlinky) umožňují snadné vyhledávání relevantních zdrojů, což

16

Jde zejména o tisk, náklady na vytváření (honoráře autorů, popř. technické zajištění či provozování serverů) samozřejmě zůstávají.

může pomoci interdisciplinárnímu myšlení;

e. Jejich životní cyklus je environmentálně šetrnější;

f. Klasické zdroje, jako různé papírové materiály, se těší stále menšímu zájmu (a jejich impakt je těžko měřitelný), naproti tomu u otevřených digitálních zdrojů se dá dobře měřit jejich čtenost a sdílení prakticky v reálném čase.

Na druhé straně jsou s využíváním OER spojeny i problémy – zásadní jsou zejména otázky týkající se jejich kvality (viz Petiška et al., 2021). Pokud se kvalitu podaří ošetřit, nabízí tyto zdroje značný potenciál pro využití v různých oborech a také pro regionální místně zakotvené učení. Kromě klasických přínosů, jež OER mohou poskytovat, existují i zvláštní důvody pro využití otevřených vzdělávacích zdrojů pro místně zakotvené učení a rozvoj regionů:

a. **Otevřenost poznatků** – je základním požadavkem pro efektivní ochranu životního prostředí stejně jako pro jeho studium. Otevřený přístup ke znalostem je vymezen také jako základní podmínka pro naplňování všech Cílů udržitelného rozvoje (ITU, 2015);

b. **Potřeba aktuálních informací**. OER umožňují snadné použití odkazů na primární zdroje;

c. **Interdisciplinární myšlení**. Prostředí OER umožňuje názorné propojení se souvisejícími tématy a vytvoření přehledné struktury pro pochopení souvislostí;

d. **Propojení aktérů**. Problematika životního prostředí a udržitelného rozvoje ze své podstaty požaduje propojení různých aktérů jak při tvorbě poznatků, tak i v praxi řešení problémů. Otevřené vzdělávací zdroje mohou například vytvářet odborníci z akademické sféry, avšak umožňují také zapojení aktérů z praxe, kteří mohou doplnit zdroj o aktuální zkušenosti ze své každodenní činnosti (například při problémech souvisejících se změnou klimatu mohou aktéři, například zemědělci v konkrétních lokalitách, uvést, jak konkrétně je klimatické změny ovlivňují i to, jak jim čelí).

Otevřené vzdělávací zdroje mohou hrát dále důležitou úlohu při vyvracení mylných informací o životním prostředí a uvádět stav věcí na pravou míru. Právě zde mají odborníci z akademické sféry důležitou úlohu. Šíření vědeckých poznatků může zároveň podpořit komunikaci vědeckých poznatků napříč veřejností a sehrát důležitou roli jak ve zvyšování povědomí veřejnosti o současných problémech, tak i o vědecky podložených řešeních (Petiška, 2020).

7.3 Širší souvislosti uplatnění OER v programech celoživotního učení

7.3.1 Vztah tématu k Cílům udržitelného rozvoje

Vytváření otevřených vzdělávacích zdrojů pro místně zakotvené učení a rozvoj regionu má silné vazby na koncept trvale udržitelného rozvoje. Zejména tvorba otevřených vzdělávacích materiálů, které jsou zároveň základem pro

místně zakotvené učení a informují o různých aspektech regionu (ať již ze sociální, ekonomické či environmentální oblasti), představuje důležitou součást naplňování různých cílů udržitelného rozvoje (SDGs).

Z hlediska rozvoje regionu přispívá digitalizace k jeho začlenění do širších struktur a vztahů – internet umožňuje tzv. [amenitní migraci](#), kdy se obyvatelé velkých metropolí mohou stěhovat do menších měst či vesnic a díky fungujícímu připojení odtamtud pracovat. Tím pomáhají do regionů přinášet jiné kulturní prvky a může tak docházet k vzájemnému pozitivnímu obohacování odlišných životních stylů a různých perspektiv.

7.3.2 Příklady z praxe

Vytváření otevřených vzdělávacích zdrojů pro potřeby místně zakotveného učení v kontextu rozvoje regionu není příliš teoreticky zmapovanou oblastí a realita zde předchází praxi. Otevřené vzdělávací zdroje využitelné pro regionální vzdělávací účely a pro místně zakotvené učení totiž vznikají většinou spíše spontánně, vytváří je laici a nejsou nikterak metodicky a hierarchicky koordinované. Příkladem mohou být tisíce článků na české Wikipedii o nejrůznějších regionálních tématech, například o městech a vesnicích, místopisných přírodních či kulturních pamětihodnostech či o kulturních zvyklostech a historických událostech. Tyto články vytváří stovky a tisíce editorů, jejichž vztah k daným místům je většinou obtížně zjištělný. Z informací na profilech editorů je ale někdy možné vyčíst, že daný wikipedista (editor Wikipedie) zpracovává primárně témata z regionu, z něž pochází a o němž má tak dobrý přehled.

Box 15. Existující OER se zaměřením na regionální problematiku.

V českém prostředí již vznikly [metodické materiály zaměřené na psaní regionálních případových studií](#). V rámci projektu Omega Technologické agentury České republiky pak došlo k vytvoření série případových studií zaměřených na [kauzy udržitelného rozvoje v regionech](#), je možné zmínit například studii Návrh NP Křivoklátsko, Spor o stavbu vodní nádrže Nové Mlýny či Spor o lyžařský areál ve vojenském újezdu Boletice. Všechny tyto kauzy popisovaly specifické problémy rozvoje regionů v kontextu udržitelného rozvoje, které se daly použít jak při výuce zaměřené na udržitelný rozvoj, tak jako opora kurikulů pro místně zakotvené učení.

Díky možnostem kolaborativní otevřené editace se také OER jeví jako ideální prostředek pro tvorbu materiálů v rámci lokálních komunit a pro zapojení rozličných aktérů do jejich tvorby. V rámci vytváření těchto zdrojů jako podpory pro rozvoj regionu a místní vzdělávání je možné postupovat také koordinovaně a jejich tvorbu podnítit či podpořit. Díky tomu tak mohou vzniknout různé materiály, které podpoří public relations daného regionu jak vně, tak v jeho rámci a stanou se významnou oporou vytváření obrazu regionu v digitální době. Zejména pandemie COVID-19 tento přesun do virtuálního prostředí značně urychlila.

7.4 Metodická doporučení – konkrétní postupy při tvorbě OER

V rámci konkrétních postupů pro vytváření otevřených vzdělávacích zdrojů pro místně zakotvené učení lze doporučit následující kroky:

1. Naplánovat tvorbu OER z hlediska potřeb

Při vytváření volně dostupných otevřených vzdělávacích zdrojů pro místně zakotvené učení je potřeba si položit zejména otázku, co je cílem tohoto vytváření, komu mají sloužit a jakou informační potřebu mají naplňovat, tedy v širším smyslu, co je jejich cílem. K tomu pak směřovat jednotlivé kroky a nástroje.

Současně by měly být zmapovány příležitosti pro neformální a/nebo celoživotní učení, v jejichž rámci by (potenciálně) vznikající zdroje OER mohly hrát roli podstatných výukových materiálů. Tím by byla provedena analýza potřeb a zajištěna využitelnost těchto materiálů v praxi. Byl by to také koncepční příspěvek k možnému vzniku soustavy podkladů pro místně zakotvené učení.

2. Analyzovat místní aktéry a vybrat ty, které by se do vytváření chtěli zapojit

Zde jde o to, aby byli primárně podchyceni ti, kteří mají na digitalizaci rozličných materiálů a vytváření otevřených vzdělávacích zdrojů zájem a mohou z toho potenciálně profitovat. Tím tedy definovat roli (potenciálního) tvůrce (učitele, průvodce) a příjemce (čtenáře, žáka), přičemž v rámci inkluzivní tvorby materiálů v digitálním prostoru se tyto role často překrývají, zaměňují i stírají. Důležitými místními aktéry mohou být například pedagogové, členové historických či sportovních spolků, studenti středních škol, senioři či jiní aktéři pevně spojení s místem, kteří mohou mít navíc přístup k archivům a dokumentům, které se při vytváření OER dají použít (muzejníci a knihovníci, pracovníci informačních center a jiní informační pracovníci, kněží, kasteláni, strážci národních parků či přírodních rezervací atd.).¹⁷

3. Zajistit motivaci k tvorbě OER a vztahy v komunitě tvůrců

Pro budování komunit, které budou vytvářet místně zakotvené otevřené vzdělávací zdroje, je rozhodující jejich motivace, která by měla být primárně vnitřní a ne vnější. Uživatelé by měli chtít zdroje vytvářet zejména proto, že je problematika zajímá a chtějí si rozšířit vlastní obzory. To je lepší než finanční motivace, která může mít krátkodobý efekt, v dlouhodobém horizontu je ale těžko udržitelná a na rozdíl od motivace vnitřní nemusí být dostatečně motivační. V rámci projektu hraje zejména na začátku klíčovou roli jeho tvůrce, který by měl další členy komunity motivovat. Měl by proto sehrát roli určitého leadera: mít dostatečné prezentační dovednosti a zejména umět předat svou vizi. V dlouhodobém horizontu je role tohoto ústředního tvůrce důležitá, projekt by ale neměl stát pouze na něm, protože hrozí, že při případné jeho ztrátě začne upadat či zanikne.

Důležité je zmínit také specifické vztahy při vytváření těchto zdrojů, které by neměly být pevně hierarchické, tak jak je tomu například u tvorby různých tištěných materiálů (šéfredaktor, redaktor, editor), ale spíše volné a decentrali-

¹⁷ Pro definování aktérů pro tvorbu otevřených vzdělávacích zdrojů, k jejich popsání a pochopení toho, jakými způsoby téma ovlivňují, může posloužit i Metodika analýzy aktérů (Zahradník, Dlouhá, 2016); dále lze využít analýzu provedenou v Metodice zajištění kvality otevřených vzdělávacích zdrojů pro vysokoškolské vzdělávání (Petiška et al., 2021).

zované, jako je tomu v případě Wikipedie. Znamená to tedy, že členem komunity se může stát třeba jen krátkodobě kdokoliv z široké veřejnosti například tak, že provede několik gramatických oprav.

4. Spolu s aktéry vybrat relevantní místní témata, která by byla vhodná pro zpracování do podoby OER, a najít vhodné zdroje

Mohou to být například různé historické či přírodní památky a pamětihodnosti, popř. kulturní zvyklosti či historické události. Stejně tak popis životního stylu, vybraná témata či zdroje ukazující specifickou regionu, jeho obyvatel a místní kultury jako celku. V této souvislosti může region využít své archivní prameny (kroniky, matriky, sbírky) k vytváření elektronických vzdělávacích zdrojů.

5. Poskytnout aktérům metodickou a technickou oporu pro vytváření OER

Při vytváření otevřených vzdělávacích zdrojů pro místně zakotvené učení, když už je problém jejich tvůrců a témat vhodných ke zpracování vyřešen, je třeba se soustředit na technické zázemí projektu, zejména software, na němž tyto zdroje budou provozovány, popř. také hardwarové vybavení v případě, že k němu někteří aktéři nemají přístup. Zvolení správného systému, na němž budou dané OER provozovány, je důležité, protože přechod na jiný systém je značně náročný. Jak již bylo zmíněno, nabízí se využití zejména MediaWiki softwaru a jeho nejznámějšího projektu – Wikipedie. Doporučuje se také navázat spolupráci s českou pobočkou Wikimedia, která wiki projekty propaguje a může pomoci se školením, poskytuje i další metodickou podporu pro tvorbu materiálů (například projekty Studenti píší Wikipedii, Senioři píší Wikipedii či Wiki město – jehož uspořádání v rámci regionu se také nabízí). Stejně jako technické zázemí je pak třeba poskytnout aktérům také odbornou metodickou podporu.

Box 16. Technické možnosti při tvorbě OER.

Ukazuje se, že v případě volně dostupných otevřených zdrojů je vhodné zejména využití tzv. wiki systémů. Tyto systémy jsou snadné pro tvorbu i údržbu a uživatelsky přívětivé co se editace materiálů týče. Nejpoužívanějším softwarem pro tvorbu wiki systémů je pak tzv. MediaWiki software, na kterém běží i mutace největší světové encyklopedie Wikipedie. Využití MediaWiki softwaru lze doporučit zejména proto, že je bezplatný a stále aktualizovaný komunitou vývojářů, není proto třeba najímat extra pracovníky pro vývoj jeho prostředí a funkčních prvků.

V případě zvolení wiki systému pro vytváření těchto zdrojů je také třeba zvážit, zda vytvářet novou platformu či využít některou ze stávajících. Při rozhodování o tom je třeba vzít v potaz druh žánru, tedy zda se má jednat spíše o encyklopedické heslo či očitá svědectví a vyprávění. Ve většině případů je ale vhodnější využít již stávající řešení, která mají zajištěné technické zázemí, popř. i komunitu tvůrců, která může projekt využít. V českém prostředí funguje například Enviwiki pro témata spojená s udržitelným rozvojem nebo česká Wikipedie pro témata obecnějšího záběru.

Jako vhodná eventualita vytváření zdrojů pro místně zakotvené učení se nabízí například možnost začít vytvářet či rozšiřovat články o regionálních tématech na české Wikipedii. Kromě Wikipedie ale pod hlavičkou nadace, jež ji spravuje, funguje také řada dalších zdrojů, které mohou být použity jako doplněk či opora pro vytváření těchto zdrojů. Například bezplatné úložiště materiálů Wiki sources, úložiště multimédií Wikimedia Commons či Wikidata a v neposlední řadě také možnosti kolaborativního vytváření knih formou projektu Wiki knihy. Všechny tyto možnosti mohou být přitom využity komplementárně.

6. Zajistit účinnou diseminaci materiálů

V průběhu vytváření materiálů a zejména po jejich dokončení je vhodné zajistit také účinnou diseminaci OER. V případě Wikipedie tomu pomáhá pestrá síť odkazů, která podporuje SEO (Search Engine Optimization) a tak zajišťuje viditelnost na sociálních sítích. Odkazy na materiály je ale možné také sdílet na institucionálních webových stránkách (například v rámci sítě knihoven) či na sociálních sítích.

7. Vyhodnotit dopad tvorby OER

Vhodným indikátorem kvality otevřených zdrojů je, jak jsou akceptovány svými čtenáři, tedy primárně to, jak jsou čteny a sdíleny, popř. hodnoceny. Jak plní danou informační potřebu (tzv. fitness for use). Je proto třeba mít na paměti komunitu, pro kterou jsou vytvářeny. U každého návštěvníka těchto zdrojů se dá předpokládat, že má zájem o problematiku, o které zdroj pojednává, je proto vhodné mu ji srozumitelně předat.¹⁸

Po skončení projektu (či jeho první fáze) je vhodné vyhodnotit jeho impakt (například počet vytvořených či editovaných hesel, počet přidanych obrázků a dalších zdrojů a množství zapojených editorů) a analyzovat počet zhlédnutí vytvořených materiálů či jiné odezvy, například na jejich kvalitu. Z hlediska dopadu na cílové skupiny lze jednoduše sledovat například počet zobrazení článků a interakci na diskuzních stránkách.

8. Zajištění udržitelnosti

Zajištění udržitelnosti patří mezi největší výzvy vytváření všech OER, tedy včetně těch pro potřeby místně zakotveného učení. Ty se často navíc mohou potýkat s překážkou přílišné *regionálnosti* svého charakteru, která nemusí oslovit dostatečně velkou komunitu, která o ně bude pečovat, aktualizovat je a chránit před škodlivými editacemi (tzv. vandaly). Tvorba v rámci existujícího wiki systému jako například Wikipedie však může pomoci udržitelnost zajistit díky své fungující široké komunitě.

Pro ilustraci, jak pak může tvorba konkrétních materiálů vypadat, je níže přiložen odkaz na případovou studii WikiMěsta Litomyšl.¹⁹ Další zkušenosti z praxe jsou ilustrovány v příkladech uvedených v příloze 2: Místně zakotvené učení a Celoživotní učení pro udržitelný rozvoj.

18 Jako indikátory kvality vytváření textů ve wiki prostředí mohou sloužit například tyto: https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:WikiProjekt_Kvalita/Krit%C3%A9ria

19 https://www.enviwiki.cz/wiki/P%C5%99%C3%ADpadov%C3%A1_studie_WikiM%C4%9Bsto_Litomy%C5%A1

Tabulka 5. Přínosy pro region a jeho obyvatele:

Přínos pro region	Přínos pro místní obyvatele a lokalitu
<p>Pokud jsou místní zdroje překlopeny do virtuálního prostředí, mohou být efektivně šířeny; vhodné je přitom vytvářet materiály pod otevřenou licenci, kterou disponují právě otevřené vzdělávací zdroje.</p>	<p>Místně zakotvené učení vytváří společné povědomí obyvatel regionu, které je i závazkem k péči o místní kulturu. Tak je utvářena místní identita.</p>
<p>Díky tomu lze budovat vztahy s veřejností jak ze skupiny starousedlíků, tak nově příchozích, posilovat jejich vztah k regionu, popř. je zapojovat i do vytváření dalších materiálů. To pak umožňuje průnik nového virtuálního a starého offlinového světa.</p>	<p>Obyvatelé si mohou uvědomit souvislosti současného životního stylu v daném kontextu a srovnat s historickými podmínkami.</p>
<p>Mapování místních zdrojů využitelných v UR regionu slouží například v rámci udržitelné turistiky.</p>	<p>Obyvatelé si mohou uvědomit možnosti alternativních přístupů v rámci místní ekonomiky, zemědělství a řemesel, které existují v regionu, a na tomto základě vytvářet nové příležitosti a/nebo budovat sítě spolupráce.</p>
<p>Mohou pomoci při zjišťování potenciálu pro udržitelné praktiky (například pro zajištění zdrojů energie větru, vody, slunce) a inovace (zde jde především o lidské zdroje).</p>	<p>Celkově tento přístup umožňuje kritický pohled na současný životní styl.</p>
<p>Lze tak mapovat i stav přírodních složek a prostředí v minulosti, srovnávat se současným stavem (např. co se týče vodních zdrojů a procesů vysychání).</p>	

8 Závěr

SDGs jako nový pohled na rozvoj regionů

Box 17. Globální dimenze v regionálních strategiích

Srovnáme-li dokumenty různých úrovní (SDGs, SR ČR 2030, SRR21+), je patrné, že všechny cíle SDGs se promítají do cílů SR ČR 2030, nicméně již ne do SRR21+, která řeší územní dimenzi státních politik. SRR21+ má usměrňovat ostatní politiky a strategie na místní úrovni - bere sice ohled na regionální odlišnosti, příliš se však zaměřuje na pokrytí místních potřeb, nikoli přípravu venkova na naplňování jeho role v širším (národním a globálním) měřítku. Ačkoliv současné megatrendy mají v regionech silný dopad, kterému je třeba čelit, a současně zde existují možnosti, jak nepříznivým jevům předcházet, aktivně přispívat k jejich mitigaci, v politikách této úrovně globální dimenze často chybí.

Například u cíle SDG 6 je téma vody v SRR21+ zohledněno jen částečně/jiným způsobem, než jak jsou relevantní cíle SR ČR 2030 představeny - a to z hlediska její dostupnosti pro místní obyvatele. Další cíle SDGs jsou v SRR21+ zastoupeny roztržštěně, v různých specifických cílech, tzn. mají být realizovány určitým způsobem v různých územích od metropolí přes aglomerace až po regionální centra. Příkladem takových cílů jsou např. SDG 9, 10 a 11 (ekonomický růst, snižování nerovností a udržitelná města a obce). V případě cíle č. 12 (udržitelná výroba a spotřeba) nerozvádí SRR21+ podrobněji úlohu cirkulární ekonomiky, jež je s tímto cílem spojena v SR ČR 2030. Obdobně témata SDG 13 (mitigace změny klimatu a adaptace) jsou v SRR21+ uvedena pod specifickými cíli vztaženými k různým cílům SR ČR 2030, nikoli ovšem k cíli 14, jež s tímto cílem spojuje hodnotící zpráva Implementace Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj (Cílů udržitelného rozvoje) v České republice. Naopak jsou v SRR21+ důležité místní problémy jako je doprava (prostá dostupnost dopravy a propojení místních center a jejich zázemí), což v SR ČR 2030 v zásadě chybí (zde je kladen důraz na napojení na centra z okolních států).

Strategické cíle stanovené v některých Strategiích komunitně vedeného místního rozvoje (SCLLD) požadavky SDGs reflektují více, mají například základní členění v souladu s pilíři UR. Viz např. Plán transformace Ústeckého kraje (PTÚK) s využitím Fondu pro spravedlivou transformaci v programovém období 2021-2027 ([online](#)), jehož součástí je matice souladu vydefinovaných oblastí PTÚK s principy udržitelného rozvoje (s. 57-61).

Globální strategie pokládají regiony za důležité hráče v možnostech ovlivňování [megatrendů](#). Avšak v porovnání se strategiemi nižších úrovní je patrné, že cíle stanovené na globální úrovni nemusí být pro nižší úroveň srozumitelné – buď neexistují relevantní politiky, které by je uvedly do života, nebo nejsou k dispozici motivovaní aktéři, kteří by je realizovali z vlastní iniciativy. Kromě toho nemusí existovat podpůrné prostředí či infrastruktura, které by plnění cílů usnadnily nebo umožnily. **Tato metodika se zabývá lidským a sociálním kapitálem jako hlavními předpoklady naplňování Cílů udržitelného rozvoje ve všech jeho 3 pilířích: ekonomickém, sociálním a environmentálním.** Ukázala hlavní možnosti, jak lidský a sociální kapitál rozvíjet prostřednictvím programů celoživotního učení, které jsou spojeny s konkrétními aktivitami a dopady do praxe. Relevance navržených cílů a metod je podložena výsledky výzkumu provedeného v r. 2021 mezi pracovníky místních akčních skupin (viz např. Dlouhá et al. (2021a, 2022), Vávra et al. (2022)), autoři vycházejí i z praktické zkušenosti s designem a realizací programu celoživotního učení zahrnujícího 4 semestry školení těchto pracovníků, které byly zobecněny v relevantních metodických a podkladových materiálech (Dlouhá et al., 2020).

8.1 Předpoklady a nástroje naplňování SDGs na místní úrovni

Jak národní a regionální politiky, tak i jednotliví místní aktéři by měli hlouběji promyslet a poté i prosazovat celkový, tzv. „paradigmatický“ obrat, o němž dokumenty v kontextu SDGs hovoří. Tento posun ve vnímání role regionů a venkova by se dal stručně charakterizovat takto: již nás tolik nezajímá, co periferní území potřebují (aby dosáhly ekonomického rozvoje na úrovni center), důležité je, co mohou nabídnout z hlediska naplňování SDGs – jaké přínosy poskytují v národním, a ještě spíše globálním měřítku.

Tento přístup, který postavení regionů emancipuje a přiznává mu významnou celospolečenskou roli, by měly reflektovat **teritoriální politiky směřující k udržitelnosti regionů**. Ty jsou prvním předpokladem naplňování cílů SDGs a měly by tak dostatečně zohledňovat povahu udržitelného rozvoje, která je spojena s potřebou nastartovat změny na všech úrovních (je tzv. transformativní). *Cíle udržitelného rozvoje jsou obecným rámcem k provádění těchto často podstatných změn a vyjadřují jejich obecné principy; ty je však nutno „přeložit“ pro potřeby praxe – aby je chápali aktéři v daném místě a byli schopni s nimi pracovat.* Politiky by tak měly odrážet různorodé místní/regionální podmínky nebo spíše poskytovat prostor pro to, aby do nich mohla být konkrétní opatření zasazena – globální optiku (a takto stanovené cíle) by však přitom neměly ztratit.

Například Strategie regionálního rozvoje ČR 21+ (MMR, 2020a) o možném příspěvku venkova k řešení globálních problémů uvažuje víceméně okrajově, jde v ní zejména o zmírňování disparit v ekonomickém slova smyslu, pro což vytváří předpoklady. I když je zde explicitně kladen důraz na to, aby byl rozvoj udržitelný, nejde o paradigmatický obrat ve smyslu SDGs. Strategické cíle stanovené v některých Strategiích komunitně vedeného místního rozvoje (SCLLD) požadavky SDGs reflektují více, mají například základní členění v souladu s pilíři UR.

Tam, kde je obtížné navrhovat/implementovat systémová řešení, nabývají na důležitosti **dobrovolné aktivity a závazky**, které prospívají veřejnému zájmu vyjádřenému jako SDGs. Aby se zvýšila ochota místních obyvatel se tímto způsobem angažovat, je nutné rozvíjet komunitní vztahy a projekty – jde o činnosti, jež nelze založit čistě ekono-

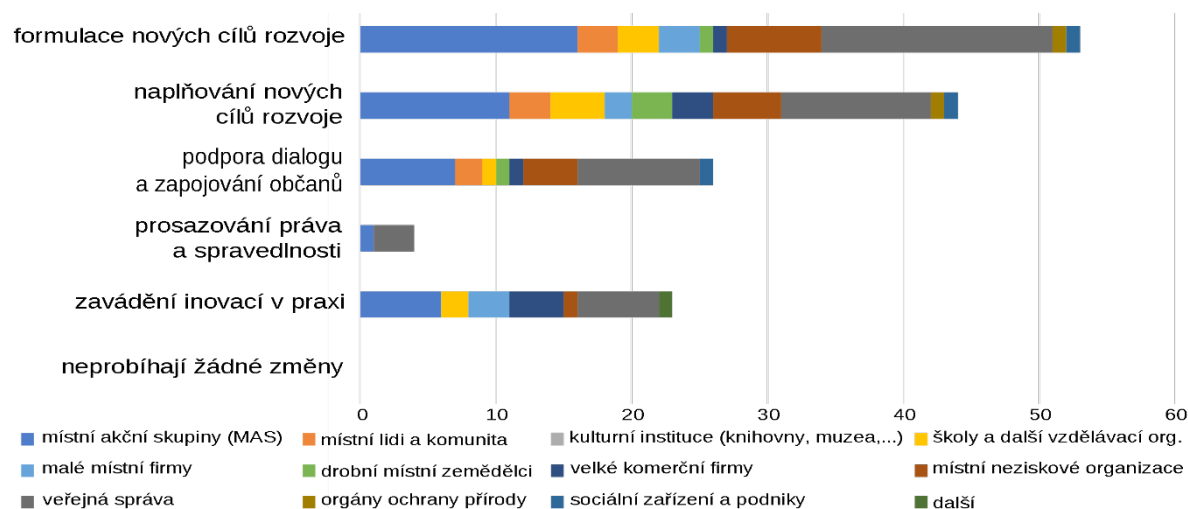
micky a také není možné je regulovat pomocí např. restriktivních opatření. Regiony tak potřebují uvědomělou správu, která vytváří příležitosti pro dobrovolné aktivity a zapojování občanů – chápe **zapojení místních aktérů** jako jeden ze základních předpokladů pro plnění role, kterou SDGs venkovu ukládají (Dlouhá et al., 2022). Další podmínkou zvládnutí transformačních procesů, včetně využití nově se objevujících příležitostí, je **osvěta a vzdělávání** – důležitost tohoto cíle č. 4 je zdůrazňována i průřezově ve všech dalších cílech SDGs, je i tématem teoretických debat (Mader, 2013; Dlouhá et al., 2021a). Venkovu obecně chybí nejen vzdělaní odborníci na různé aspekty rozvoje, včetně využití technologií, ale i jednotlivci a skupiny, kteří by převzali roli leadershipu – byli by hybnou silou potřebných změn a relevantních aktivit. V tomto ohledu je zdůrazňována potřeba pracovat s **místně zakotvenými znalostmi**, které pomáhají utvářet regionální identitu (Borovinová, Hájková, Kulich, 2020). Vzdělávací aktivity pro udržitelný rozvoj regionů by měly zasahovat formální, neformální a informální sféru a měly by mít své místo na všech úrovních vzdělávání včetně celoživotního (Dlouhá et al., 2021 b).

Obecně tedy udržitelný rozvoj nemůže být dosažen bez cílené **investice do lidského kapitálu**. Rozpracování teritoriální dimenze jeho cílů (SDGs) zároveň ukazuje možnosti, jak zapojit všechny relevantní aktéry, přičemž občanská společnost je z hlediska principů udržitelnosti klíčová (OECD, 2020). Významná je i **role sociálního kapitálu**, je totiž potřeba zapojit různorodé skupiny obyvatel a podnitit spolupráci mezi nimi (Pereira a kol., 2019). V této metodice jsou výše zmíněné předpoklady UR podrobně podchyceny: předchozí kapitoly se soustřeďují na sociální hlediska, tedy na procesy založené na místní iniciativě jednotlivců a organizací, a to i v ekonomické a environmentální oblasti. Technické, finanční, organizační aj. podmínky a další aspekty byly diskutovány v menší míře (byly považovány za druhotné). Samy o sobě totiž změnu a na ní založený rozvoj nenastartují; pokud jsou (lidmi) využívány neefektivně nebo dokonce zneužívány, nelze dlouhodobé přínosy očekávat. Naopak je důležitá úloha vzdělávání a celoživotního učení – jde nejen o úroveň dosaženého vzdělání a možnosti předávání nových poznatků a kompetencí; rozhodujícím faktorem pro obrat k udržitelnému rozvoji regionu může být **posílení sebevědomí místních obyvatel**. Lidé se vztahem k regionu se iniciativně zasazují o jeho rozvoj; chtějí, aby se v něm žilo dobře jak jim, tak i příštím generacím (Ober, 2015). Znalost vlastní role v rozvojových procesech a schopnost ji naplňovat je pak součástí **kompetence sebe-uvědomění**, což je jedna z klíčových kompetencí udržitelnosti, jak je definovalo UNESCO (2017).

8.1.1 Aktéři jako hlavní hybná síla rozvoje venkova

Nejen na evropské úrovni (viz obr. 3 v Úvodu), ale i v podmínkách České republiky je role místních aktérů v udržitelném rozvoji regionu nezastupitelná: ze zmíněného dotazníkového šetření realizovaného v r. 2021 mezi pracovníky místních akčních skupin vyplynulo, že právě tito místní aktéři pomáhají nastartovat škálu procesů a změn k udržitelnosti (viz obr. 5). Jejich zájmy, možnosti a ochota přispět k udržitelnému rozvoji se ovšem liší; místní aktéry je tedy třeba zmapovat a jejich potenciální role specificky zohlednit.

Obrázek 5. Výsledek dotazníkového šetření mezi představiteli NS MAS, n = 45. Zdroj: vlastní výzkum (Dlouhá et al. 2021a; Dlouhá et al. 2022)

Je zde uveden počet odpovědí na otázku: *Kteří aktéři v SOUČASNÉ DOBĚ pomáhají NASTARTOVAT ve vaší MAS diskuzi o udržitelnosti v následujících tématech? Vyjmenujte prosím důležité aktéry působící v rámci VŠECH témat relevantních pro váš region.* Respondenti jmenovali řadu důležitých aktérů (jsou uvedeni v legendě) v každé z následujících oblastí: *formulace nových udržitelných cílů rozvoje v regionu, naplňování nových cílů udržitelného rozvoje v regionu, podpora dialogu o UR, zapojování občanů, zavádění inovací v praxi, prosazování práva a spravedlivého přístupu.*

Je patrné, že všechny zmíněné procesy a změny k udržitelnosti pomáhá nastartovat celá škála místních aktérů, kteří by tak měli ve svém úsilí být různými formami podporováni. Co se týče sociálního kapitálu, respondenti zmíněného výzkumu považovali stávající vztahy mezi aktéry za: důležité a fungující (v 26,5 % odpovědí) a důležité a částečně fungující (v 63,3 % odpovědí) – nedůležité či nefungující tak činí cca 10 % odpovědí. Jací konkrétní aktéři hrají roli v UR a v jakých jeho oblastech, podrobněji zpracovali Dlouhá et al. (2021a). Jak by podpora aktérů, jejich aktivit, vzájemných vztahů i spolupráce měla vypadat, a to v rámci aktivit či programů celoživotního učení, navrhuje tato Metodika.

8.1.2 Politiky udržitelnosti a jejich projevy na místní úrovni

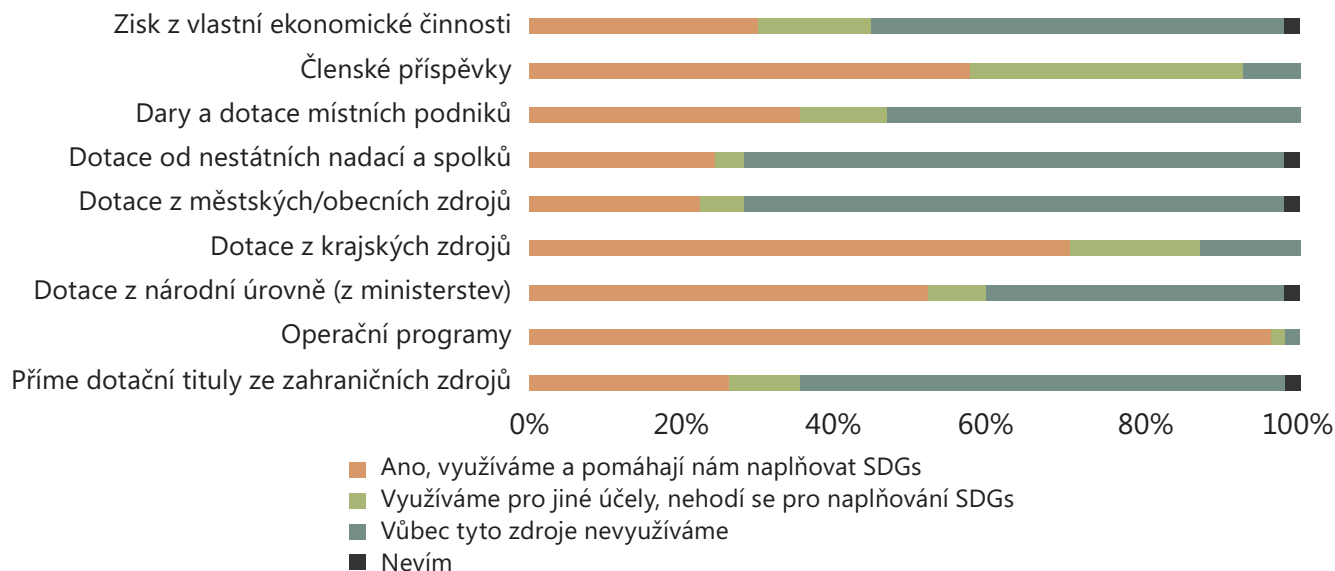
Strategie regionálního rozvoje ČR 21+ (MMR, 2020a) definuje územně rozlišené ekonomické, sociální a environmentální cíle pro metropole, aglomerace a regionální centra a jejich venkovské zázemí, a dále restrukturalizované

regiony a hospodářsky a sociálně ohrožená území. Komparativní výhody, o něž ekonomika usiluje, obvykle zvýhodňují centra při využívání periferií jako určitého zázemí, což s sebou nese závislost a (související) rizika (Ženka et al., 2017). Zranitelné regiony pak často přijímají roli (potenciálně) „poražených“, se všemi negativními důsledky pro další vývoj v budoucnu, ať již ve smyslu omezených možností z ekonomických podmínek těžit (to mohou lépe centra), nebo se za každou cenu centrům vyrovnat (bez ohledu na předpoklady v místě a jejich udržitelnost), viz Horlings, Padt (2013).

8.1.3 Finanční nástroje

Důležitým prostředkem podpory procesů vedoucích k dlouhodobé udržitelnosti jsou **ekonomické nástroje**. Jak již bylo řečeno, role venkova není dostatečně rozpoznána – jeho „nabídka“ na poskytování ekosystémových služeb totiž není komoditou, kterou by bylo možné ocenit tržními mechanismy. Zde je nutno pracovat s nesystémovými nástroji typu daní a dotací; z relevantních **finančních mechanismů** tak zůstávají v současnosti nejdůležitějšími ty, které jsou distribuovány z národní úrovně, viz obrázek 6.

Obrázek 6. Finanční zdroje, které pomáhají naplňovat cíle udržitelného rozvoje v území MAS, n=54. Zdroj: výsledek vlastního výzkumu (Vávra et al. 2022).

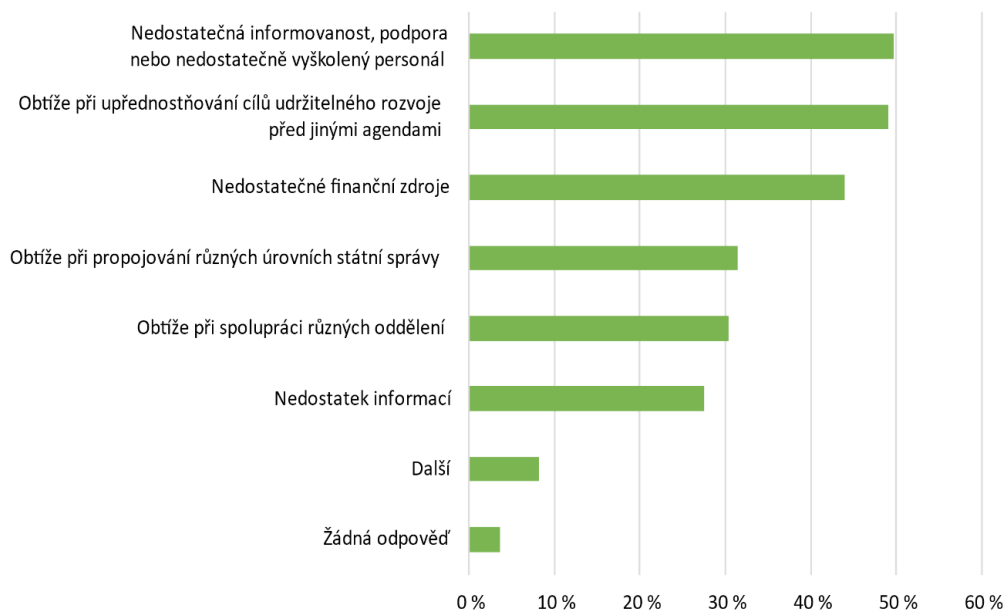

Výsledkem originálního šetření provedeného v r. 2021 byly odpovědi pracovníků místních akčních skupin (MAS) na sérii otázek týkajících se místních možností pro naplňování SDGs. Popis výzkumu a další analýzy získaných dat viz (Dlouhá et al., 2021; Vávra et al., 2022). Zde jsou shrnuty odpovědi na otázku *Využíváte níže uvedené finanční zdroje a pomáhají vaší MAS naplňovat cíle udržitelného rozvoje ve Vašem území?*

8.1.4 Celoživotní učení jako hybatel rozvoje

Nedostatečná informovanost o problematice udržitelného rozvoje i jeho cílech (SDG) je hlavní bariérou implementace takto zacílených programů, viz obrázek 7.

Obrázek 7. Hlavní problémy v rámci EU spojené s implementací SDGs na lokální a regionální úrovni. Zdroj: (OECD/CoR, 2019)²³.

Výzkum se 400 respondenty byl realizován napříč Evropou: 90 % respondentů bylo z Evropské unie (EU) a dále z Islandu, Norska, Švýcarska a Turecka; jen několik odpovědí bylo ze zemí mimo EU a OECD – většinou šlo o představitele malých obcí a měst (OECD/CoR, 2019). Graf ukazuje celkový podíl odpovědí (respondenti mohli zaškrtnout více možností).

Celoživotní učení je nástroj, který může nejúčinněji podpořit relevantní aktéry, aby se zapojili dle svých možností do procesů udržitelného rozvoje na místní úrovni. Rozpracování principů takto zaměřeného celoživotního učení – především z hlediska témat, která mají potenciál povzbudit iniciativy „zdola“ a spolupráci v rámci místní komunity – je i hlavním obsahem této metodiky. Výše zmíněné předpoklady udržitelnosti jsou dále shrnuty ve stručném doporučení, které upravuje model SMART tak, aby byl využitelný na místní úrovni, a to z hlediska podpory sociálního kapitálu.

8.2 Venkov, který je SMART z hlediska sociálního

Ačkoliv řešení pro „SMART venkov“ jsou často koncipována technologicky tak, aby je bylo možné zavádět víceméně univerzálně, důležitou roli v jejich konkrétní aplikaci hraje lidský a sociální kapitál. Aby technologická řešení byla dlouhodobě přínosná, je vždy nutné ověřit místní podmínky i z hlediska těchto sociálních předpokladů, pokus o návrh je v následující tabulce 6.

Tabulka 6. Předpoklady rozvoje venkova z hlediska místních zdrojů, aktérů a sociálních vazeb. V tabulce byl využit model SMART, pro který autoři rozpracovali sociální rozměr.

Zkratka	Vysvětlující pojem	Sociální a místní aspekty SMART projektů udržitelnosti	Předpoklady z hlediska místních zdrojů, aktérů a sociálních vazeb
S	Specific - konkrétní	Fungující v místním kontextu	Mapování místních zdrojů a podmínek pro fungování
M	Measurable - měřitelný	Měřitelné výsledky jsou v daném měřítku nákladově efektivní a přinášejí benefity všem	Vytváření sociálních vazeb pro zvýšení efektivity (sdružování obcí), zajištění sociální spravedlnosti
A	Achievable - dosažitelný	Účast místní komunity a důležitých aktérů je nezbytná	Mapování aktérů a jejich participace, rozdělení rolí, zapojení
R	Realistic - realistický	Existují zdroje vč. lidských, které projekt umožní realizovat a zajistí jeho kontinuitu v čase	Podpora příležitosti vzdělávání pro potřeby regionu a procesů sociálního učení mezi aktéry
T	Time-bound - ohraničený v čase	Výsledky by měly trvale ovlivňovat další rozvoj	Vyhodnocení pokroku v dílčích krocích, poučení pro další postup

Je patrné, že takto upravený koncept SMART počítá s využitím místních zdrojů a usiluje o dosažení dlouhodobých dopadů, především zlepšení kvality života. Je tak plně v souladu s požadavky udržitelného rozvoje. I když navrhuje čistě sociální předpoklady rozvoje, výsledky jeho použití nemusí zasahovat pouze tuto oblast – ta je totiž podmínkou úspěchu i v dalších oblastech: ekonomické a environmentální.

Celkově je patrné (svědčí o tom např. i výsledky souvisejících výzkumů), že bez zapojení místních aktérů by se Cíle udržitelného rozvoje mohly stát jen dalším „požadavkem shora“, který je pro české poměry málo relevantní, v daném kontextu mu nikdo dostatečně nerozumí a je naplňován čistě formálně. Tato metodika shrnuje možnosti, jak takovému přístupu, který vyplývá z podcenění role aktérů a nedostatečného prostoru pro rozhodování „zdola“, zabránit.

9 Literatura

- Bargel, R. (ed.) (nedat. a) Podpora mezigeneračního dialogu a kulturní participace seniorů jako nástrojů přenosu a sdílení kulturních hodnot na lokální a regionální úrovni. Dostupné online: <https://naki2.nipos.cz/index.html>
- Bargel, R. (ed.) (nedat. b) Podpora mezigeneračního dialogu a kulturní participace seniorů jako nástrojů přenosu a sdílení kulturních hodnot na lokální a regionální úrovni. Metodika NAKI II. Dostupné online: <https://naki2.nipos.cz/data/metodika.pdf>
- Bautista-Puig, N., Aleixo, A. M., Leal, S., Azeiteiro, U., & Costas, R. (2021). Unveiling the Research Landscape of Sustainable Development Goals and Their Inclusion in Higher Education Institutions and Research Centers: Major Trends in 2000–2017. *Frontiers in Sustainability*, 2(12). <https://doi.org/10.3389/frsus.2021.620743>
- Binek, J., Konečný, O., Šilhan, Z., Svobodová, H., & Chaloupková, M. (2020). Místní akční skupiny: Leaderi venkova? Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- Bínová L., Culek M., Glos J., Kocián J., Lacina D., Novotný M., & Zimová E. (2017). Metodika vymezení územního systému ekologické stability. Metodický podklad pro zpracování plánů územního systému ekologické stability v rámci PO4 OPŽP 2014–2020. Praha: Ministerstvo životního prostředí. Dostupné online: <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.20014.51526>.
- Blažek, J., & Uhlíř, D. (2020). Teorie regionálního rozvoje: Nástin, kritika, implikace. Praha: Karolinum.
- Borovinová, K., Hájková, E., & Kulich, J. (2020). Místně zakotvené učení. Základní informace a inspirace do výuky. Horní Maršov: SEVER. Dostupné online: <https://www.skolaprozivot.cz/Mistne-zakotvene-uceni.html>
- Delín, M. (2013). Marketing lokálních identit: Případová studie komodifikace kultury a přírody místní akční skupinou. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie. Vedoucí práce Pavel Pospěch. Dostupné online: https://is.muni.cz/th/mvp98/TextDP_final.pdf
- Demartini, P., & Del Baldo, M. (2015). Knowledge and social capital: Drivers for sustainable local growth. *Chinese Business Review*, 14(2), 106–117.
- Dlouhá, J. (2013). Místně zakotvené učení: výuka pomocí regionálních materiálů a případových studií. Příručka k projektu Věda do škol. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Dlouhá, J., Pospíšilová, M., Dvořáková Líšková, Z., Vávra, J., Šindelářová, I., & Dlouhý, J. (2020). Metodické materiály pro kurzy. Dostupné online: https://dlcv.cuni.cz/pluginfile.php/122810/mod_resource/content/1/V7_Metodicke%20materialy.pdf
- Dlouhá, J., Pospíšilová, M., Vávra, J. (2021a). Podmínky k udržitelnému rozvoji na venkově – jak podporovat transformační procesy v praxi? Role místních znalostí a celoživotního učení v procesech udržitelného rozvoje regionů. *Envigogika* 16(2). <https://doi.org/10.14712/18023061.633>
- Dlouhá, J., Dvořáková Líšková, Z., & Ježková, V. (2021 b). Celoživotní učení pro rozvoj znalostí a kompetencí obyvatel zohledňující podmínky pro místní udržitelný rozvoj. *Envigogika*, 16(2). <http://doi.org/10.14712/18023061.635>.
- Dlouhá, J., Henderson, L., Kroufek, R., Jančaříková, K., & Neprašová, S. (2021c). Vzdělání k udržitelné spotřebě a životnímu stylu—cíle a výstupy. *Envigogika*, 16(1). <https://doi.org/10.14712/18023061.619>
- Dlouhá, J., Vávra, J., Pospíšilová, M., Dvořáková Líšková, Z. (2022). Role of actors in the processes of sustainable development at local level – experiences from the Czech Republic. *Front. Sustain.* <http://doi.org/10.3389/frsus.2022.888406>
- Frélichová, J., Harmáčková, Z.V. Pártl, A., & Vačkář, D. (2017). Metodika hodnocení ekosystémových služeb v sídlech

v České republice. Certifikována MŽP ČR č. j. 60923/ENV/16. Dostupné online: <http://www.ecosystems-services.cz/userfiles/page/278/9171b6a2c9e2c8b20623795c0a6ea217.pdf>

- Hilton, J. (2016). Open educational resources and college textbook choices: a review of research on efficacy and perceptions. *Educational Technology Research and Development*, 64(4), 573-590.
- Horlings, I., & Padt, F. (2013). Leadership for sustainable regional development in rural areas: Bridging personal and institutional aspects. *Sustainable Development*, 21(6), 413-424.
- Horlings, L. G., & Marsden, T. K. (2014). Exploring the 'New Rural Paradigm' in Europe: Eco-economic strategies as a counterforce to the global competitiveness agenda. *European Urban and Regional Studies*, 21(1), 4-20.
- Hosseini, H. M., & Kaneko, S. (2012). Causality between pillars of sustainable development: Global stylized facts or regional phenomena? *Ecological Indicators*, 14(1), 197-201.
- Hruška, L., Hrušková, A., Tošner, J., Pilát, M.A. kol. (2018). Popis dobrovolnických center a organizací včetně příkladů dobré praxe v ČR. In: *Rozvoj dobrovolnictví v ČR – Analýza o stavu dobrovolnictví v zahraničí a ČR*. Ostrava: ACCENDO. Dostupné online: <https://www.mvcr.cz/clanek/vystupy-projektu-rozvoj-dobrovolnictvi.aspx>.
- Hušková, B. (2019). Prezentace tvorby Strategie Frýdlantsko 2030. Dostupné online: <https://www.frydlantsko2030.cz/>
- Chang, C. T. (2013). The disappearing sustainability triangle: Community level considerations. *Sustainability science*, 8(2), 227-240.
- ITU. (2015). WSIS – SDG Matrix Linking WSIS Action Lines with Sustainable Development Goals. <https://www.itu.int/net4/wsis/sdg/>
- Jančák, V., Chromý, P., Marada, M., Havlíček, T., & Vondráčková, P. (2010). Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: Analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115(2), 207-222.
- Johnstone, S. M. (2005). Open educational resources serve the world. *Educause Quarterly*, 28(3), 15-18.
- Kearsley, G. (2010). *Andragogy* (M.Knowles). The theory into practice database. Dostupné online: <http://tip.psychology.org>
- Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action. Applying Modern Principles of Adult Education*. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Konečný, O., Binek, J., & Svobodová, H. (2020). The Rise and Limits of Local Governance: LEADER/Community-Led Local Development in the Czech Republic. In *Contemporary Trends in Local Governance*, s. 173-193. Cham: Springer.
- Lojka, B. et al. (2020). Agrolesnictví – šance pro regionální rozvoj a udržitelnost venkovské krajiny. Výzkumná zpráva projektu Technologické agentury ČR Programu ÉTA č. TL01000298. Dostupné online: https://agrolesnictvi.cz/wp-content/uploads/2021/01/V%c3%bdzkumn%c3%a1-zpr%c3%a1va-2020_TL01000298.pdf
- Mader, C. (2013). Sustainability process assessment on transformative potentials: The Graz model for integrative development. *Journal of cleaner production*, 49, 54-63. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.08.028>
- Marková, B., & Slach, O. (2013). Governance kulturou tažené urbánní regenerace: Případová studie Černá louka v Ostravě. *Sociální studia/Social studies*, 10(4), 127-143.
- Maussen, Jana. (2018) Shrnutí závěrečných zpráv expertních skupin pro identifikaci relevantních indikátorů kvality života v ČR. Praha: Úřad vlády České republiky. Dostupné online: https://www.cr2030.cz/strategie/wp-content/uploads/sites/2/2018/05/kvalita_%C5%BEivota_cek.compressed.pdf

- MMR (2013). Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020. Dostupné online: [https://www.mmr.cz/cs/ministerstvo/regionalni-rozvoj/regionalni-politika/koncepce-a-strategie/strategie-regionalniho-rozvoje-cr-2014-2020-\(1\)](https://www.mmr.cz/cs/ministerstvo/regionalni-rozvoj/regionalni-politika/koncepce-a-strategie/strategie-regionalniho-rozvoje-cr-2014-2020-(1))
- MMR (2014). Manuál tvorby SCLLD pro programové období 2014–2020. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Odbor rozvoje a strategie regionální politiky MMR ČR.
- MMR (2018). Metodika pro přípravu a realizaci konceptu Smart Cities na úrovni měst, obcí. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Odbor regionální politiky ve spolupráci s Oddělením publicity EU.
- MMR (2019 b). Koncepce rozvoje venkova. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Dostupné online: https://www.mmr.cz/getmedia/279d5264-6e9e-4f80-ba4a-c15a26144cd0/Koncepce-rozvoje-venkova_202001.pdf.aspx?ext=.pdf
- MMR (2020a) Strategie regionálního rozvoje ČR 21+. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Odbor regionální politiky - Oddělení řízení strategie regionálního rozvoje. Dostupné online: <https://mmr.cz/cs/microsites/uzemni-dimenze/regionalni-rozvoj/strategie-regionalniho-rozvoje-cr-2021>
- MMR (2020 b) Šablona Koncepční části Strategie Komunitně vedeného místního rozvoje pro období 2021–2027.
- MMR. (2019a). Strategie regionálního rozvoje ČR 21+. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Dostupné online: <https://mmr.cz/getmedia/58c57a22-202d-4374-af5d-cbd8f9454adb/SRR21.pdf.aspx?ext=.pdf>
- MPO (2021). Národní plán obnovy. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR. Dostupné online: <https://www.plano-bnovycr.cz/>
- MŽP ČR (2015) Strategie přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách ČR [Adaptační strategie ČR 2015]. Dostupné online: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mzp/strategie/strategie-prizpusobeni-se-zmene-klimatu-v-podminkach-ceske-republiky>
- MŽP ČR (2016). Strategie ochrany biologické rozmanitosti České republiky 2016–2025. Praha: Ministerstvo životního prostředí. Dostupné online: <https://www.ochranaprirody.cz/res/archive/323/039713.pdf?seek=1475234680>
- MŽP ČR (2020). Státní program ochrany přírody a krajiny České republiky pro období 2020–2025. Praha: Ministerstvo životního prostředí. Dostupné online [https://www.mzp.cz/web/edice.nsf/AF71B00C4DF84B70C12585F400429F1C/\\$file/SPOPK_web.pdf](https://www.mzp.cz/web/edice.nsf/AF71B00C4DF84B70C12585F400429F1C/$file/SPOPK_web.pdf)
- MŽP ČR (2021). Státní politika životního prostředí České republiky 2030 s výhledem do 2050. Praha: Ministerstvo životního prostředí. Dostupné online: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_politika_zivotniho_prostredi/\\$FILE/OPZPUR-SPZP_2030-20211203.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_politika_zivotniho_prostredi/$FILE/OPZPUR-SPZP_2030-20211203.pdf)
- Nagy, A. J., Benedek, J., & Ivan, K. (2018). Measuring Sustainable Development Goals at a Local Level: A Case of a Metropolitan Area in Romania. *Sustainability* 10(11): 3962. DOI: 10.3390/su10113962.
- Nicholls, A. (2008). *Social entrepreneurship: New models of sustainable social change*. Oxford: UOP.
- Ober, M. (2015). Vulkanland Case Study: Transformative Regional Development. *Envigogika*, 10(1). <https://doi.org/10.14712/18023061.436>
- OECD (2006). *The New Rural Paradigm*. Paris: OECD Publishing. Dostupné online: <http://www.rederural.gov.pt/centro-de-recursos/send/17-politicas-da-ue/733-new-rural-policy-linking-up-for-growth>
- OECD (2018). *Enhancing Rural Innovation*. 11th OECD Rural Development Policy Conference. Dostupné online: <https://www.oecd.org/regional/11th-rural-development-conference.htm>
- OECD (2019). *OECD regional outlook 2019: Leveraging megatrends for cities and rural areas*. OECD Publishing. Dostupné

online: <https://doi.org/10.1787/9789264312838-en>

- OECD (2020). A Territorial Approach to the Sustainable Development Goals. In A territorial approach to the Sustainable Development Goals: Synthesis report. OECD Urban Policy Reviews, OECD Publishing. Dostupné online: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ba1e177d-en/index.html?itemId=/content/component/ba1e177d-en>
- OECD (nedatováno). Measuring Well-being and Progress: Well-being Research. [cit. 2020-11-20]. OECD, Centre on Well-being, Inclusion, Sustainability and Equal Opportunity (WISE) Dostupné online: <http://www.oecd.org/statistics/measuring-well-being-and-progress.htm>
- Onaifo, D. (2016). Alternate Academy: Investigating the Use of Open Educational Resources by Students at the University of Lagos in Nigeria. [Disertace, The University of Western Ontario]. Dostupné online: <https://ir.lib.uwo.ca/etd/4086/>
- Pereira, L., a kol. (2019). Bottom-up initiatives and Participatory Approaches for Outlooks. In Global Environment Outlook – GEO-6: Healthy Planet, Healthy People. Cambridge University Press. Dostupné online: https://stg-wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/27675/GEO6_CH23.pdf?sequence=1 & isAllowed=y.
- Perlín, R. (1999). Venkov, typologie venkovského prostoru. In Česká etnoekologie, Etnoekologické semináře v Liběchově Praha: Cargo publishers, s. 87–104.
- Perlín, R., Kučerová, S., & Kučera, Z. (2010). Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115(2), 161–187.
- Petiška, E., Dlouhá, J., Pospíšilová, M., Dlouhý, J., & Korhoňová, L. (2021). Metodika zajištění kvality otevřených vzdělávacích zdrojů pro vysokoškolské vzdělávání. *Osvědčení č. 003-2021-COŽP, MPSV*. Dostupné online: <https://doi.org/10.14712/18023061.634>
- Petiška, E., Korhoňová, L., Pospíšilová, M., & Dlouhý, J. (2020). Využívání a posuzování kvality otevřených vzdělávacích zdrojů v kontextu vysokých škol: situace na Univerzitě Karlově. *Envigogika*, 15(1). <https://doi.org/10.14712/18023061.607>
- Plesník, J. (2010). Příroda jako proudící mozaika. Co přinesly novější poznatky ekosystémové ekologie. *Ochrana přírody* 65(3), 27-30. Dostupné online: <https://www.casopis.ochranaprirody.cz/vyzkum-a-dokumentace/priroda-jako-proudici-mozaika/>
- Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. Y. (1993): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Reid, V. et al. (2003). *Ekosystémy a lidský blahobyt – Syntéza*. Překlad Petr Kurfürst. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí, Univerzita Karlova, 2005. Dostupné online: https://www.czp.cuni.cz/czp/images/stories/Vystupy/publikace/2005/EkosystemyAlidskyBlahobyt_Synteza.pdf
- Sedlacek, S., & Gaube, V. (2010). Regions on their way to sustainability: The role of institutions in fostering sustainable development at the regional level. *Environment, Development and Sustainability*, 12(1), 117–134.
- Seják, J. (2010). *Hodnocení funkcí a služeb ekosystémů České republiky*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta životního prostředí.
- SEVER (2020). *Škola pro udržitelný život*. Dostupné online: <https://www.skolaprozivot.cz/Mistne-zakotvene-uceni.html>.
- Smejkal, M. (2008). *Aktéři, stimulační a regulační mechanismy regionálního rozvoje-příklad Pardubického kraje*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Vedoucí práce Martin Hampl. Dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/2583>
- Stejskalová, R. (2021). *Permakultura* [online]. Enviwiki, [citováno 8. 11. 2021]. <https://www.enviwiki.cz/w/index.php?title=Permakultura & oldid=25458>

- Stiglitz, J. (1999). Knowledge as a Global Public Good. In K. I. Grunberg & M. Stern (Ed.), *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, s. 308-325). New York: Oxford University Press.
- Stockholm Resilience Centre (2016). Contributions to Agenda 2030 – How Stockholm Resilience Centre (SRC) contributed to the 2016 Swedish Agenda 2030 HLPF report. Dostupné online: <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2017-02-28-contributions-to-agenda-2030.html>.
- Studnička, P. (2018). Predikce budoucích výzev sídel do 15000 obyvatel a foresight souvisejících trendů - město Čelákovice: externí aplikační garant. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta ekonomická.
- Sýkora, L. et al. (2017). Analýza potřeb měst a obcí ČR vyhodnocení dotazníkového šetření. Výzkumná zpráva.
- Syrovátka, M. (2008). Jak (ne) měřit kvalitu života: Kritické pohledy na index lidského rozvoje. *Mezinárodní vztahy*, 43(1), 9–37.
- TESSEA (2014). Principy integračního sociálního podniku. [cit. 11. 6. 2017]. Dostupné online: http://www.tessea.cz/images/pdf/tabulka_principu_integracni_SP_2014.pdf.
- Thierstein, A., & Walsler, M. (1999). Sustainable regional development: interplay of topdown and bottom-up approaches. Dostupné online: https://www.researchgate.net/publication/23732710_Sustainable_regional_development_interplay_of_topdown_and_bottom-up_approaches
- Thompson, N., & Hanley, D. (2018). Science is shaped by wikipedia: Evidence from a randomized control trial. MIT Sloan Research Paper No. 5238-17. Dostupné online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3039505
- ÚV ČR (2017). Strategický rámec Česká republika 2030. Praha: Úřad vlády České republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj. Dostupné online <https://www.cr2030.cz/strategie/>
- Vávra, J., Dlouhá, J., Pospíšilová, M., Pělucha, M., Šindelářová, I., Dvořáková Líšková, Z., Hartych, M., Dlouhý, J., and Cudlínová, E. (2022). Local Action Groups and sustainable development agenda: Case study of regional perspectives from Czechia. *Frontiers in Sustainability*. <http://doi.org/10.3389/frsus.2022.846658>.
- Ward, N., & Brown, D. L. (2009). Placing the rural in regional development. *Regional studies* 43(10): 1237–1244.
- Zahradník, M., & Dlouhá, J. (2016). Metodika analýzy aktérů. Certifikováno Úřadem vlády ČR pod č. j. 9645/2016-OUR. *Envigogika*, 11(1). <https://doi.org/10.14712/18023061.527>
- Ženka, J., Slach, O., & Sopkuliak, A. (2017). Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122(3), 281–309.

10 Seznam pojmů a zkratek

Adaptace na klimatickou změnu – přizpůsobení se dopadům klimatické změny. Jde o souhrn nejrůznějších technických i přírodně blízkých opatření, které snižují dnes pozorované dopady měnícího se klimatu. Může se jednat například o opatření, která budou zvyšovat stabilitu vodního hospodářství. Těmi může být budování záchytných vodních ploch v zemědělské krajině nebo zvyšování schopnosti krajiny zadržovat vodu, například zvyšováním odolnosti lesů. V oblasti zemědělství jde o ochranu půdy před erozí, ochranu před novými plevelely a škůdci, ale i o změnu ve skladbě pěstovaných plodin.

AOPK Agentura ochrany přírody a krajiny

CRPV Centrum regionální podpory vzdělávání

Cíle udržitelného rozvoje (anglicky: Sustainable Development Goals, SDGs) byly přijaty na úrovni Organizace spojených národů v září r. 2015 jako celosvětová agenda na příštích patnáct let. SDGs jsou novým mezinárodním konceptem navazujícím na Rozvojové cíle milénia (anglicky: Millennium Development Goals, MDGs). SDGs mají nastavit celosvětové směřování společnosti do r. 2030. Jednotlivé cíle a dílčí podcíle jsou dostupné na [sustainabledevelopment.un.org](https://www.sustainabledevelopment.un.org). Vysvětlení pojmu SDGs včetně popisu jednotlivých cílů viz https://www.enviwiki.cz/wiki/C%C3%ADle_udr%C5%BEiteln%C3%A9ho_rozvoje. Přehled cílů je uveden v příloze 1 této metodiky.

ČR Česká republika

ES **Ekosystémové služby** jsou přínosy, které lidé získávají od ekosystémů – mají vliv na životní úroveň lidí. Viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Ekosyst%C3%A9mov%C3%A9_sl%C5%BEby

Endogenní rozvoj – zdůrazňuje vnitřní potenciál aktérů a jejich spolupráce. O potřebě posunout základní východiska a cíle regionálního rozvoje směrem k těmto endogenním principům hovoří např. OECD (2006), které formulovalo nové paradigma rozvoje na principech využití vnitřního potenciálu venkova – místních zdrojů, hybných sil a předpokladů. Z tohoto úhlu pohledu vstupují do hry všechny úrovně státní správy a místní aktéři – veřejní, soukromí, nevládní neziskové organizace (NNO), občanská sdružení atd. Tento přístup postupně získává zaslouženou pozornost i v teoretických pracích a následně i v rozvojových strategiích, více viz Dlouhá et al. (2021a).

EU Evropská unie

Externality – pojem vyjadřuje nezamýšlené a/nebo ekonomicky neocenené průvodní jevy výrobního procesu; podrobně je vysvětlen zde: <https://www.enviwiki.cz/wiki/Externality>

Hnutí Transition Networks – Hnutí pro změnu je založeno na myšlence, že místní komunity mohou hledat a realizovat lokální řešení v praxi, a tím reagovat na palčivé problémy společnosti, například environmentální (související s klimatickými změnami), ale řešit i sociální a ekonomické nerovnosti. Principy tohoto hnutí obecně podporují udržitelnost ve všech jejích podobách, a to konkrétními aktivitami. Viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Hnut%C3%AD_pro_zm%C4%9Bnu

ICT Informační a komunikační technologie

Komunitní energetika – občané, obce i malí podnikatelé mohou být zapojeni do výroby, distribuce i skladování energie, vyrobenou elektřinu pak mohou jako podílníci či členové komunity odebírat za výhodnějších podmínek nebo prodávat do sítě. Viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Komunitn%C3%AD_energetika

Komunitní principy – příklady jejich uplatnění v různých oblastech udržitelného rozvoje, viz kategorie Komunity (<https://www.enviwiki.cz/wiki/Kategorie:Komunity>) v rámci Enviwiki.

Komunitou podporované zemědělství, viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Komunitou_podporovan%C3%A9_zem%C4%9Bd%C4%9Blstv%C3%AD

Kulturou tažený rozvoj viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Hnut%C3%AD_pro_zm%C4%9Bnu

Kvalita života – v našich podmínkách hlavní zastřešující cíl Strategického rámce ČR 2030 (ÚV ČR, 2017). Podrobné vysvětlení tohoto pojmu viz: https://enviwiki.cz/wiki/Kvalita_%C5%BEivota.

LEADER metoda – od devadesátých let minulého století hlavní nástroj pro rozvoj regionů Evropské unie, který je od r. 2004 hlavním rozvojovým konceptem i u nás. Klíčová idea je rozvíjet venkov na základě povzbuzení aktivity místních aktérů a posílení jejich zodpovědnosti, používá se v rámci komunitně vedeného místního rozvoje. Základními principy metody LEADER jsou přístup „zdola nahoru“, partnerství veřejných a soukromých subjektů, tvorba místní rozvojové strategie, integrované a vícesektorové akce, inovativnost v řešení problémů venkovských regionů, síťování a výměna zkušeností mezi aktéry rozvoje, spolupráce v rámci společných projektů místních akčních skupin v rámci státu, EU a dalších zemí.

Lokální ekonomika, viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Lok%C3%A1ln%C3%AD_ekonomika

Města přechodu, viz https://enviwiki.cz/wiki/M%C4%9Bsta_p%C5%99echodu

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí

MMR Ministerstvo pro místní rozvoj

MPO Ministerstvo průmyslu a obchodu

MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Místně zakotvené učení, viz https://enviwiki.cz/wiki/M%C3%ADstn%C4%9B_zakotven%C3%A9_u%C4%8Den%C3%AD

MA 21 Místní agenda 21

MAS Místní akční skupina

Místní kultura utváří život místních obyvatel, zahrnuje jejich každodenní aktivity a celkový životní styl. Místní kultura tak v sobě integruje všechny tři pilíře udržitelnosti, předpokladem pro její rozvoj je spolupráce a péče (nikoli konkurenční boj). Vztah k místu je totiž nutno formovat aktivně a za účasti místních obyvatel, v ovzduší důvěry a vzájemné pomoci. Všechny okolnosti, které nepříznivě ovlivňují místní kulturu, se pak v praxi projevují zvýšenou mírou vylidňování venkova a odlivem mozků („brain drain“).

Mitigace klimatické změny – předcházení vzniku procesů vedoucích ke klimatické změně. Jedná se soubor opatření ke snížení emisí, působení člověka na snižování zdrojů emisí (skleníkových plynů). Příkladem mitigačních opatření je efektivnější využití zdrojů energie, využití solární či větrné energie, zateplení budov atd.

NS	Národní síť Místních akčních skupin
MAS	
NNO	Nevládní neziskové organizace
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (Organization for Economic Cooperation and Development)
OSN	Organizace spojených národů
	Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu
OER	Otevřené vzdělávací zdroje (Open Educational Resources)
PPP	Partnerství veřejného a soukromého sektoru (Public Private Partnership)

Permakultura, viz <https://www.enviwiki.cz/wiki/Permakultura>

Placemaking je mnohostranný přístup k plánování, navrhování a správě veřejných prostranství, viz <https://www.enviwiki.cz/wiki/Placemaking>. Jde o prakticky orientovaný přístup k regeneraci nebo rozvoji konkrétního místa nebo lokality, jádrem přístupu je snaha o kolektivní (komunitní) redefinici veřejného prostoru a oživení (zkvalitnění) konkrétních veřejných prostranství jakožto srdce lokální komunity. Jde o praktický nástroj pomáhající intervenovat ve veřejném prostoru tak, aby se podpořily cíle udržitelného rozvoje.

Případová studie – popis případu, včetně analýzy

Resilience, resiliентní prostředí – schopnost prostředí odolávat nepříznivým vlivům a krizím nebo vyrovnávat jejich důsledky

Sebeuvědomění – klíčová kompetence udržitelnosti. Na rozdíl od sebevědomí znamená uvědomění si vlastní důležitosti, ale i role v daném kontextu, například v místním společenství.

Sociální kapitál je definován jako „rysy sociální organizace jako důvěra, normy a sítě, které mohou zlepšit efektivitu fungování společnosti usnadňováním koordinovaných akcí“ (Putnam, 1993 cit. podle Smejkal, 2008, s. 40). Sociální kapitál může vznikat podporou nadregionálních znalostních sítí, atrakcí menších (zahraničních) firem, rozvojem intra- a inter-regionální dopravy, posilováním lokálního síťování firem a institucí, podporou regionální specializace i příbuzné diverzifikace místních firem; výsledkem je stabilizace populace (Ženka et al., 2017, s. 301). Sociální kapitál je pokládán za specifický faktor ovlivňující lokální rozvoj venkovských obcí a jeho význam v rozvoji venkovských obcí dokládají autoři (např. Perlín et al., 2010). Demartini a Del Baldo (2015) jej považují za „měkkou infrastrukturu“ nezbytnou pro místní rozvoj. Také výsledky dlouhodobého výzkumu svědčí o tom, že „... aspekty sociokulturní povahy mají význam pro úspěšnost/neúspěšnost periferií, pro jejich stabilizaci i pro aktivizaci endogenních zdrojů jejich dalšího rozvoje.“ (Jančák et al., 2010, s. 208). Sociální kapitál je dle těchto autorů hodnocen na základě tří jeho základních pilířů: angažovanosti, důvěry a spokojenosti s životem v obci (ibid., s. 217).

Sociální učení – jedinec se učí v úzké souvislosti s jeho/jejím postavením ve světě sociálních souvislostí, při komunikaci a jednání v rámci společenských vztahů (a tyto vztahy ovlivňuje); podrobné vysvětlení pojmu viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Soci%C3%A1ln%C3%AD_u%C4%8Den%C3%AD

Strategický foresight, viz https://enviwiki.cz/wiki/Strategick%C3%BD_foresight

SR ČR

2030 Strategický rámec Česká republika 2030

SCLLD **Strategie komunitně vedeného místního rozvoje** – tzv. Integrovaná strategie území místní akční skupiny (MMR, 2014) je celkovou střednědobou strategií, která vychází ze záměrů dlouhodobého udržitelného rozvoje území a je součástí Komunitně vedeného místního rozvoje. Zcela základní je v ní uplatnění principu „zdola – nahoru“, do přípravy i realizace strategie je aktivně zapojen široký okruh místních aktérů, zainteresovaných stran, reprezentantů různých zájmových skupin a sektorů, což posiluje opodstatněnost předkládaných návrhů. Přehled možných aktérů místního rozvoje viz (Dlouhá et al., 2021).

UR Udržitelný rozvoj, viz https://www.enviwiki.cz/wiki/Udr%C5%BEiteln%C3%BD_rozvoj

ÚV ČR Úřad vlády ČR

ZRS Zahraniční rozvojová spolupráce

10.1 Příloha 1: Příspěvek regionů k Cílům udržitelného rozvoje

V tabulce 7 je uveden přehled SDGs a příklady toho, jaké příležitosti a potřeby pro naplňování těchto cílů existují v prostředí malých obcí a venkova. Důraz je kladen především na oblast sociálního kapitálu a potřeb vzdělání, s čímž souvisí potenciál pro inovace a/nebo změny přístupu v dané oblasti. Výčet je ilustrativní, nečiní si nárok na úplnost.

Ve sloupci *Příležitosti rozvoje venkova a jeho možný příspěvek k SDGs* je vyjádřen potenciál venkova, tedy jeho schopnost přispět k naplňování obecných cílů – v národních dokumentech i samotných SDGs tento potenciál zmíněn není. Tento *možný příspěvek venkova k naplňování SDGs* je vymezen stručně, jedním pojmem/výrazem, který zachycuje významnou charakteristiku venkova z hlediska příležitostí, jež poskytuje nejen svým obyvatelům, ale naplňuje jimi širší (až globální) potřeby. Naopak ve sloupci *Formulace dílčích cílů v mezinárodních a národních dokumentech* jsou identifikovány potřeby venkova, které brání tomu, aby tuto svou roli mohly venkovské oblasti plnit. Zde jsou citovány konkrétní podcíle a opatření národních strategií, které jsou podloženy odkazy na příslušné paragrafy relevantních dokumentů. Tento sloupec je tak využitelný pro opatření státní správy – pro vytvoření předpokladů k tomu, aby venkov poskytoval svůj potenciální příspěvek v celostátním měřítku.

Tabulka 7. Přehled role venkova v naplňování Cílů udržitelného rozvoje (SDGs) a související potřeby venkovských oblastí.

Zdroj: vlastní zpracování a citované dokumenty (pravý sloupec).

	Název cíle SDG	Příležitosti rozvoje venkova a jeho možný příspěvek k SDGs	Formulace dílčích cílů v mezinárodních a národních dokumentech (citovány podcíle SDGs a dokument Implementace Agendy 2030 pro UR v ČR – zeleně) tam, kde ukazují místní potřeby
	Cíl 1: Vymýtit chudobu ve všech jejích formách všude na světě	Soběstačnost v zajištění základních potřeb	1.3 Zavést na úrovni státu vhodné systémy sociální ochrany pro všechny včetně nejpotřebnějších, do roku 2030 rozšířit jejich dosah na většinu chudých a ohrožených. 1.4... stejná práva v přístupu k ekonomickým zdrojům i základním službám, na vlastnictví a možnost nakládat s půdou a stejná práva na další formy vlastnictví, dědictví, přírodní zdroje, příslušné nové technologie a finanční služby, jako například mikro-finančování.
	Cíl 2: Vymýtit hlad, dosáhnout potravinové bezpečnosti a zlepšení výživy, prosazovat udržitelné zemědělství	Zemědělská půda a znalosti hospodaření	2.a Zvýšit investice... do venkovské infrastruktury, zemědělského výzkumu a nadstavbových služeb, vývoje technologií a genových bank zvířat a rostlin (posílit kapacity pro inovace)
	Cíl 3: Zajistit zdravý život a zvyšovat jeho kvalitu pro všechny v jakémkoli věku	Zdravé životní prostředí a příležitosti k rekreaci	3.8 Docílit všeobecného zabezpečení zdraví... (zdravotní infrastruktura, dostupná péče)
	Cíl 4: Zajistit rovný přístup k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělání a podporovat celoživotní vzdělávání pro všechny.	Místní zdroje znalostí a zkušeností zajišťované prostřednictvím místně zakotveného učení (viz karta Místně zakotvené učení v Příloze 2)	4.4... výrazně zvýšit počet mladých a dospělých, kteří mají příslušné dovednosti včetně technických a odborných, které budou předpokladem pro zaměstnání, důstojné pracovní zařazení a pro podnikání.

 <p>5 ROVNOST MUŽŮ A ŽEN</p>	<p>Cíl 5: Dosáhnout genderové rovnosti a posílit postavení všech žen a dívek</p>	<p>Příznivé podmínky pro rodinný život a výchovu dětí</p>	<p>5.4 Uznávat a oceňovat neplacenou péči a domácí práce pomocí zajištění veřejných služeb, infrastruktury a politik sociální ochrany a prosazování sdílené odpovědnosti v rámci domácnosti a rodiny podle zvyklostí dané země.</p>
 <p>6 PÍTNÁ VODA, KANALIZACE</p>	<p>Cíl 6: Zajistit všem dostupnost vody a sanitačních zařízení a udržitelné hospodaření s nimi</p>	<p>Zdroje vody v krajině; vhodné hospodaření</p>	<p>6.b Podporovat a posilovat zapojení místních komunit do zlepšování správy vodních zdrojů</p> <p>6.5... zavést integrovanou správu vodních zdrojů na všech úrovních...</p>
 <p>7 DOSTUPNÉ A ČISTÉ ENERGIE</p>	<p>Cíl 7: Zajistit všem přístup k cenově dostupným, spolehlivým, udržitelným a moderním zdrojům energie</p>	<p>Obnovitelné zdroje energie; jejich využití podporují komunitní projekty a vztahy pro jejich zavádění (viz Karta Komunitní energetika v Příloze 2)</p>	<p>7.2 Do roku 2030 podstatně zvýšit podíl energie z obnovitelných zdrojů na celosvětovém energetickém mixu</p> <p>7.b Do roku 2030 rozšířit infrastrukturu a vylepšit technologie pro dodávky moderních a udržitelných energetických služeb...</p>
 <p>8 DŮSTOJNÁ PRÁCE A EKONOMICKÝ RŮST</p>	<p>Cíl 8: Podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny</p>	<p>Místní ekonomika, komunitní ekonomické projekty (viz Téma 2 – Sociální podnikání a Příloha 2)</p>	<p>8.9... navrhnout a realizovat politiky podpory udržitelného cestovního ruchu</p>
 <p>9 PRŮMYSL, INOVACE A INFRASTRUKTURA</p>	<p>Cíl 9: Vybudovat odolnou infrastrukturu, podporovat inkluzivní a udržitelnou industrializaci a inovace</p>	<p>Potenciál místních zdrojů a kultury; šetrnost a hospodaření</p>	<p>9.4... zmodernizovat infrastrukturu a zdokonalit vybavení průmyslových podniků tak, aby byly udržitelné, účinněji využívaly zdroje; dále využívat více čistých a k životnímu prostředí šetrných technologií a výrobních procesů...</p>

	<p>Cíl 10: Snížit nerovnost uvnitř zemí i mezi nimi</p>	<p>Sebeuvědomění venkova jako důležitého hráče v naplňování globálních SDGs (a zajištění finanční podpory pro naplnění této role)</p>	<p>10.3 Zajistit rovné příležitosti a snížit nerovnosti...</p> <p>SDG 10: Přijímat efektivní opatření v boji proti diskriminaci nejvíce ohrožených skupin (etnických, národnostních a náboženských minorit, žen a dětí)</p> <p>Zohledňovat hledisko potřebnosti v geografickém zaměření zahraniční rozvojové spolupráce (ZRS) a zvyšovat podíl nevázané pomoci</p>
	<p>Cíl 11: Vytvořit inkluzivní, bezpečná, odolná a udržitelná města a obce</p>	<p>Kvalita života definovaná jako 5 P: people, prosperity, planet, peace, partnerships</p> <p>Decentralizace</p> <p>(viz Téma 1 – Místní kultura a životní styl a</p> <p>Karta Placemaking v Příloze 2)</p>	<p>11.a Podporovat pozitivní ekonomické, sociální a environmentální vazby mezi městskými, příměstskými a venkovskými oblastmi...</p> <p>11.3... posílit inkluzivní a udržitelnou urbanizaci a kapacity pro participativní, integrované a udržitelné plánování a správu měst a obcí ve všech zemích</p>
	<p>Cíl 12: Zajistit udržitelnou spotřebu a výrobu</p>	<p>Místní zdroje, sociální kapitál (spolupráce, sdílení)</p> <p>(viz Karta Hnutí pro změnu v Příloze 2)</p>	<p>12.2... dosáhnout udržitelného hospodaření s přírodními zdroji a jejich efektivního využívání</p> <p>12.8... zajistit... relevantní informace a povědomí o udržitelném rozvoji a životním stylu v souladu s přírodou</p>
	<p>Cíl 13: Přijmout bezodkladná opatření na boj se změnou klimatu a zvládnání jejích dopadů</p>	<p>Ekosystémové služby</p> <p>Komunitní projekty a vztahy v této oblasti (viz Téma 3 – Krajina v době klimatické změny)</p>	<p>13.3 Zlepšit vzdělávání a zvyšování povědomí o klimatické změně, rozšířit lidské i institucionální kapacity pro zmírňování změny klimatu</p>

	<p>Cíl 14: Chránit a udržitelně využívat oceány, moře a mořské zdroje pro zajištění udržitelného rozvoje</p>	<p>Zajištění čistoty prostředí a vod (u jejich pramene) Ekologicky příznivé zemědělské hospodaření</p>	<p>14.1... předcházet a výrazně snižovat znečištění moří, zejména znečištění, které je způsobováno činností na pevnině, včetně odpadků a znečištění z živin</p>
	<p>Cíl 15: Chránit, obnovovat a podporovat udržitelné využívání suchozemských ekosystémů, udržitelně hospodařit s lesy, potírat rozšiřování pouští, zastavit a následně zvrátit degradaci půdy a zastavit úbytek biodiverzity</p>	<p>Komunitní aktivity a vztahy pro péči o všechny ekosystémy (nejen se statutem a odpovědnou institucí ochrany) (viz Karta KPZ v Příloze 2)</p>	<p>15.1... zajistit ochranu, obnovu a udržitelné využívání suchozemských a vnitrozemských sladkovodních ekosystémů a jejich služeb... SDG 15: V souvislosti s klimatickou změnou zefektivnit a zrychlit komplexní pozemkové úpravy jako opatření pro ochranu půdy Zmírňovat tlak na ekosystémy plynoucí z rozvoje cestovního ruchu, především v citlivých horských oblastech</p>
	<p>Cíl 16: Podporovat mírové a inkluzivní společnosti pro udržitelný rozvoj, zajistit všem přístup ke spravedlnosti a vytvořit efektivní, odpovědné a inkluzivní instituce na všech úrovních</p>	<p>Místní aktéři a sociální kapitál venkova (viz karta Celoživotní učení pro udržitelný rozvoj v Příloze 2)</p>	<p>SDG 16: Nadále zajišťovat příznivé prostředí pro zapojení dalších aktérů (organizací občanské společnosti, soukromého sektoru, územní samosprávy, akademické sféry), jejich účast při konzultacích ke strategickým dokumentům, vč. programů rozvojové spolupráce (tj. i participace příjemců rozvojové pomoci), a podporovat partnerství napříč sektory 16.10 Zajistit veřejnosti přístup k informacím a ochranu základních svobod...</p>
	<p>Cíl 17: Oživit globální partnerství pro udržitelný rozvoj a posílit prostředky pro jeho uplatňování</p>	<p>Venkov = aktér rozvoje v národním i globálním měřítku</p>	<p>SDG 17: Podporovat efektivní partnerství veřejného, soukromého a občanského sektoru (např. v rámci MA 21 a MAS, projektů PPP*, podpory spolupráce mezi obcemi)</p>

* PPP – partnerství veřejného a soukromého sektoru (Public Private Partnership)

Relevance cílů udržitelného rozvoje pro venkovské oblasti, jak je popsána v této tabulce, vychází ze souvisejícího výzkumu, který pracoval s obsáhlou rešerší literatury a názory představitelů místních akčních skupin – výsledky tohoto výzkumu jsou shrnuty v relevantních článcích (Dlouhá et al., 2021a, 2022, Vávra et al., 2022). Četné příležitosti rozvoje venkova a jeho možný příspěvek k SDGs jsou kromě toho dále popisovány v této metodice. Další související informace, užitečné pro utváření specifické role venkova v naplňování Cílů udržitelného rozvoje, lze nalézt na portálu Udržitelný rozvoj na místní úrovni, https://www.enviwiki.cz/wiki/Port%C3%A1l:Udr%C5%BElitel-n%C3%BD_rozvoj_na_m%C3%ADstn%C3%AD_%C3%BArovní.

10.2 Příloha 2

Karty případů – popis přístupů a projektů významných z hlediska uplatnění této Metodiky v praxi.

Celoživotní učení pro udržitelný rozvoj

Jak designovat program celoživotního učení s ohledem na pilíře a témata udržitelného rozvoje?

Wyváženost environmentálních, sociálních a ekonomických hledisek rozvoje je základním principem udržitelnosti. Tato provázanost charakterizuje celosvětově přijaté Cíle udržitelného rozvoje (SDGs) – vzájemně se podporují, například při naplňování ekonomických cílů je nutné zohlednit všechny environmentální a sociální souvislosti (a obráceně). Program školení pro místní aktéry má ideálně přinést informace o nových přístupech a požadavcích udržitelnosti směřující k praxi. Celý program a/nebo jednotlivé přednášky mohou vycházet z cílů udržitelného rozvoje, měly by pokrýt všech 17 cílů (zohlednit české dokumenty pro implementaci SDGs, např. Agendu ČR 2030). Obecné principy SDGs je nutno uvést tak, aby výsledkem mohly být konkrétní aktivity v kontextu daného místa.

Zacíleno na občana

Zdroje místních znalostí slouží k pochopení zvláštností a hodnot daného místa, což vede k prohlubování místní identity. Občané získávají vztah k místu, kde žijí; vědomí sounáležitosti posiluje vztahy v komunitě, je pak i součástí spokojenosti (kvality života). Tzv. **místně zakotvené učení**, které ze znalosti místních zdrojů a podmínek vychází, vede ke zvýšení angažovanosti při řešení místních výzev a problémů. Pro stanovení dlouhodobých cílů je ale nutno **znát i širší, globální souvislosti udržitelného rozvoje**.

Zacíleno na komunitu

Aby komunita (v rámci obce nebo širšího regionu) věděla a prosazovala, co je v jejím zájmu, je třeba mít prostor, kde budou její členové promýšlet společnou budoucnost. Místní aktéři často vidí situaci ze svého úhlu pohledu a jejich zájmy je nutno vyvažovat. Výměna názorů vede ke vzájemnému (tzv. sociálnímu) učení, výsledkem je pak společná vize a případně i spolupráce při jejím naplňování. Takové **procesy učení zvyšují sociální kapitál místního společenství**, jeho schopnost reagovat na změny nebo dokonce krize (resilience).

Vzdělávací cíle a předpoklady celoživotního učení k udržitelnosti

Tvůrce programu musí mít představu o cílovém stavu – jak má vypadat udržitelný venkov – a o tom, co aktéři k dosažení cíle potřebují:

- znalosti, know-how potřebné pro **inovativní přístup**
- **sebevědomí**, uvědomění si a přijetí vlastní role v procesech rozvoje
- **klíčové kompetence a kreativita** – důležité pro akceschopnost aktérů
- často je třeba znovu rozmyslet a případně změnit pohled na cíle rozvoje či související zvyklosti – je vyžadován **transformativní přístup**
- je nutný **vzájemný respekt**, kritický pohled na názory jiných i schopnost se dohodnout

Co rozmyslet při plánování programů celoživotního učení pro místní aktéry

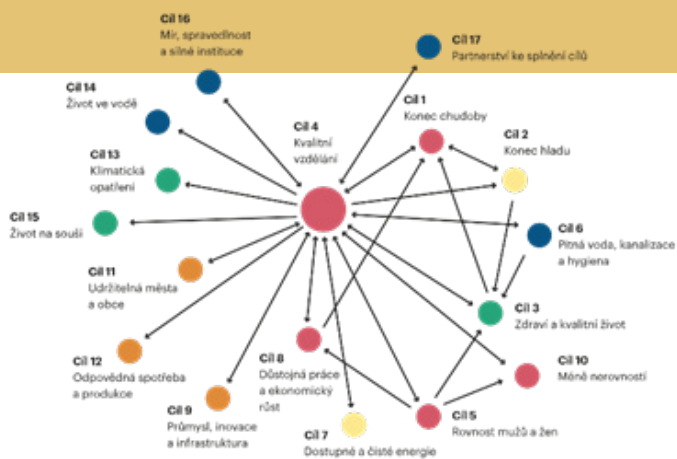
Nejdříve je potřeba zmapovat místní podmínky, zaplnit „bílá místa“ v těchto oblastech:

- Sledování hlediska **praxe**: co lze dělat na lokální úrovni a jak, v jakém měřítku, mohou fungovat místní projekty či aktivity, kdo je k tomu potřeba, čím jsou místní podmínky specifické.
- Stanovení cílů učení s ohledem na místní aktéry a potřebné lidské zdroje. Určení znalostí, které určité téma obnáší i způsobu komunikace k aktérům s různými možnostmi a zájmy.
- **Zmapování existujících sociálních sítí a sociálního kapitálu** – jací aktéři se mohou sdružit a jak mohou spolupracovat, případně kde jsou rozpory. Výměna názorů a dialog přisívá k pochopení problému z různých úhlů pohledu; je zásadní pro konkretizaci cíle učení a následně řešení problému – úspěch v praxi.
- **Expertí na témata udržitelného rozvoje** mohou pomoci stanovit dlouhodobé cíle. Klíčová pro inovace je spolupráce s univerzitami nebo odbornými institucemi.
- Využití **interaktivních přístupů** případně aktivizujících metod učení podporuje cíle učení – zapojení různých aktérů, simulace vyjednávání konsensu, využívání metod pro zahájení dialogu. Už samotná školení by měla přispět k překonávání tenzí, které brání efektivní spolupráci v regionu.

Souvislost celoživotního učení s Cíli udržitelného rozvoje

Mezi ostatními cíli udržitelného rozvoje má cíl SDG 4 – vzdělávání – zvláštní význam. Adekvátní znalosti a kompetence mohou **znásobit dopad všech dalších cílů**, jsou také předpokladem **vzájemné provázanosti jednotlivých cílů udržitelného rozvoje** při jejich implementaci v praxi.

Také při tvorbě programů celoživotního učení je třeba dbát na to, aby ekonomické, environmentální a sociální aspekty daného problému byly zahrnuty do každého z témat a jejich společné působení se uplatnilo i v praxi.

Místně zakotvené učení (MZU)

... pracuje se znalostmi a zkušenostmi v místním kontextu, například při hledání udržitelných, environmentálně příznivých řešení nebo pokusech o snižování sociálních nerovností. Tento přístup lze využívat v pedagogice, ale i v celoživotním učení; vyžaduje aktivaci a/nebo využití místních znalostí, např. v programech muzea, které mapuje místní historii a kulturu. Programy MZU mají zprostředkovat kontakt s místním prostředím, umožňují zapojení do občanských aktivit; přinášejí také možnost uplatnit poznatky z místa při „strategickém“ plánování budoucnosti, angažovat se a vyjednávat o její konkrétní podobě s různými společenskými skupinami. Zdroj: Enviwiki.cz.

Zacíleno na upevňování „kořenů“ jedince a komunity

Místní prostředí (a jeho kulturní, historické a sociální souvislosti, přírodní podmínky atd.) může být jednotlívým rámcem pro výuku; učení se pak zaměřuje na konkrétní místní záležitosti (např. sleduje priority obce) a využívá různé přístupy. Vzdělávací programy pro různé věkové skupiny z místních znalostí čerpají a současně je mohou spoluvytvářet. Přispívají ke stanovení konkrétních a přitom společensky přínosných cílů, s nimiž se účastníci těchto programů mohou identifikovat.

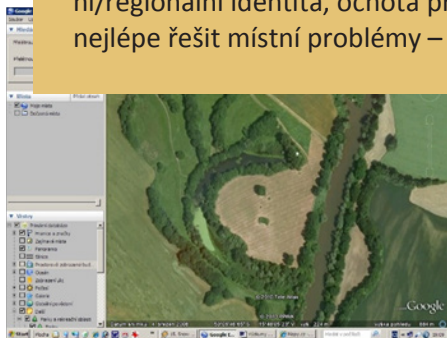

Zacíleno na místní aktéry a prostředí

Jedinečnost místního prostředí spočívá v jeho kulturní a přírodní historii; tyto okolnosti formovaly i možnosti místní obživy. Podoba krajiny, jejích prvků i lidských sídel v sobě nesou tyto stopy i potenciál rozvoje. V místech jsou aktéři, kteří pečují o odkaz minulosti – například muzea, botanické zahrady a parky, památky, ale také knihovny, spolky a církve... Místní znalosti, o které pečují, by se měly promítnout do plánování společné budoucnosti.

Co je vztah k místu a k čemu přispívá

MZU je vzdělávání v souvislostech konkrétního místa, přičemž důležitou roli hraje právě osobní zaujetí, osobní vztah k blízkému prostředí a lidem, kteří je obývají. Vede k pochopení místa, které vychází nejen ze znalosti situace, místních zdrojů informací, ale též z osobního, občanského zapojení do místního dění. Tak se postupně utváří místní/regionální identita, ochota přispívat k udržitelným řešením; aktivní, pozitivně laděný přístup. „Z místa“ lze totiž nejlépe řešit místní problémy – ty nejde vyjmout, vyřešit jinde (asi jako když dáme auto do servisu)

Dobré příklady z Česka

- MZU se dlouhodobě věnuje projekt [Škola pro udržitelný život](#) iniciovaný střediskem SEVER. Postupně vznikla [metodika MZU](#); inspiraci a příklady dobré praxe lze nalézt v [příručce Místně zakotvené učení](#) nebo v [databázi dobré praxe](#).
- V celoživotním formátu se MZU zatím příliš nepraktikuje, kromě programů místních kulturních institucí. Hledají se cesty, jak historické informace využít v souvislostech udržitelného rozvoje – např. v [projektech sdružení Živá voda](#).
- Region může využít své archivní prameny (kroniky, matriky, sbírky), překlopit je do virtuálního prostředí, a tak je efektivně diseminovat a díky tomu budovat vztahy s veřejností. V současnosti se jako ideální prostředek pro tvorbu materiálů v rámci lokálních komunit a pro zapojení rozličných aktérů do jejich tvorby jeví otevřené vzdělávací zdroje.
- Nabízí se například možnost začít vytvářet či rozšiřovat články o regionálních tématech na české Wikipedii. Takto vznikl projekt [WikiMěsto Litomyšl](#), kdy v rámci happeningu vznikly články z různých oblastí, jako jsou například lidská sídla v okolí Litomyšle, historie regionu, důležité a zajímavé stavby a památky v Litomyšli a významné osobnosti Litomyšle.
- Kromě toho ale pod hlavičkou nadace, jež Wikipedii spravuje, funguje také řada dalších zdrojů, například bezplatné úložiště materiálů Wiki sources, úložiště multimédií Wikimedia Commons či dat Wiki Data; lze také (kolaborativně) vytvářet knihy v projektu Wiki knihy.

Možné přínosy a bariéry pro uplatnění na českém venkově

Místně zakotvené učení má řadu pozitiv pro rozvoj regionu. Pomáhá posilovat místní společenství, vytvářet komunitu a podporuje pocit sounáležitosti s daným regionem na základě znalostí jeho specifík. Obyvatelé si díky němu mohou uvědomit různé sociální, ekonomické a environmentální souvislosti a vzájemnou provázanost těchto složek a potřebu jejich ochrany. Mohou se také začít aktivně podílet na regionálních aktivitách, například prostřednictvím zapojení do institucí samospráv či místních agend 21 nebo při naplňování místních Cílů udržitelného rozvoje.

Přirozený vztah k místu ovšem stále narušuje celosvětově probíhající globalizace a s ní spojená častá migrace, ať již za vzděláním či prací. Místní sounáležitost pak dále oslabuje digitalizace, kvůli ní je možné se téměř zcela oprostít od působiště kultury daného místa a žít v internetovém světě. Právě digitalizace ale může zároveň pomoci vztah k místům nově budovat.

Hnutí pro změnu (k udržitelnosti)

Hnutí pro změnu (Transition networks) může být inspirativní pro místní komunity, pokud se chtějí vydat cestou změny – hledat nové způsoby života, spolupráce a obživy tak, aby lidé byli spokojeni a prostředí, ve kterém žijí, jim poskytovalo dlouhodobě udržitelné zdroje a příležitosti pro takový životní styl. Chceme-li prosadit určité hodnoty v každodenním životě, je zapotřebí změn ve smýšlení jednotlivců i v jejich sociálním prostředí. Aby to „fungovalo“, je zapotřebí vytvořit ovzduší důvěry a vzájemné podpory, které navíc může být živnou půdou pro inovace. Participativní přístupy založené na komunitě umožní zapojení všech, přičemž „lidé s energií“ se zde mohou spojit a proměnit své nápady v řešení konkrétních problémů.

Zacíleno na příležitosti:

Ke snaze o změnu současné praxe vede nespokojenost nebo hledání nových možností, které jsou začátkem žádoucí budoucnosti. Skupiny lidí či různé místní iniciativy pak mohou spolupracovat na konkrétních projektech k dosažení společné vize. Osvědčenými aktivitami jsou například vzdělávací a osvětové projekty, snížení produkce odpadů a recyklace, úspory energie, komunitní zahrady a místní produkce potravin, veřejně prospěšné a kulturní akce nebo tzv. placemaking. Může však například docházet i k vytvoření místní měny, přestavbě domů s cílem snížit jejich energetickou náročnost nebo i k novým podnětům v městské infrastruktuře.

Jaká je situace v Česku?

Jednou ze základních charakteristik iniciativ Transition je spolupráce s místními municipalitami, která by měla být podpůrná, nikoli hnací silou iniciativy. Partnerství s místními orgány se uskutečňují například v rámci Místních agend 21. V českém kontextu je však obecně spolupráce s municipalitami často obtížná a může iniciativy a spolky odrazovat.

I u nás v poslední době roste vliv „solidární ekonomiky“ založené na alternativních přístupech – šíří se praxe „slow fo-od“, „sdílení“, „participativní tvorby rozpočtu“ a „science shops“; tyto modely spolupráce i zde ukazující své výhody.

Sociální inovace

V procesech změny/přechodu je naprosto zásadní zapojení komunity. Ideálně se děje kreativním a inspirativním způsobem – lidé se zapojují do těchto iniciativ, protože chtějí poznat sousedy, být součástí skupiny a mít pocit sounáležitost i s okolní přírodou, přispívat ke změně a mít možnost ovlivnit dění, pracovat na smysluplných projektech, naučit se novým dovednostem, spoluvytvářet hodnoty a zachovávat tradiční místní zvyky... Ukazuje se, že lidé mohou ve své komunitě něco změnit (obr. Wikimedia)

Jak na změny k udržitelnosti v praxi

Důležité zdroje (společenské uznání a legitimita, vztahy spolupráce s ostatními aktéry, finanční zdroje a kapacity pro učení a upevňování znalostí), si musí iniciativy aktivně hledat nebo zajišťovat vlastními silami; napomáhá k tomu:

- Změna „narrativu“, pohledu na dění v obci a směřování jejího rozvoje, a vytvoření nové vize
- Zakládání místních alternativ, které doplňují stávající institucionální uspořádání. Těmito alternativami mohou být například iniciativy [komunitou podporovaného zemědělství](#) a [komunitní energetiky](#) aj.
- Co nejrychlejší lokalizace co největší části ekonomiky – lidé budou více myslet globálně, ale jednat lokálně.
- Zapojení do procesů kulturních změn. Žádoucí změny totiž mohou probíhat na úrovni norem, hodnot a životního stylu (nejen formováním nových institucí). Například iniciativa Slow Food existuje především jako „kulturní hnutí“.
- Rozšiřování, vytváření sítí, navazování partnerství. Důležité jsou interakce mezi novými iniciativami a širším společenstvím aktérů, kteří je obklopují, – v této spolupráci se silně opírají o své místně-regionální kořeny.
- Založení Centra změny (Transition Hub) pro spřízněné skupiny lidí, což pomáhá k překonání určitých překážek.

Možné přínosy a bariéry pro uplatnění na českém venkově

Ve společné práci se formuje místní kultura a identita. K setkávání a inspiraci je možno využít místních institucí, např. muzeí, knihoven nebo i církví; ty pak poskytují prostor pro veřejné debaty a komunitní setkání a také programy místně zakotveného (celoživotního) učení. Některým muzeím se podařilo shromáždit hmatatelné projevy kultury a tradic charakteristické pro určitou oblast; tyto znalosti v současnosti pomáhají formovat venkovské komunity i jejich sociální a ekonomické prostředí. Místní znalosti (a instituce) mohou být propojeny se stezkami za poznáním místní krajiny.

Vznik iniciativ na podporu sociálních inovací (SI) a jejich snahy o konkrétní společenské změny jsou ovšem silně ovlivněny historickým vývojem a současným stavem společnosti v širších socio-materiálních souvislostech. ČR stále nese dědictví totality s narušenými vztahy ve společnosti, k potřebným změnám máme z těchto důvodů méně motivace a příležitostí.

Utváření veřejného prostoru – placemaking

... je postup plánování, designu a správy veřejných prostor čtvrtí, měst a regionů, který maximálně zapojuje komunity žijící v daném místě, využívá jejich potenciálu a inspirativních nápadů. Díky tomu vznikají veřejné prostory, které lidé pravidelně využívají, které disponují širokou škálou aktivit, zvyšují kvalitu života a spokojenosti občanů. Od klasického přístupu městského plánování a architektury se liší tím, že se s místem nepracuje jen z fyzického hlediska a jeho designu, ale hledí se na něj jako na sociální a kulturní prostředí. Na návrhu vhodného využití prostranství se pak podílejí občané spolu s experty; dochází ke spolupráci různých zainteresovaných skupin, které vytvářejí společnou vizi místa a obce. Správný postup je zde ovšem nutný.

Placemaking má potenciál oživit nevyužívané nebo zanedbané veřejné prostory a vytvořit v nich potřebnou infrastrukturu v souladu s místními potřebami a hodnotami. Parky, místní centra, náměstí, ulice, trhy, knihovny, školní prostory a další veřejné budovy tak mohou dostat nový nádech, stát se centrem dění, podnítit zájem turistů o dané místo a rozvoj místního podnikání. Placemakingové aktivity lze uplatnit na širokou škálu veřejných prostor různých velikostí; indikátorem prosperity místa je variabilita a intenzita užívání těchto veřejných prostorů občany

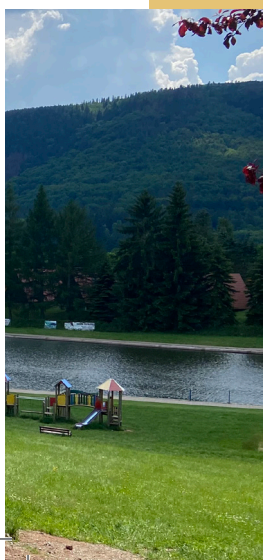

Zacíleno na komunitu

Komunity spoluvytvářejí a regenerují veřejné prostory a ty se tak stávají středobodem nových vztahů mezi lidmi a vztahu lidí k místu. Obce, především ty malé, potřebují vytvořit nové podnikatelské možnosti a vybudovat pevnější pocit sounáležitosti s daným místem tak, aby z nich neodcházeli obyvatelé (hlavně mladší generace) do větších metropolí, a také aby motivovaly vyšší návštěvnost turistů. Oživení veřejných prostor, prostřednictvím nových nápadů, aktivit, a následně vybavení, tyto cíle může podpořit.

K čemu je participace při tvorbě veřejného prostoru?

Místní lidé mají obvykle spoustu nápadů pro oživení daných míst, proto jsou často motivováni se zapojit do jejich změny. Využitím tohoto přístupu obec posiluje pocit sounáležitosti komunity v daném místě, podporuje rozvoj komunit, participaci lidí na veřejném a komunitním životě a zapojení všech komunit včetně těch minoritních. Participace komunit zároveň může vést k vyšší podpoře lidí při městském plánování a přijetí změn ve veřejných prostorech. Komplexní koncepce rozvoje veřejných míst vyžaduje zapojení lidí a přístupů jak „shora dolů“, tak „zdola nahoru“.

Dobré příklady z Česka a odjinud

- [Pěstuj prostor](#) – Plzeň je komunitní program pro veřejný prostor, jehož cílem je cílem je zapojovat veřejnost do péče o rozvoj veřejného prostoru: tak se ukazuje na problémy, hledají se jejich schůdná řešení a posiluje konstruktivní spolupráce veřejnosti, odborníků a místní samosprávy.
- [Stříbrné údolí](#) – Jihlava, jde o studii rozvoje Stříbrného údolí na základě konzultace s klíčovými aktéry v lokalitách.
- [Kateřina Šedá – UNES-CO](#) je experiment ve veřejném prostoru.
- [Plechárna Praha 14](#) – komunitní centrum „na míru“ navržené společně s obyvateli Prahy 14. Dnes je to místo pro setkávání a volný čas všech věkových kategorií občanů.
- [Gočárový mlýny](#) – pardubické automatické mlýny navržené architektem Josefem Gočárem koupili podnikatelé a po-stupně z nich vytváří nové kulturní centrum Pardubic.
- Příklady dobré praxe ze Spojených států: [Trail Towns](#) – podpora rozvoje komunit a outdoorové turistiky začíná vybudováním cyklostezek a jejich vybavení. Vznikají tak místa (a města) příznivá pro cyklisty.
- Příklady dobré praxe ze zahraničí – [Project Public Places](#). Lehčí, rychlejší a levnější: zásahy do veřejných prostranství metodou placemakingu a databáze příkladů, jak lze proměnit místa.

Příležitosti a bariéry pro uplatnění na českém venkově a v malých městech

Snazší, rychlejší a levnější je začít v malém rozsahu a nebát se experimentovat: pro začátek se zaměřit na menší (a finančně méně náročné) projekty a aktivity, které jsou dočasné nebo vratné. S těmito projekty je možné zkoušet nové možnosti, a tak zjistit, jaká řešení jsou pro dané místo a danou komunitu ta nejvhodnější (v souladu s vizí dané komunity). Prostřednictvím zpětné vazby od uživatelů se aktivity a projekty vyhodnocují a potom dále (ne)rozvíjejí. Ze začátku pravděpodobně nebude vůbec snadné placemaking do městského plánování integrovat. Veřejný prostor spadá pod vedení několika odborů a dalších institucí, je proto těžké sladit potřeby, hodnoty a vize všech zainteresovaných osob. Zažité zvyky a procesy mají dlouhou setrvačnost, bude proto třeba změnit zaběhané postupy, budovat konsenzus mezi aktéry, využívat konzultační postupy a zahájit institucionální reformu. To vede k silnější **inkluzi** a občanskému vědomí.

Komunitou podporované zemědělství

... je forma partnerství mezi producentem zemědělských výrobků, tedy zemědělcem, a spotřebiteli. Tento model partnerství tak vynechává třetí stranu v podobě distributora produktů, v tomto případě supermarketu a velkosklady. Pěstitelé a konzumenti si tak poskytují navzájem podporu a sdílí spolu jak rizika, tak i výhody tohoto modelu. Riziko (ne)úrody je mezi ně rozděleno spravedlivě; marketingová rizika jsou nulová; menší jsou náklady na čas a lidské zdroje. Konzumenti se stávají z pasivních příjemců potravin aktivními podílíky potravinového systému – jednotlivci, rodiny nebo skupiny tak vlastně neplatí jednotlivé potraviny, ale hospodaření, které je šetrné a společensky odpovědné. Zemědělci neřeší odbyt a zaměřují se na kvalitu půdy, úrody, zvířat – a na službu zákazníkům.

Zdroj: cs.wikipedia, Enviwiki.cz

Zacíleno na občana

Potravinová suverenita zajišťuje lidem právo na zdravé a kulturně specifické potraviny, produkované ekologicky šetrně a trvale udržitelně. Zároveň znamená právo místních obyvatel ovlivnit environmentální, sociální, hospodářské a kulturní dopady produkce jejich potravin: vybrat si producenty potravin; zvolit si, jaké potraviny chtějí, v jakém množství, za jakou cenu a jak (ekologicky šetrně) budou pěstovány. Všichni ti, kteří potraviny produkují, distribuují a konzumují, jsou v centru potravinového systému.

Zacíleno na komunitu

Solidární ekonomika – **KPZ staví na spolupráci a solidaritě**. Zemědělci a spotřebitelé vytváří KPZ s ohledem na možnosti každého z členů, fungování KPZ je založeno na vzájemné důvěře. Solidarita komunity se zemědělcem je vyjádřena platbou zemědělci předem na celou sezónu, čímž má zemědělec zajištěn výdělek a může lépe plánovat. Výše platby je stanovena tak, aby zajistila zemědělcům důstojný život. Komunita podporuje udržení pracovních míst v zemědělství na venkově, a tím i místní ekonomiku. (obr. Wikimedia)

Dobré příklady z Česka

- Komunitou podporované zemědělství se v České republice rozrůstá. Mapa lokálních KPZ je dostupná zde: <http://kpzinfo.cz/spotrebitel/chci-se-zapojit-do-kpz/>
- Farmářské bedýnky – jde o již připravené množství, které si musí spotřebitel koupit, nemůže si navázat svůj podíl při odběru a především zde neexistuje komunita lidí, kteří spolupracují s farmářem a platí přímo jemu své podíly. Prodej bedýnek často zprostředkovává třetí strana. V ČR jsou dostupné různé formy bedýnkového prodeje.
- Sítě lokálních producentů
- V adresáři farmářů je možné najít lokálního producenta, od kterého lze nakupovat ve formě KPZ nebo bedýnky: <https://www.adresarfarmaru.cz/>
- V ČR vznikla síť producentů ve formě online platformy - SCUK, která propojuje výrobce a spotřebitele a zprostředkovává prodej přímo od farmářů prostřednictvím široké sítě výdejních míst po celé ČR. Více informací na: <https://www.scuk.cz/>

Možné přínosy a bariéry pro uplatnění na českém venkově

Ekologicky šetrné hospodaření je spojováno s tradičními způsoby hospodaření, ve skutečnosti se však jedná o poměrně nový přístup, který zohledňuje možnosti daného území, nepřekračuje jeho limity za účelem většího výtěžku, pracuje s šetrnými postupy, využívá spolupráci organismů (v půdě) a podporuje druhovou rozmanitost. Hlavními hodnotami v ekologickém zemědělství jsou zdravá a především živá půda bez syntetických pesticidů a umělých hnojiv. Takto pěstované jídlo je produkováno s péčí a radostí, někdy je hospodaření postaveno na některé přírodní filosofii. Tyto přístupy aplikované v praxi jsou základem rozvoje malých farem, které mohou být atraktivní pro agroturistiku. Z hlediska bariér pro širší rozvoj – systém KPZ využívá alternativní tržní prostor, který závisí na sociálních vztazích a není snadné jej udržovat. Někdy jsou ve hře venkovští aktéři, kteří dodávají výrobky do měst – je pak nutno překonat určité rozdílnosti mezi městem a venkovem, vybudovat příslušnou infrastrukturu. Tomu napomáhají sdružení jako KPZkoaALICE.

Komunitní energetika

... neboli energetická komunita je moderní způsob distribuované výroby elektřiny a dalších energií. Občané, obce i malí podnikatelé mohou zajišťovat výrobu, distribuci i skladování energie, místo aby byli pouhými spotřebiteli. Princip energie-tické komunity spočívá v tom, že se skupina občanů, obec či drobní podnikatelé dohodnou na vybudování vlastního zdroje energie, např. větrné elektrárny či fotovoltaických panelů na vlastních střeších. **Vyrobenou elektřinu pak mohou jako podílníci či členové komunity odebírat za výhodnějších podmínek.** Případné přebytky jsou dodávány do veřejné sítě a zisk je využíván pro další rozvoj komunity. Velká výhoda komunitní energetiky je v tom, že pokud to legislativa dovolí, neplatí místní obyvatel za silovou ani distribuční složku vyrobené energie a cena je pak výrazně nižší. Příkladem zavádění komunitní energetiky na úrovni regionů je projekt EnerKom Opavsko.

Zdroj: Enviwiki.cz

Energetika dříve do výrobních nákladů nezapočítávala externality, ale to se rychle mění, např. požadavek na uhlíkovou neutralitu hendikepuje fosilní paliva, což vede ke zvyšování cen a je spojeno s nutností využívat zdroje energie s nižší energetickou efektivitou. Ekonomické dopady by mohly snižovat kvalitu života pro obyvatele, to ale vyvažují přínosy v environmentální a sociální oblasti. Komunitní energetika může zajistit stabilní dodávky cenově dostupné energie, pracovní místa, možnost pro investice občanů...

Zacíleno na komunitu

U komunity (obce, regionu) **vyžaduje zavádění komunitní energetiky soudržnost a schopnost aktérů ke společné akci**, včetně nutnosti společného **strategického a dlouhodobého plánování**, využívání a sdílení společných zdrojů energie (lesy, vodní toky, vítr), ale i výchovu potřebných lidských zdrojů či sdílení informací (informační a vzdělávací systém). Prospěch pro místní komunitu je v zisku, který lze investovat do dalších projektů.

Proč jsou důležité vztahy v komunitě?

Ochotu klíčových aktérů aktivizovat sebe a komunitu k využití potenciálu obnovitelných zdrojů energie (OZE), tj. investovat svůj čas, znalosti a finance do využití energie, udává index ochoty. Má klíčový význam – všechny ostatní potenciály přírodních podmínek, účinnosti technologií nebo finanční podmínky dotačních programů jsou druhotné. Rozhoduje ochota k činu, vše ostatní je řešitelné během realizace a provoz.

7 DOSTUPNÉ
A ČISTÉ ENERGIE

Dobré příklady z Česka

Komunitní energetiku prosazuje **hl. město Praha**. Počítá s využitím střešní a fasádní fotovoltaiky a tepelných čerpadel. Plánuje centralizovaný nákup zelené elektřiny pro objekty v majetku města. Vedení Prahy si od projektu slibuje nižší závislost na dodávkách energie z uhelných elektráren a snížení emisí skleníkových plynů, které Praha nyní produkuje.

Kněžice u Nymburka – projekt začal po roce 2000 výstavbou výtopny na biomasu a bioplynovou stanicí na odpad. Na obecní zdroj tepla je připojena celá obec včetně vzdálenějších usedlostí. V plánu je fotovoltaika na obecních střechách a vlastní lokální distribuční síť.

Opavsko – sdílení zkušeností z provozu instalací OZE v obcích (Mikolajice – kogenerační jednotka na biomasu Wave, Budišov nad Budišovkou – Smart Grid propojující FVE + baterie + kogenerace na zemní plyn, Litultovice – systém měření a řízení propojující výrobu OZE a spotřebu v jedné lokalitě, BENEKOV – instalace FVE + baterií ve výrobní firmě aj.). Pokračuje poradenství obcím a občanům a buduje se kapacita budoucí kanceláře projektu EnerKom.

Obec Hostětín postavila městskou výtopnu na dřevěné štěpky v kombinaci se solární energií. To přispívá k energetické soběstačnosti obce spolu s 9 termosolárními systémy na střechách rodinných domů a také 2 fasádními kolektory.

Možné přínosy a bariéry pro uplatnění na českém venkově

„Komunitní energetika je zmiňována především ve spojitosti s akceptací obnovitelných zdrojů energie na místní úrovni, přístupem k soukromému kapitálu, lokálními investicemi a zapojením spotřebitelů.“ „Koncept komunit může rovněž působit jako nástroj ke snižování energetické chudoby a umožnit tak účast na trhu s energiemi i domácnostem, které by toho jinak nebyly schopny.“ Ovšem „Evropská komise ve zpětné vazbě k českému plánu jasně vyjádřila kritiku vůči absenci jakýchkoliv opatření týkajících se nejen komunit, ale také samospotřeby či připojování k síti – důležitých prvků, na jejichž základě mohou komunity efektivně fungovat. Náplň opatření zajišťující odstranění administrativní zátěže a vytvoření rámce pro energetické komunity je hodnocena jako povrchní. Důvodem je právě absence jakéhokoliv plánu a podrobných informací.“

Zdroj: Blažek, D. (2021). Energetické komunity: jak je ukotvují evropské státy? Solární novinky.cz

